

КРОССЕКТОРАЛЬНИЙ ПРОЄКТ
«УКРАЇНА: ІСТОРІЯ. КУЛЬТУРА. ІДЕНТИЧНІСТЬ»

Всеукраїнська науково-практична конференція
з міжнародною участю

ІНСТИТУЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ ТА ГЛОБАЛЬНЕ ПАРТНЕРСТВО В ЗБЕРЕЖЕННІ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

21–23 серпня 2025 року
Одеса

Міністерство культури України
Одеська національна наукова бібліотека

**ІНСТИТУЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ
ТА ГЛОБАЛЬНЕ ПАРТНЕРСТВО
В ЗБЕРЕЖЕННІ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ**

Матеріали
Всеукраїнської науково-практичної конференції
з міжнародною участю

Одеса, 21–23 серпня 2025 року

УДК 008-049.34(477+100)(06)

Упорядники:

С.М. Герасимова, М.В. Миргород

Відповідальна за випуск

Л.В. Арюпіна

Редактори:

Н.Г. Майданюк, І.С. Шелестович

Інституції національної пам'яті та глобальне партнерство в збереженні культурної спадщини : матеріали Всеукр. наук.- практ. конф. з міжнар. участю, Одеса, 21–23 серп. 2025 р. / упоряд.: С.М. Герасимова, М.В. Миргород ; відп. за вип. Л.В. Арюпіна ; ред. : Н.Г. Майданюк, І.С. Шелестович. – Одеса, 2025. – 256 с., 4 с. іл.

До видання увійшли тексти доповідей, прочитаних на Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Інституції національної пам'яті та глобальне партнерство в збереженні культурної спадщини» (м. Одеса, 21–23 серпня 2025 р.). Представлені публікації містять теоретичні та практичні розробки українських учених, освітян, фахівців бібліотек, архівів, музеїв України з актуальних питань збереження та популяризації культурної спадщини.

Для фахівців та широкого кола читачів.

Відповідальність за зміст матеріалів, автентичність цитат, вірність посилань несуть автори публікацій.

УДК 008-049.34(477+100)(06)

ISBN

© ОННБ, 2026

© Автори статей, 2026

© І. М. Свістунова, обкладинка, 2026

Зміст

ВІД УПОРЯДНИКІВ	9
ВІТАЛЬНІ СЛОВА	15
Сергій СИДОРОВ, <i>начальник відділу бібліотечної справи Управління видавничої справи та бібліотечної діяльності Міністерства культури та стратегічних комунікацій України</i>	16
Анатолій ХРОМОВ, <i>голова Державної архівної служби України, кандидат історичних наук.....</i>	18
Карло КОЛОННЕЛЛА, <i>директор Італійського інституту культури в Україні.....</i>	20
Олександр АЛФЬОРОВ, <i>голова Українського інституту національної пам'яті, кандидат історичних наук, майор запасу Збройних Сил України.....</i>	21
В'ячеслав КУШНІР, <i>декан факультету історії та філософії Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, доктор історичних наук, професор</i>	22
Ірина БІРЮКОВА, <i>генеральний директор Одеської національної наукової бібліотеки, заслужений працівник культури України</i>	24
ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ	26
Ірина БІРЮКОВА, Ліна АРЮПІНА, Світлана ГЕРАСИМОВА БІБЛІОТЕКА ЯК ПРОСТІР ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ПРОМОЦІЇ НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ: НАУКОВО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТА КУЛЬТУРНІ ПРАКТИКИ	27
Алла ГОРДІЄНКО УКРАЇНСЬКА ДИТЯЧА КНИГА: ВІД РАРИТЕТІВ ДО АНІМАЦІЇ	36
В'ячеслав КУШНІР КОБЗАРСТВО В СИСТЕМІ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	43
Мирослава ФІЛІПОВИЧ КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ В УКРАЇНІ ТА ЛИТВІ	48

В'ячеслав ЦІВАТИЙ

МУЗЕЙНА ДИПЛОМАТІЯ ЯК ПЛАТФОРМА ДЛЯ ДІАЛОГУ КУЛЬТУР
У ХХІ СТОЛІТТІ: МІЖНАРОДНО-ПОЛІТИЧНИЙ, ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ
ТА ОСВІТНЬО-НАУКОВИЙ ДИСКУРСИ.....52

СЕКЦІЙНІ ЗАСІДАННЯ57

СЕКЦІЯ 1

**«ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ:
НАЦІОНАЛЬНИЙ І МІЖНАРОДНИЙ ВИМІРИ»58**

Ольга ГОЛЬД, Максим ВАСАЛАТІЙ

ЗБЕРЕЖЕННЯ АРХІТЕКТУРНОЇ СПАДЩИНИ
В ЕПОХУ ВІЙНИ: УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД59

Наталія ПЕТРОВА

ДІЯЛЬНІСТЬ СОЮЗУ УКРАЇНЦІВ РУМУНІЇ У СПРАВІ ЗБЕРЕЖЕННЯ
УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ДІАСПОРІ ТА СЕРЕД БІЖЕНЦІВ63

Наталія АКСЬОНОВА

ВІРТУАЛІЗАЦІЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ: СВІТОВИЙ ДОСВІД.....67

Костянтин МАСЛОВСЬКИЙ

КАВА УКРАЇНСЬКОЮ: ДОСВІД УКРАЇНЦІВ В ІЗРАЇЛІ70

СЕКЦІЯ 2

**«ІНСТИТУЦІЇ КУЛЬТУРИ, НАУКИ, ОСВІТИ
ЯК ЦЕНТРИ ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ
ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ»72**

Віктор ДРОЗДОВ

ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ МУЗЕЇВ ПІД ЧАС ВІЙНИ: ВІД МУЗЕЮ «СУВОРОВСЬКОЇ
СЛАВИ» ДО ІЗМАЇЛЬСЬКОГО ВІЙСЬКОВО-ІСТОРИЧНОГО МУЗЕЙНОГО
КОМПЛЕКСУ.....73

Ольга ВОЛОС

КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКА МІСІЯ ГАЛЕРЕЇ МИСТЕЦТВ
МИКОЛАЇВСЬКОГО ОБЛАСНОГО ІНСТИТУТУ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ
ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ77

Олена СИНЯВСЬКА

КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ ОДЕСЬКОЇ ПОЛОНІЇ
НА ПОЧАТКУ ХХ ст. (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ДАОО)81

Вероніка МУНТЯН

ВТІЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ КУЛЬТУРНОЇ ДИПЛОМАТІЇ З МЕТОЮ
ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ
У ДІЯЛЬНОСТІ ОБЛАСНОГО ЦЕНТРУ НАЦІОНАЛЬНИХ КУЛЬТУР У м. РЕНІ84

СЕКЦІЯ 3 «ІННОВАЦІЇ ТА ТРАДИЦІЇ У ЗБЕРЕЖЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ ТА КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ»	87
Богдан МАЛИШ, Анатолій КОЦУР ПОГРАБУВАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ РОСІЄЮ: ШЛЯХ ДО ПОВЕРНЕННЯ ЧЕРЕЗ ЦИФРОВІЗАЦІЮ	88
Сергій АДАМОВИЧ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ В РОБОТІ РЕГІОНАЛЬНИХ КОМІСІЙ З РЕАБІЛІТАЦІЇ	92
Петро КОСТЮЧОК КОМЕМОРАТИВНІ ПРАКТИКИ ЯК ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ НА ПОЧАТКУ 1920-х рр.....	98
ПІДСЕКЦІЯ «ВІЗУАЛЬНА ПАМ'ЯТЬ ТА ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ У ЗБЕРЕЖЕННІ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ»	101
Марія ЛОБАНОВА, Ярослав ЧЕНЦОВ ОНЛАЙН-АУДИТОРІЯ, БАЗИ ДАНИХ ТА 3D-МОДЕЛІ: УЧАСТЬ СТУДЕНТІВ ОНУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА В ОЦИФРУВАННІ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ.....	102
Михайло САМОФАТОВ ІСТОРИЧНИЙ АРХІВ ІНСТИТУТУ «ЛУЧЕ»: ЗБЕРЕЖЕННЯ ІСТОРІЇ ІТАЛІЇ ЧЕРЕЗ ОБРАЗИ	107
Тетяна КУШНІР ЦИФРОВІЗАЦІЯ ЛОКАЛЬНОЇ ІСТОРИЧНОЇ СПАДЩИНИ: ДОСВІД РЕАЛІЗАЦІЇ ОНЛАЙН-ПРОЄКТУ «МІЙ КРАЙ, МОЯ РОДИНА У СТАРИХ СВІТЛИНАХ» ПУБЛІЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ ТОМАШПІЛЬСЬКОЇ СЕЛИЩНОЇ РАДИ	110
Катерина РАДЧЕНКО ВАЖЛИВІСТЬ ЗБЕРЕЖЕННЯ ФОТОГРАФІЙ ЯК ДЖЕРЕЛА КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ТА ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ	114
Андрій ПОГОРІЛОВ МЕДІАПЛАТФОРМИ ЯК ІНСТИТУЦІЇ ПАМ'ЯТІ: НОВА ПРАКТИКА ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ	118
Ольга МИХАЙЛЮК, Ольга ТЕРЕЩЕНКО ТРАДИЦІЙНІ МЕТОДИ ОФОРМЛЕННЯ КНИГ У КОНТЕКСТІ ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ	122

СЕКЦІЯ 4

«ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ:

ІСТОРІЯ, КУЛЬТУРА, СПАДОК»125

Лілія ЩЕРБІН

ЗУПИНИТИ МІСТО НА ХВИЛИНУ МОВЧАННЯ:

ДОСВІД ГРОМАДСЬКИХ ІНСТИТУЦІЙ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА126

Liliia TSYGANENKO

WOMEN IN UKRAINE'S MARITIME SECTOR

AS BEARERS OF THE REGION'S CULTURAL MEMORY129

Оксана СМОРЖЕВСЬКА

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЧЕРЕЗ НАРОДНУ КУЛЬТУРУ:

ВІД ЛОКАЛЬНОГО ДО НАЦІОНАЛЬНОГО (НА ПРИКЛАДІ ОБУХОВИЦЬКОГО

ТКАЦТВА І ТЕХНОЛОГІЇ ПРИГОТУВАННЯ ОБУХОВИЦЬКОГО СИРНИКА)138

Тетяна ПОДКУПКО

КОБЗАРСЬКО-ЛІРНИЦЬКА ТРАДИЦІЯ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ

НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ У XVII–XVIII СТОЛІТТЯХ143

Оксана ГРИЦЮТА

МУЗЕЙНІ КОМУНІКАЦІЇ У КРИЗОВИЙ ПЕРІОД:

ПРАКТИКИ ВЗАЄМОДІЇ ТА ПРОСТІР ПУБЛІЧНОГО ДІАЛОГУ146

Олег МЕЛЬНИК

ДЕКОЛОНІЗАЦІЯ ТА ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ.....149

Вікторія ЛЯШЕНКО

ОДЕСЬКІ БІБЛІОТЕКИ В ІСТОРИЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ: ФОРМУВАННЯ

КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ МІСТА153

Світлана ЯРЕМЕНКО

ВИСТАВКА «LOUVRE COUTURE» В ЛУВРІ ЯК СПОСІБ

ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ157

Ксенія ЛІЩІНА

ОСТРІВ ЗМІЇНИЙ У СИСТЕМІ СУЧАСНИХ МАРКЕРІВ

НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ.....161

СЕКЦІЯ 5

«БІБЛІОТЕКИ ЯК ЦЕНТРИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

ТА МІЖКУЛЬТУРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ».....166

Ольга МИХАЙЛОВА

НЕРУХОМА КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА УКРАЇНИ ПІД ЧАС

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ В ІНФОРМАЦІЙНО-ПРОСВІТНИЦЬКИХ

ПРОЄКТАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІСТОРИЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ167

Ірина ДРУЖКОВА

ІННОВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ БІБЛІОТЕК

У РЕГІОНАЛЬНИЙ НАУКОВО-ОСВІТНІЙ ЕКОСИСТЕМІ.....171

Олег ДЬОМІН

ВИДАННЯ США ТА ОДЕСЬКІ ВИДАННЯ ПРО США XIX СТОЛІТТЯ У ФОНДАХ

ОДЕСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ175

Валентина БІЛОУС

БІБЛІОТЕКА ВДПУ ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО: ХРАНИТЕЛЬКА

КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ОСВІТЯН ТА ПАМ'ЯТІ РЕГІОНУ

VINNYTSIA MYKHAILO KOTSIUBYNSKYI STATE PEDAGOGICAL

UNIVERSITY LIBRARY: GUARDIAN OF THE CULTURAL

HERITAGE OF EDUCATORS AND THE REGION'S MEMORY.....180

Mykhailo BEZSMERTNYI

DIGITAL COLLECTIONS OF DRAGOMANOV UKRAINIAN STATE UNIVERSITY'S

ACADEMIC LIBRARY FOR CULTURAL HERITAGE PRESERVATION AND

POPULARIZATION185

Людмила ТАТАРЧУК

ННСГБ НААН ЯК ЦЕНТР КУЛЬТУРНОЇ ДИПЛОМАТІЇ:

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ190

Ганна МАКАРЕНКО

БІБЛІОТЕКА І ГРЕЦЬКА ГРОМАДА: ГРАНІ СПІВПРАЦІ193

Людмила ЧЕРЕДНИК

ОСВІТНІ ІНІЦІАТИВИ БІБЛІОТЕК, АРХІВІВ І МУЗЕЇВ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ

ТОЛЕРАНТНОСТІ ТА МІЖКУЛЬТУРНОГО РОЗУМІННЯ199

СЕКЦІЯ 6**«РЕГІОНАЛЬНА КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА:****ВІД МІСЦЕВИХ ТРАДИЦІЙ ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ»203****Тетяна ЛАТАЙ**

ВАЖЛИВІСТЬ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ПРОМОЦІЯ ПАМ'ЯТКИ

НАЦІОНАЛЬНОГО ЗНАЧЕННЯ ГОРОДИЩЕ БАШМАЧКА.....204

Володимир ПАРАЦІЙ

МУЗЕЙНІ ТРАДИЦІЇ ПОВІТОВОГО МІСТА (1920–1930-ті рр.):

БЕРЕЖАНИ. ПОЛЬСЬКИЙ ТА УКРАЇНСЬКИЙ КУЛЬТУРНІ ВЕКТОРИ208

Дмитро ГОРШКОВ, Олег ЗАДОРЖНИЙ

«ЧЕТВЕРТЕ ПОКОЛІННЯ ФІЛАТОВЦІВ»: СПАДКОЄМНІСТЬ ТРАДИЦІЙ ТА

ЗДОБУТКИ ІНСТИТУТУ ІМЕНІ В. П. ФІЛАТОВА.....212

Любов ПОЛЄВА

ТРАДИЦІЇ СІЛ МИРНЕНСЬКОЇ ГРОМАДИ: ПАНАЇР214

Надія БАЛАБАН

ЛІРНИЦТВО НА ОДЕЩИНІ ТА ЙОГО ЗБЕРЕЖЕННЯ
В КУЯЛЬНИЦЬКІЙ ГРОМАДІ: ВИМІР КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ221

Ярослав КНЯЗЄВ

МУЗЕЙ ЯК ПЛАТФОРМИ ДІАЛОГУ КУЛЬТУР
(НА ПРИКЛАДІ МУЗЕЮ ІСТОРІЇ ТА ЕТНОГРАФІЇ НЕМИРІВЩИНИ)227

Ольга ЛИСЕНКО

ГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДЕКОРАТИВНОГО ШРИФТУ
В УКРАЇНСЬКИХ САКРАЛЬНИХ СТАРОДРУКАХ XIV–XVI ст.235

Марі ЯРОШЕВИЧ

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ ТА КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА В ТВОРЧОСТІ
ПИСЬМЕННИКІВ ДОНБАСУ240

Наталія ДМИТРІЄВА

ОСНОВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ТА ПРИНЦИПИ ОБСЛУГОВУВАННЯ
КОРИСТУВАЧІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ ФРАНЦІЇ ТА НІМЕЦЬКОЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ243

Катерина БАРБАЯНОВА

КУЛЬТУРНА ДИПЛОМАТІЯ В УМОВАХ ВІЙНИ: ВИСТАВКА «ВІЙНА, ЩО
ТРИВАЄ...» ЯК ІНСТРУМЕНТ МІЖНАРОДНОГО ДІАЛОГУ247

РОДИННЕ СВЯТО «ЖИВИЙ КОД НАЦІЇ –
КОБЗАРСЬКО-ЛІРНИЦЬКА ТРАДИЦІЯ»249

ФОТОРЕПОРТАЖ252

ВІД УПОРЯДНИКІВ

Шановні друзі та колеги!

21–23 серпня 2025 року в Одеській національній науковій бібліотеці під егідою Міністерства культури та стратегічних комунікацій України відбувалася Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Інституції національної пам'яті та глобальне партнерство в збереженні культурної спадщини», яка стала складовою щорічного кроссекторального проєкту «Україна: Історія. Культура. Ідентичність» до Дня Незалежності України.

Упродовж трьох днів в ОННБ відбувалися заходи, що поєднували науково-комунікативну складову з культурно-просвітницькою. Учасники конференції мали можливість відвідувати тематичні заходи, спрямовані на поширення знань про багату історико-культурну спадщину України та її внесок у світову культуру, зокрема традиційне родинне свято. Цьогоріч воно було присвячене кобзарсько-лірницькій традиції України, яка у 2024 році увійшла до Реєстру належних практик з охорони нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО. Детальніше про це яскраве родинне свято та його культурне значення читайте в статті Наталії Броварської, доповненій фотографіями Сергія Гуменюка, які передають атмосферу події.

Всеукраїнська науково-практична конференція розпочалася з особливої частини – з вітальних слів від тих, чия підтримка та співпраця з якими надихають і поглиблюють нашу діяльність. Учасників зібрання привітали: Сергій Сидоров, начальник відділу бібліотечної справи Управління видавничої справи та бібліотечної діяльності Міністерства культури та стратегічних комунікацій України; Анатолій Хромов, голова Державної архівної служби України, кандидат історичних наук; Карло Колоннелла, директор Італійського інституту культури в Україні; Олександр Алфьоров, голова Українського інституту національної пам'яті, кандидат історичних наук, майор запасу Збройних Сил України; В'ячеслав Кушнір, декан факультету історії та філософії Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, доктор історичних наук, професор; Ірина Бірюкова, генеральний директор Одеської національної наукової бібліотеки, заслужений праців-

ник культури України, голова оргкомітету конференції, ініціатор та автор кроссекторального проєкту «Україна: Історія. Культура. Ідентичність», який уже протягом чотирьох років поспіль об'єднує культурну, наукову та освітню спільноту нашої країни. Повні тексти вітальних виступів учасників зібрання подано у збірнику.

Конференція стала дієвою платформою наукової комунікації, яка поєднала представників державної влади, науковців, викладачів, представників громадських організацій, креативних індустрій, фахівців провідних бібліотек, архівів і музеїв з різних регіонів України – Києва, Одеси, Вінниці, Дніпра, Сум, Івано-Франківська, Кривого Рогу, Миколаєва, Луцька, Харкова, Чернівців, Рені та Ізмаїла (Одеська область), Томашполя (Вінницька область), Переяслава (Київська область), Овруча (Житомирська область), Бережан (Тернопільська область), а також науковців із Франції та Латвії. Всього 117 учасників (у т.ч. онлайн). Програма включала 69 доповідей.

Упродовж трьох днів учасники слухали змістовні доповіді, які стосувалися питань охорони, дослідження та промоції культурної спадщини України. Під час конференції працювали шість секцій. Успішною була робота у секції «Збереження та популяризація культурної спадщини: національний і міжнародний вимір», де обговорювалися сучасні практики промоції культурного надбання в національному та міжнародному контекстах. Широкий спектр досліджень діяльності культурних і наукових установ було представлено на засіданні секції «Інституції культури, науки, освіти як центри збереження культурної спадщини та національної пам'яті». Важливі теми було розглянуто на секції «Інновації та традиції у збереженні національної пам'яті та культурної спадщини»: учасники висвітлювали актуальні практики у сфері охорони культурного надбання та формування культури історичної пам'яті. У межах підсекції «Візуальна пам'ять та цифрові технології у збереженні культурної спадщини» учасники представили приклади цифрових архівів, візуальних репрезентацій і сучасних IT-рішень, що сприяють збереженню та популяризації культурної спадщини. Тему, присвячену ролі культурної спадщини у становленні національної ідентичності, було розглянуто на секції «Формування національної ідентичності: історія, культура, спадок». Потенціал бібліотек як центрів культурного діалогу, наукової співпраці та міжкультурних комунікацій обговорювали під час роботи секції «Бібліотеки як центри культурної спадщини та міжкультурної взаємодії». Досвід збереження регіональних традицій та їх інтеграції в загальнонаціональний контекст став

предметом розгляду на секції «Регіональна культурна спадщина: від місцевих традицій до національної пам'яті».

Важливою складовою програми стала методична студія «Особливості фотофіксації при роботі з культурною спадщиною» – майстер-клас від Сергія Гуменюка, фотографа, журналіста, голови правління Одеської фотографічної асоціації, провідного методиста відділу з питань охорони нематеріальної культурної спадщини Одеського обласного центру української культури, заслуженого діяча мистецтв України.

Актуальність ключових питань, насиченість програми, високий професійний рівень та широка географія учасників сприяли багатосторонньому професійному діалогу, обміну думками, досвідом та практиками збереження, дослідження і промоції української культури, зокрема й охорони та популяризації нематеріальної культурної спадщини.

Пропонуємо увазі читачів статті та тези доповідей учасників конференції, а також матеріали, які висвітлюють заходи, проведені в рамках проекту «Україна: Історія. Культура. Ідентичність». Сподіваємося, що вони стануть імпульсом для подальших досліджень і будуть корисними як фахівцям, так і широкому колу читачів.

Висловлюємо повагу та вдячність співорганізаторам, партнерам та всім, хто сприяв в організації та проведенні цієї конференції:

Державній архівній службі України

Департаменту культури, національностей, релігій та охорони культурної спадщини Одеської ОДА

Одеському обласному центру української культури

Факультету історії та філософії Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Першому міжрегіональному територіальному відділу Українського інституту національної пам'яті

Одеській обласній організації Національної спілки краєзнавців України

ГО ВГО Українська бібліотечна асоціація

ГО «Одеське етнологічне товариство»

Раді представників національно-культурних товариств Одеської області

ГО «Інститут центральноєвропейської стратегії» (ICES)

ВГО «Бібліополіс»

Висловлюємо вдячність членам оргкомітету конференції:

Голові – **Бірюковій Ірині**, генеральному директору Одеської національної наукової бібліотеки, заслуженому працівнику культури України,

Арюпіній Ліні, заступнику генерального директора з наукової роботи та інформатизації Одеської національної наукової бібліотеки, заслуженому працівнику культури України (м. Одеса),

Бруй Оксані, президенту ВГО Українська бібліотечна асоціація, заступнику генерального директора Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого з питань формування та використання документних ресурсів, кандидату наук із соціальних комунікацій (м. Київ),

Вітос Валентині, директору Одеського обласного центру української культури, національному експерту з питань НКС України (м. Одеса),

Герасимовій Світлані, завідувачу науково-методичного відділу Одеської національної наукової бібліотеки (м. Одеса),

Гуцалюку Сергію, керівнику Першого міжрегіонального територіального відділу Українського інституту національної пам'яті (м. Одеса),

Кушніру В'ячеславу, доктору історичних наук, професору, декану факультету історії та філософії Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, очільнику Одеського етнологічного товариства (м. Одеса),

Миргород Марині, завідувачу сектору наукової організації праці та управління науково-методичного відділу Одеської національної наукової бібліотеки (м. Одеса),

Олійник Олені, директору Департаменту культури, національностей, релігій та охорони культурної спадщини Одеської обласної державної адміністрації, заслуженому працівнику культури України (м. Одеса),

Петровій Наталії, доценту кафедри археології, етнології та всевітньої історії, заступнику декана факультету історії та філософії з наукової роботи Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, кандидату історичних наук (м. Одеса),

Хромову Анатолію, голові Державної архівної служби України, кандидату історичних наук (м. Київ).

**Висловлюємо окрему вдячність
модераторам тематичних секцій:**

Арюпіній Ліні, заступнику генерального директора з наукової роботи та інформатизації Одеської національної наукової бібліотеки, заслуженому працівнику культури України;

Герасимовій Світлані, завідувачу науково-методичного відділу Одеської національної наукової бібліотеки;

Дружковій Ірині, доценту кафедри менеджменту охорони здоров'я та психології Одеського національного медичного університету, кандидату історичних наук;

Петровій Наталії, доценту кафедри археології, етнології та всесвітньої історії, заступнику декана факультету історії та філософії з наукової роботи Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, головному бібліотекарю сектору науково-дослідної роботи науково-методичного відділу Одеської національної наукової бібліотеки, кандидату історичних наук;

Подкупко Тетяні, доценту кафедри суспільних наук Одеського національного медичного університету, кандидату історичних наук;

Самофатову Михайлу, доктору філософії (PhD), викладачу кафедри археології, етнології та всесвітньої історії факультету історії та філософії ОНУ імені І.І. Мечникова.

ВІТАЛЬНІ СЛОВА

Сергій СИДОРОВ,

начальник відділу бібліотечної справи
Управління видавничої справи та бібліотечної діяльності
Міністерства культури та стратегічних комунікацій України

Вітаю всіх учасників конференції!

Дуже радий приєднатися до науково-практичної конференції з міжнародною участю і від імені Міністерства культури та стратегічних комунікацій України щиро вітаю всіх учасників.

Вважаю, що ця конференція, яка проходить у межах крос-секторального проєкту «Україна: Історія. Культура. Ідентичність», має особливе значення не лише для культурно-освітньої спільноти, а й для всієї держави. Під час війни культура стала стратегічним ресурсом. Міністерство культури стало Міністерством культури та стратегічних комунікацій України, адже саме культура єднає суспільство, зміцнює нашу національну ідентичність і водночас є потужним інструментом культурної дипломатії, що допомагає Україні здобувати й посилювати міжнародну підтримку.

Нині Міністерство культури та стратегічних комунікацій не лише вживає всіх заходів для збереження культурної спадщини, а й формує політику у цій сфері, яка перебуває під особливим контролем керівництва. Ми регулярно звітуємо Прем'єр-міністру про досягнення та виклики.

Надзвичайно важливо, що конференція об'єднує не лише українських науковців та освітян, а й зарубіжних партнерів. Тема глобального партнерства у збереженні культурної спадщини особливо актуальна сьогодні, коли наші культурні надбання перебувають під загрозою знищення. Міжнародна солідарність і обмін досвідом мають вирішальне значення. Наші колеги з Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого можуть підтвердити, що в Україні реалізуються цікаві та важливі проєкти у цій сфері, зокрема спільні ініціативи з чеськими партнерами та інші.

Переконаний, що обговорення ключових питань конференції – ролі інституцій пам'яті у збереженні ідентичності, міжнародної діяльності культурних установ під час війни, культурної дипломатії як інструменту захисту, а також світового досвіду збереження матеріальної та нематеріальної культурної спадщини – сприятиме формуванню й реалізації стратегічних напрямів державної політики.

Дозвольте подякувати керівництву та колективу Одеської національної наукової бібліотеки за запрошення, а також партнерам, організаторам і всім учасникам цієї події. Бажаю змістовних дискусій, нових наукових відкриттів, конструктивних ідей та налагодження тісної співпраці. Нехай результати конференції зміцнять нашу культурну стійкість і сприяють подальшій інтеграції України у світовий культурний простір. Бажаю всім плідної роботи й гарного настрою.

Слава Україні!

Героям Слава!

Анатолій ХРОМОВ,

голова Державної архівної служби України,
кандидат історичних наук

Добрий день, шановні колеги!

Вітаю всіх учасників конференції!

Це велика честь для мене як для голови Державної архівної служби й людини, яка представляє систему державних архівів України, бути рік за роком співорганізатором конференцій, які ініціює пані Ірина Бірюкова та весь колектив Одеської національної наукової бібліотеки.

Зв'язок між нашими інституціями пам'яті – бібліотеками та архівами – важко переоцінити. Саме в рамках таких наукових дискусій і подібних конференцій ми маємо нагоду обмінюватися найкращими практиками та досвідом, особливо в умовах воєнного стану. Воєнний час є квінтесенцією загроз для культурної спадщини, адже всі ризики антропогенного й техногенного характеру концентруються одночасно та з великою інтенсивністю.

Повірте, я як ніхто інший розумію, наскільки важко в таких умовах не лише зберігати культурну спадщину, а й надавати до неї доступ. Те, що робить Одеська національна наукова бібліотека, надзвичайно важливо: у час війни ми прагнемо не тільки зберегти те, що маємо, а й забезпечити можливість науковцям, медіа та активним представникам суспільства використовувати інформаційний потенціал джерел для протидії російській пропаганді.

На жаль, російська сторона намагається використовувати архіви для виправдання своїх агресивних планів. Система російських державних архівів є закритою: документи засекречуються, доступ ускладнюється високими платними послугами та бюрократією. Це дозволяє створювати «сенсації» та маніпуляції. Наша ж концепція роботи зовсім інша. Сила українських інституцій пам'яті – у відкритості. Ми маємо зріле громадянське суспільство, яке здатне обговорювати складні історичні теми мовою аргументів і документів.

Політика, яку впроваджують провідні національні бібліотеки та державні архіви України, є надзвичайно важливою, адже мільйони оцифрованих документів стають доступними всім і руйнують міфи. Такі зустрічі дають змогу ділитися контактами з партнерами з усього цивілізованого світу, які допомагають

нашим інституціям пам'яті пройти цей складний період воєнного стану.

Ми вже обговорювали з пані Іриною можливості впровадження спільних проєктів, які успішно працюють в українських архівах і дозволяють демонструвати світове лідерство у швидкості оцифрування. За підсумками піврічних звітів, цього року ми близькі до показника понад 50 мільйонів цифрових копій за рік. Темпи оцифрування постійно зростають. Головний ресурс, якого бракує, – це час, адже всі наші колекції перебувають під загрозою. Наше завдання – зберегти не лише оригінали, а й інформаційний потенціал цих джерел.

Бажаю вам плідної роботи, змістовних дискусій і цікавих рішень. Запрошуйте ще – Державна архівна служба завжди готова долучатися до ваших ініціатив. Дякую!

Карло КОЛОННЕЛЛА,

директор Італійського інституту культури в Україні

Вітаю всіх шановних гостей!

Для мене велика честь бути сьогодні разом з вами. Важливо бути присутніми тут, як це робимо ми, Посольство Італії в Україні, Італійський інститут культури в Києві та Почесне консульство Італії в Одесі.

Багато хто з вас знає, що Італія ніколи не покидала Україну, навіть у цей важкий час війни. Як ви знаєте, основне завдання Італійського інституту культури – популяризувати італійську мову та культуру. Але наші ініціативи були спрямовані не лише на це. Ми прагнемо зміцнювати зв'язки між нашими країнами, розвивати культурну співпрацю та взаємне пізнання.

Разом із Почесним консульством Італії в Одесі ми реалізували багато проєктів у сфері музики, літератури та культури. Згадаю лише деякі: опери «Богема» та «Мадам Батерфляй» в Одеському театрі опери та балету, а також постановки «Джанні Скіккі» й «Сестра Анджеліка» Джакомо Пуччіні за участі італійських виконавців.

Культура не зупиняється навіть у важкі часи. За підтримки Посольства Італії в Україні та Почесного консульства Італії в Одесі були проведені кулінарні майстер-класи для дітей внутрішньо переміщених осіб. Ми також започаткували спільний із Одеською національною науковою бібліотекою проєкт із вивчення італійської мови.

Ця бібліотека для нас має особливе значення. Це не лише місце культури й навчання, а й справжній скарб знань і простір, де культура живе завдяки своїм книжковим багатствам і постійному розвитку. Тут освіта, виховання та культура нерозривно пов'язані між собою.

Не буду забирати більше часу. Хочу сказати головне: Італія поруч. Наші інституції – Посольство, Італійський інститут культури та Почесне консульство – готові й надалі створювати нові спільні проєкти, аби зміцнювати взаєморозуміння, культурний обмін і підтримку, особливо в цей складний для України час.

Дякую за увагу!

Олександр АЛФЬОРОВ,

голова Українського інституту національної пам'яті,
кандидат історичних наук,
майор запасу Збройних Сил України

Доброго здоров'я, шановні учасники конференції!

Я зараз стою біля Державного Прапора України, який був внесений до нашого парламенту 24 серпня 1991 року. Це символ національної пам'яті, нашої гідності та маркер української ідентичності.

Щиро вітаю вас із проведенням цієї важливої події у складний час для країни. Адже пам'ять – це не лише про минуле, а й про майбутнє. Сьогодні, коли триває війна, що фактично розпочалася понад десять років тому, боротьба відбувається і за нашу пам'ять, за той духовний ресурс, який намагається відібрати російська федерація.

Подібні конференції та круглі столи зміцнюють наше суспільство й дають надію, що ми неодмінно переможемо. Бо ті, хто пам'ятають минуле, сміливо дивляться у майбутнє. Як писав наш пророк Тарас Шевченко: «І мертвим, і живим, і ненародженим...» Мертві – це покоління наших предків, князів, гетьманів, козаків. Живі – це ми, сучасні українці, які передають естафету пам'яті майбутнім поколінням, ще ненародженим, але вже пов'язаним із нами спільною історією.

Щиро дякую організаторам за цю ініціативу та вітаю всіх учасників конференції. Від імені Українського інституту національної пам'яті передаю найкращі побажання і запевняю у підтримці подібних заходів.

Сьогодні я виступаю зі стін парламенту, де сподіваюся на ухвалення закону про засади національної пам'яті. Цей документ дасть нам змогу ще чіткіше фіксувати й формувати те, що ми називаємо нашою історичною пам'яттю.

Ще раз дякую за увагу і вітаю всіх із початком роботи конференції.

В'ячеслав КУШНІР,

декан факультету історії та філософії
Одеського національного університету
імені І.І. Мечникова,
доктор історичних наук, професор

**Доброго дня,
шановні учасники конференції,
шановні колеги!**

Як один із співorganizаторів щиро вітаю вас із початком нашої події. Ця конференція надзвичайно важлива, адже стосується ключового для нас питання – консолідації української нації. Вона вже стала традиційною й поступово набуває статусу щорічної. Серед присутніх багато тих, хто бере участь не вперше, і ми добре розуміємо значення культурно-історичної спадщини для формування української ідентичності.

Питання національної ідентичності – це безперервний, динамічний процес. Його не можна вважати завершеним: це постійний рух уперед, від якого залежить наше повсякденне життя. Чи можемо ми сьогодні сказати, що цілком задоволені рівнем української ідентичності? Напевно, ні. Адже в суспільстві ще трапляються прояви, що не відповідають розвитку української державності й культури. Частина людей і досі не усвідомлює значення історичної пам'яті та культурної спадщини для майбутнього.

Людині властиво пишатися своїм надбанням, і це стосується всього суспільства. Якби кожен знав, наскільки багаті українська культура, спадщина й історія, гордість за них стала б природною. Але щоб пишатися, потрібно знати. Коли ми всі глибше осягнемо українську культуру від її витоків до сучасності, чимало нинішніх проблем зникне.

Перед нами – велика, безперервна робота. Ми маємо досягати результатів, що будуть зрозумілими й корисними для всього суспільства. У цьому важливу роль відіграє співпраця з різними інституціями. Я представляю не лише факультет історії та філософії нашого університету, а й громадські організації, зокрема Національну спілку краєзнавців України. Наші колеги мають значні здобутки. Цього року, наприклад, Станіслав Антонович Гриськов отримав у Києві премію Петра Тронька до 110-річчя від дня народження цього подвижника української культури, краєзнавства та іс-

торичної спадщини. І за дорученням голови Національної спілки краєзнавців України Олександра Петровича Рєєнта маю честь вручити почесну грамоту Василю Івановичу Вельможку за вагомий внесок у дослідження та збереження матеріальної та духовної спадщини України.

Ще раз вітаю всіх учасників конференції та бажаю плідної роботи, нових сил і натхнення для продовження нашої спільної справи.

Ірина БІРЮКОВА,

генеральний директор

Одеської національної наукової бібліотеки,

заслужений працівник культури України

Дорогі друзі, колеги!

Доброго ранку усім, хто сьогодні завітав особисто в Одеську національну наукову бібліотеку, і всім нашим чудовим колегам і партнерам, які присутні в Zoom-студії. Ми вас бачимо, ми бачимо ваші усмішки, бачимо наших колег з Національної бібліотеки імені Ярослава Мудрого та наших колег з різних міст України.

Сьогодні з нами мали бути також люди, причетні до зародження ідеї проведення цієї конференції. П'ять років тому, у 2021 році, у департаменті культури Одеської обласної державної адміністрації ми разом з друзями та партнерами обговорювали, як найцікавішим, змістовним і насиченим способом відзначити 30-річчя відновлення незалежності України. Тоді ми задумали масштабний хакатон, участь у якому змогли б взяти різні партнери, а програма дозволила б охопити науково-дослідницькі, популярні та просвітницькі напрями, які вже тоді були для нас важливими — ще до початку повномасштабного вторгнення.

Цей проєкт ми сприйняли як пробний, інноваційний, що має поєднати різноманітні активності: виставки, презентації, обговорення, круглі столи. Хоча подібні форми роботи не були новими для нашої бібліотеки, у 2023 році проєкт набув особливо потужного дихання. У 2022 році сталося повномасштабне російське вторгнення в Україну, а ЮНЕСКО внесло до списку нематеріальної культурної спадщини практику приготування українського борщу. Тоді ми випробували себе, наших партнерів і навіть читацьку спільноту на здатність сприймати незвичні ідеї та приготувати на території найстарішої публічної бібліотеки неймовірний український борщ як прикладну складову конференції.

Ця історія відкрила довгу дорогу успішних результатів — поповнення нематеріального списку культурної спадщини ЮНЕСКО елементами з України. У 2023 та 2024 роках цей процес продовжувався, і ми раділи цим результатам, розуміючи, що це прекрасна ніша і простір для презентації та промоції нематеріальної культурної спадщини засобами бібліотечної роботи та за допомогою партнерів.

Проект розвивається як складова науково-комунікативної діяльності та святкової просвітницької частини, у рамках якої ми презентуємо не лише звичні для бібліотеки книжково-документальні та електронні виставки, але й інтерактивні проекти. Цього року ми готуємо свято, присвячене кобзарській і кобзарсько-лірницькій традиції. Завтра про це говоритимемо більше в рамках програми конференції, а в суботу запросимо містян. Ми бачимо, що люди хочуть бути разом у святкові дні з нагоди Дня Незалежності України.

Ми вдячні всім партнерам, хто підтримує нас у цьому рішенні: факультет історії та філософії Одеського національного університету, Одеський обласний центр української культури, Державна архівна служба України, департамент культури Одеської ОДА, Українська бібліотечна асоціація, Одеське етнологічне товариство та Український інститут національної пам'яті.

Хочу відзначити, що коло партнерів постійно зростає: цього року до нього доєднується Одеський кобзарський центр та фахівці, які опікуються нематеріальною культурною спадщиною на державному рівні. Програма конференції буде надзвичайно насиченою.

Наша команда вважає проєкт «Історія, культура, ідентичність» одним із провідних у своїй роботі, він дозволяє впроваджувати інновації та досліджувати межі власних можливостей, робити працю змістовною, фаховою та надихаючою. Ми прагнемо відходити від «шароварщини» та рухатися до провідних практик роботи з НКС, включно із зарубіжними колегами, і переконані, що поле для розвитку цього напрямку в публічних бібліотеках є надзвичайно широким.

Промоція НКС, удосконалення результатів досліджень, проведення майстер-класів та численних заходів – усе це бібліотеки можуть робити, вони можуть бути також надійними партнерами та дослідниками, місцем доступу до достовірної інформації та натхнення. Величезний попит на знання історії України підтверджує, що інституції національної пам'яті, бібліотеки, архіви та музеї зараз як ніколи потрібні суспільству, державі та нашим зарубіжним партнерам.

До зустрічі у рамках конференції та поза нею!

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Ірина БІРЮКОВА,

генеральний директор Одеської національної
наукової бібліотеки,
заслужений працівник культури України,

Ліна АРЮПНА,

заступник генерального директора з наукової роботи
та інформатизації Одеської національної наукової бібліотеки,
заслужений працівник культури України,

Світлана ГЕРАСИМОВА,

завідувач науково-методичного відділу
Одеської національної наукової бібліотеки.
м. Одеса, Україна

БІБЛІОТЕКА ЯК ПРОСТІР ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ПРОМОЦІЇ НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ: НАУКОВО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТА КУЛЬТУРНІ ПРАКТИКИ

Сучасна бібліотека є активним та відкритим простором культурного життя, здатним об'єднувати науковців, освітян, митців та носіїв традицій задля охорони й популяризації нематеріальної культурної спадщини України. Її інституційна цінність полягає у здатності акумулювати та інтегрувати вже наявні культурні та дослідницькі ініціативи, сприяти максимальному поширенню знань про традиційну культуру українців, а також підтримувати сучасні процеси оцифрування нематеріальної спадщини.

Метою діяльності бібліотеки у цьому напрямі є підвищення обізнаності про народні традиції, звичаї, свята, обряди, усну народну творчість, народну виконавську майстерність, традиційні ремесла, національне кухарство та ін., внесені до Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України (НКС) та Міжнародних списків ЮНЕСКО, формування зацікавленості у збереженні традицій, залучення до діалогу широкого кола учасників – наукових інституцій, освітніх установ, громадських організацій та самих носіїв культурних практик.

Особливої ваги ця діяльність набуває в умовах російсько-української війни, коли українська культура й ідентичність перебувають

під прямою загрозою. У такій ситуації бібліотека стає надійним складовим елементом суспільної стійкості та опору, забезпечуючи збереження інформації, документування й передачу традицій, які формують духовний фундамент українського народу та його культуру.

Завдання зі збереження та промоції НКС втілюються у численних ініціативах бібліотек – у виставках, майстер-класах, родинних святах, конференціях, круглих столах. Одеська національна наукова бібліотека (ОННБ) є прикладом інституції, яка системно реалізує такі практики.

Ключовим проектом ОННБ з промоції НКС є реалізація кроссекторального проекту «Україна: Історія. Культура. Ідентичність». Започаткований 2021 року як ініціатива до Дня Незалежності України Одеською національною науковою бібліотекою та її партнерами – культурними, освітніми, науковими, громадськими установами та активістами, у наступні роки він набув подальшого розвитку. Нині це щорічний проект, програма якого поєднує науково-комунікативну складову із культурно-просвітницькою, пропонуючи учасникам проекту не лише взяти участь у роботі фахової науково-практичної конференції, а й відвідати тематичні заходи – лекції, виставки, майстер-класи, обговорення, творчі зустрічі, спрямовані на поширення знань про багату історико-культурну спадщину України, НКС та її внесок у світову культуру.

Вагомою цікавою та корисною складовою проекту стали просвітницькі програми, які реалізуються у форматі родинного свята та представляють окремі елементи НКС. Так, у 2023 році відбулося родинне свято «Борщова екскурсія Одещиною: єдність у різноманітті»: кулінарний шоу-кейс «Український борщ: рецепт суспільного здоров'я й сили духу, об'єкт нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО» та майстер-клас з приготування чорноморського борщу від носіїв традиції та за підтримки майстрів Одеського обласного центру української культури й Одеського вищого професійного училища морського туристичного сервісу. У 2024 році пройшло родинне свято причорноморської глиняної іграшки, що належить до елементів нематеріальної культурної спадщини Одеської області. Шанувальники української національної кераміки мали чудову нагоду власноруч попрацювати з глиною, розписом; ознайомитися з кращими зразками гончарства. Надзвичайно цікаві майстер-класи провели майстри від Одеського обласного центру української культури: лауреати численних мистецьких премій Сергій Безкорованюк, Олександр Гар-

кавченко, Валентина Бойчук, Лілія Ліптушенко, Ольга Запаріна, Антоніна Димова, Маріанна Панасюк. На відвідувачів свята чекала презентація книжки Олени Беседовської «Bessarabian cuisine recipes» – «Рецепти бессарабської кухні» та частування смаколиками від майстрині. Цьогоріч у фокусі уваги проекту – культурна програма, присвячена кобзарсько-лірницькій традиції України як НКС. 23 серпня 2025 року відбудеться родине свято «Живий код України – кобзарсько-лірницьке мистецтво». У його програмі заходи для дітей та дорослих:

- Етнодрайв від гурту «Друже музико» та Максима Трубнікова, заслуженого вчителя України, лауреата фестивалю «Червона рута» у номінації «Автентичний фольклор», реконструктора кобзарських традицій та очільника Одеської кобзарської майстерні «Кобза, старосвітська бандура»: виступ буде присвячено кобзарсько-лірницькій традиції як складовій нематеріальної культурної спадщини України.

- Виступ артистів Одеської обласної філармонії імені Давида Ойстраха Дмитра та Анастасії Варфоломеевих з використанням сучасних музичних інструментів, створених на основі автентичних народних. *(Дмитро та Анастасія – учасники одного із найвідоміших творчих колективів філармонії – ансамблю «Мозаїка». Він – художній керівник і акордеоніст, вона – бандуристка. Цей колектив є яскравим прикладом майстерного використання усіх можливостей народних інструментів, які зачаровують своїми тембрами та мелодійним звучанням як і сотні років тому).*

- Тематичні майстер-класи від провідних майстрів декоративно-ужиткового мистецтва, організовані партнером проекту – Одеським обласним центром української культури:

 - «Гончарство», керівник Сергій Безкорованюк, практикуючий майстер-кераміст, гончар;

 - «Ліплення з глини», керівник Ольга Запаріна, лауреат обласної премії народних майстрів імені Ростислава Палецького 2024 року;

 - «Писанкарство», керівник Леоніда Ткаченко, майстер з писанкарства;

 - «Південний розпис степової України», керівник Лілія Ліптушенко, лауреат обласної премії народних майстрів імені Ростислава Палецького 2016 року;

 - «Народна іграшка», керівник Тамара Білоглазова, лауреат обласної премії народних майстрів імені Ростислава Палецького 2024 року;

«Бісероплетіння», керівник Тетяна Аргатюк, лауреат обласної премії народних майстрів імені Ростислава Палецького 2015 року, член Національної спілки майстрів народного мистецтва України.

– Майстер-класи від творчої команди палітурної майстерні Одеської національної наукової бібліотеки «Підлікуй улюблену книжку» та з виготовлення книжкової закладки від Еліни Жукової, члена Національної спілки художників України.

– Виставка-продаж виробів декоративно-ужиткового мистецтва майстрів Одещини.

– Книжково-ілюстративні виставки з фондів Одеської національної наукової бібліотеки: «Кобзарство – зоряний світ України» (внутрішній дворики ОННБ); «І є держава Україна, і є нескорений народ» (музей книги ОННБ); «Національна символіка України» (музей книги ОННБ).

Яскравим прикладом промоції НКС є багаторічний партнерський проєкт ОННБ «**Мистецький ярмарок**», який проходить у рамках виставки-форуму «Українська книга на Одещині» впродовж 10 років (починаючи з 2015 р.) у дворіку бібліотеки. Метою проєкту, який втілюється у партнерстві з Одеським обласним центром української культури, є збереження й популяризація декоративно-ужиткового мистецтва як важливої складової культурної спадщини України. Протягом двох днів відвідувачі мають змогу брати участь у безоплатних майстер-класах, знайомитися з автентичними техніками та власноруч створювати витвори народного мистецтва. Традиційно в програмі – виставки унікальних творів знаних майстрів, майстер-класи з писанкарства, гончарства, витинання, декоративного розпису, бісероплетіння, виготовлення народної ляльки, причорноморської глиняної іграшки, витинанки та ін. від провідних майстрів народного мистецтва Одещини.

Згадана вище витинанка є також однією з найвідвідуваніших атракцій іншого інноваційного проєкту ОННБ – у рамках «Великої Одеської Бібліоночі» майстер-класи майстрині ООЦУК Маріанни Панасюк дозволяють привернути увагу гостей до цього виду народної творчості, дарують задоволення створити власними руками унікальний оберіг чи книжкову закладчину.

Щороку ОННБ долучається до відзначення Всесвітнього дня вишиванки. У 2022 році відбулася творча зустріч з майстринею-вишивальницею Любов'ю Кантаржи та майстер-клас з української народної вишивки. У 2023 році – творча зустріч з майстринею вишивки Людмилою Казанчук та виставка робіт майстрині. У рам-

ках заходу – книжкова виставка «Хай міцніше нитка роду». У 2024 році проведено народознавчу зустріч «Оберіг нації». У програмі: творча зустріч з вишивальницями – майстринями Одеського обласного центру української культури; книжкова виставка-огляд «Оберіг нації». У 2025 році Одеська національна наукова бібліотека у партнерстві з Одеським обласним центром української культури та крамницею вишиванок та українських сувенірів «Незалежні» влаштувала цілий вишиванковий тиждень (12-17 травня).

Ці заходи формують простір міжпоколіннєвого діалогу та передавання традицій.

Важливо відзначити, що всі соціокультурні ініціативи знаходять відображення у науково-організаційній роботі ОННБ.

Зокрема, до переліку тематичних питань для опрацювання в рамках конференцій, семінарів та круглих столів включаються різні аспекти охорони НКС та практики її промоції. Наприклад, у 2021 році в рамках конференції «Україна: Історія. Культура. Ідентичність» було організовано окрему тематичну секцію «Культура та ідентичність», до роботи в якій долучилися не тільки науковці різних культурних, наукових установ з різних куточків України, але й зарубіжні учасники з Австралії та Італії. 23–24 серпня 2022 року в Одеській національній науковій бібліотеці під егідою Міністерства культури та інформаційної політики України проходила Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Українська історична та культурна спадщина під час військової агресії РФ: досвід, виклики, загрози». 7 квітня 2023 року відбулася Всеукраїнська науково-практична конференція «Культурна спадщина Півдня України у часи воєн: захист спадку минулого заради мирного майбуття»; 22–24 серпня 2024 року – Всеукраїнська науково-практична конференція «Етнокультурне розмаїття України: загальнонаціональна єдність та євроінтеграційний поступ».

Промоції НКС сприяють і видавничі проєкти ОННБ. Тут варто сказати про збірник матеріалів доктора історичних наук, професора В'ячеслава Кушніра «Сторінками газет і Фейсбука. Краєзнавство. Публіцистика. Рефлексії», яка була підготовлена спільними зусиллями автора та фахової команди редакційного відділу ОННБ та вийшла друком у 2023 р. У збірнику йдеться про сьогодення, історію та історичну культурну спадщину. Для Одеської національної наукової бібліотеки це видання є особливо цінним

з огляду на відповідність її завданням та у контексті краєзнавчої роботи книгозбірні.

Фонди ОННБ містять чимало раритетних і сучасних матеріалів, що розкривають усе різнобарв'я елементів НКС України. Інформація про них удоступнена через систему довідкового апарату бібліотеки, проте фахівці ОННБ, прагнучи привернути увагу користувачів до цих знань, готують традиційні та електронні виставки, тематичні дайджести, інтерактивні промоційні проекти та фотозони у дні проведення фестивалів та інших заходів:

- електронна виставка «Історико-культурна спадщина України: втрати та збереження, екзистенційний виклик» (травень 2025);
- книжкова виставка-огляд «Хай міцніє нитка роду» (травень 2023).

Концентрації уваги читачької спільноти слугують і презентації різноманітних видавничих проектів та промоція результатів роботи вітчизняних і зарубіжних дослідників НКС, наприклад презентація монографії Влади Литовченко та Валентини Дем'ян «Нематеріальна культурна спадщина як найголовніший інструмент збереження української нації» (червень 2024) та ін.

Цифрові проекти як інструмент збереження, охорони та промоції нематеріальної культурної спадщини виконують кілька важливих функцій:

- збереження культурної спадщини України шляхом створення електронних копій видань;
- популяризація книжкових пам'яток серед громадськості через відкритий доступ у цифровому форматі;
- задоволення інформаційно-просвітницьких потреб користувачів у культурній, освітній та науково-дослідній сферах;
- інтеграція українських культурних надбань у світовий інформаційний простір, що сприяє міжнародній комунікації та культурному діалогу.

Одним із прикладів такої роботи ОННБ та вагомим кроком у сфері цифровізації та промоції культурної спадщини є реалізація проекту «Скарби України: цифрова колекція книжкових пам'яток». Початок проекту 2019 року був реалізований за підтримки Українського культурного фонду і нині продовжує активно розвиватися, зокрема, в липні 2024 року підписано Europeana data exchange agreement – Угоду про обмін даними з Європіаною (англ. Europeana.eu) – найбільшим європейським інтернет-порталом, який містить мільйони книг, картин, фільмів, музейних

предметів та архівних записів, які були оцифровані по всій Європі. Таким чином ОННБ офіційно долучилася до спільноти з понад двома тисячами установ по всій Європі.

Мета проєкту – оцифрування та відкриття віддаленого доступу до фондів Одеської національної наукової бібліотеки, першочергово до тих, які становлять виняткову історичну, культурну й наукову цінність та підлягають внесенню до Державного реєстру національного культурного надбання України. Завдяки цифровізації вони не лише отримують надійний захист від фізичного зношення, але й стають доступними широкому колу користувачів – науковцям, освітянам, студентам, митцям, а також усім, хто цікавиться історико-культурною спадщиною.

Значна частина об'єктів колекції – видання, що висвітлюють різноманітні форми культурного вираження, що передаються з покоління в покоління (казки та усні традиції, виконавські мистецтва, звичаї, обряди, свята, знання та навички, пов'язані з природою і традиційними ремеслами). До прикладу – раритетне видання «Український співаник: 100 пісень з нотами», видане відомою одеською друкарнею Юхима Фесенка в 1904 році. Його примірник зберігається у фондах Одеської національної наукової бібліотеки як частина приватного зібрання видатного українського бібліографа, лексикографа, етнографа, громадського діяча Михайла Комарова (1844–1913). Цінність цього документа минулого року надихнула нас на проєкт, який дозволить запровадити інновації та новітні практики до вивчення, збереження та популяризації матеріальної та нематеріальної культурної спадщини, розширити джерельну базу аргументації культурної, історичної та естетичної цінності української музичної спадщини і культури загалом, стимулювати її дослідження та популяризацію серед широкої аудиторії, в тому числі зарубіжної. Ми поки перебуваємо в пошуку фінансової підтримки для реалізації цього проєкту, а тим часом співаник став першим документом, який ми удоступнили в Європіані.

Важливість співпраці для охорони та промоції нематеріальної культурної спадщини.

Охорона та промоція нематеріальної культурної спадщини в сучасних умовах вимагає не лише внутрішніх ресурсів окремих інституцій, але й широкої співпраці різних суспільних акторів. Адже сучасні виклики, як локальні, так і глобальні, стають дедалі складнішими й комплексними. У таких умовах навіть потужні культурні установи не завжди спроможні самотійно забезпечити

ефективне розв'язання завдань, пов'язаних із збереженням та популяризацією культурної спадщини. Саме тому ключового значення набуває партнерство та об'єднання зусиль. Співпраця між науковими установами, культурними організаціями, громадськими об'єднаннями, органами державної влади та місцевого самоврядування створює простір для обміну досвідом, взаємної підтримки та посилення спільного впливу. Консолідація потенціалів науки, освіти й культури забезпечує комплексний підхід до охорони культурних цінностей, їх інтеграцію в сучасний культурний дискурс, а також сприяє утвердженню національної пам'яті та ідентичності. Проекти Одеської національної наукової бібліотеки реалізуються саме у такому партнерському форматі. Завдяки підтримці широкого кола інституцій формується потужна міжсекторальна мережа, яка щороку збагачує програму бібліотеки новими можливостями і в яку входять: Державна архівна служба України, Український інститут національної пам'яті, Департамент культури, національностей, релігій та охорони об'єктів культурної спадщини Одеської обласної державної адміністрації, Одеський обласний центр української культури; факультет історії та філософії Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, КУ «Одеський обласний центр патріотичного виховання та організації дозвілля дітей та молоді», Одеське вище професійне училище морського туристичного сервісу та інші навчальні заклади, Всеукраїнська громадська організація Українська бібліотечна асоціація, ГО «Український клуб Одеси», ГО «Одеське етнографічне товариство», Одеська обласна організація Національної спілки краєзнавців України, Рада представників національно-культурних товариств Одеської області, ВГО «Бібліополіс», ГО «Десяте квітня».

Отже, співпраця стає запорукою успіху та стійкості у сфері охорони та промоції НКС. Вона дозволяє не лише об'єднати ресурси, а й створити середовище довіри та взаємної відповідальності за збереження культурної спадщини. Ми переконані, що саме синергія знань, досвіду та ініціатив є шляхом до утвердження сучасної української ідентичності й формування спільних цінностей громадянського суспільства.

Висновки

Ми з колегами обстоюємо та доводимо на власному прикладі переконання, що бібліотеки мають великий потенціал і спроможні бути дієвою складовою охорони та актуалізації нематеріальної культурної спадщини.

На прикладі ОННБ можна переконатися, що бібліотеки здатні виступати партнерами профільних інституцій у сфері охорони та популяризації нематеріальної культурної спадщини, виконуючи водночас функції науково-освітніх і культурно-комунікаційних центрів. У нашому арсеналі – просвітницькі проекти та заходи з презентації культурної, історичної та естетичної цінності української нематеріальної культурної спадщини серед широкої аудиторії, її інтеграції в креативні індустрії шляхом створення міждисциплінарних проектів, які поєднують бібліотеки та різноманітних партнерів, активна цифровізація тематичних ресурсів, стимулювання наукових досліджень, розвитку культурного діалогу й міжнародної комунікації та інші заходи, які дозволяють підвищувати соціальний вплив та роль НКС у формуванні національної ідентичності.

В умовах сучасних викликів бібліотеки зміцнюють роль національної культурної пам'яті й підтримують процеси формування української ідентичності. Подальший розвиток бібліотек у цьому напрямі сприятиме зміцненню культурної пам'яті та формуванню відповідального суспільного ставлення до нематеріальної спадщини. Документування та промоція, освітні програми та майстер-класи, виставкова активність, проведення тематичних фестивалів, пов'язаних з живою спадщиною, організація фахових конференцій та багато інших можливостей можуть стати яскравою складовою роботи кожної публічної бібліотеки, розширювати її простір для професійного та суспільного діалогу.

Алла ГОРДІЄНКО,

кандидат культурології,

генеральний директор

Національної бібліотеки України для дітей.

м. Київ, Україна

УКРАЇНСЬКА ДИТЯЧА КНИГА: ВІД РАРИТЕТІВ ДО АНІМАЦІЇ

Анотація. Досліджується українська дитяча книга як важливий культурний феномен; наголошується на значенні вивчення дитячої літератури для формування майбутнього; аналізується діяльність Національної бібліотеки України для дітей через «Віртуальний музей книги», що показує інноваційні підходи до збереження та популяризації раритетних видань. Демонструється, як сучасні технології допомагають зберегти, дослідити та зробити доступною історію української дитячої книги для широкої аудиторії.

Дитяча книга – це не просто друковане видання, а складний культурний феномен, що поєднує текст, ілюстрації, дизайн і виховний потенціал. Історія дитячої книги є своєрідним дзеркалом суспільства. Вона показує, як змінювалися уявлення про дитинство, які цінності були пріоритетними в різні епохи і як ідеологія впливала на літературний процес. Знання щодо становлення та розвитку книги для дітей дозволяють не лише зрозуміти минуле, а й формувати майбутнє. Історія дитячої книги – це історія ідеї дитинства, яка продовжує розвиватися і сьогодні. Вивчення та дослідження книги для дітей допомагають сучасним авторам, видавцям, педагогам, бібліотекарям створювати якісні та актуальні видання, формувати ресурси, що відповідають потребам сучасної дитини та тенденціям дитячого читання.

У світі існує розгалужена мережа інституцій, що досліджують дитячу книгу, оскільки документна спадщина визнана важливим культурним та освітнім інструментом. На міжнародному рівні діє низка провідних установ, що мають великі колекції та авторитетні дослідницькі програми. Найбільшою у світі бібліотекою, що спеціалізується на дитячій та юнацькій літературі, є Міжна-

родна молодіжна бібліотека (International Youth Library, Мюнхен, Німеччина) [6], де зберігаються понад 600 тисяч книг більш ніж 100 мовами світу. Бібліотека підтримує дослідників, надаючи доступ до своїх унікальних фондів; пропонує міжнародні стипендії науковцям, письменникам та ілюстраторам, які працюють з її колекціями; регулярно проводить виставки, присвячені різним аспектам дитячої книги: від історичних дописів до творчості сучасних авторів; організовує міжнародні семінари та конференції, що сприяють обміну досвідом між фахівцями з різних країн. Активно досліджує всі аспекти дитячого життя через призму літератури та культури Центр дослідження дитячої літератури в Кембриджі (Centre for Research in Children's Literature at Cambridge, Велика Британія) [4]. Одним із найбільших у світі архівів дитячої літератури, що містить понад 100 000 книг, а також рукописи, ілюстрації та листування авторів, що робить його безцінним для історичних досліджень, є Центр дитячої літератури Керлана (Kerlan Collection of Children's Literature, Університет Міннесоти, США) [8]. Провідною міжнародною науковою організацією, що підтримує та розвиває дослідження дитячої та юнацької літератури, є Міжнародне дослідницьке товариство дитячої літератури (International Research Society for Children's Literature, IRSL) [7]. Завдяки своїй діяльності IRSL значно сприяє визнанню дитячої літератури як серйозної та багатовимірної сфери наукових досліджень. Ключовим гравцем у міжнародному дослідницькому товаристві дитячої літератури, підтримуючи наукову діяльність та сприяючи обміну знаннями між фахівцями з усього світу, є Міжнародна рада з дитячої та юнацької книги (International Board on Books for Young People, IBBY) [5]. IBBY сприяє міжнародному порозумінню через дитячі книги, забезпечує доступ до якісної дитячої літератури дослідникам книги, підтримує та навчає всіх, хто працює у сфері дитячого читання, стимулює дослідження і наукові роботи у цій галузі.

В Україні існує наукова школа, що вивчає історію, теорію та сучасний стан дитячої книги. Дослідження проводяться в різних наукових напрямках – від літературознавства та книгознавства до педагогіки та бібліотекознавства. Серед відомих дослідників книги для дітей варто згадати літературознавця, критика і дитячого письменника, кандидата філологічних наук Сергія Іванюка. Його роботи зосереджені на аналізі історії та розвитку української дитячої літератури, її значенні у світовому контексті. Вивченням витоків, популяризацією та професійним аналізом

української дитячої книги займається дослідник дитячої книги, автор ґрунтовних праць з історії української дитячої літератури, модератор електронного ресурсу «КЛЮЧ», письменниця, кандидат історичних наук Наталія Марченко [2]. Теорія, історія та критика літератури для дітей та юнацтва, літературознавчий аналіз сучасної української дитячої книги, жанрова специфіка та її педагогічний потенціал охоплюють наукові інтереси Тетяни Качак, доктора філологічних наук, професора Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Експертом у галузі методики навчання літературного читання та історії української дитячої літератури, авторкою підручників і хрестоматій для початкової школи, наукових праць, присвячених формуванню особистості через читання, є Наталія Богданець-Білооскаленко, доктор педагогічних наук, професор, завідувач відділу навчання мов національних меншин і зарубіжної літератури Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України, викладач Київського столичного університету імені Бориса Грінченка.

Важливою для вивчення та дослідження дитячої книги є документна база бібліотек, музеїв, видавництва. Ці центри відіграють ключову роль у збереженні книжкової спадщини, аналізі сучасних тенденцій та популяризації читання. Провідною установою країни, що спеціалізується на дитячій книзі, є Національна бібліотека України для дітей.

Особливу цінність для дослідників, знавців дитячої книги представляє фонд рідкісних та цінних видань бібліотеки, що включає документи кінця XVIII–XX століть. Збереження дитячої книги як культурного артефакту є складним завданням, що вимагає поєднання традиційних та інноваційних підходів. Основні напрями роботи з книжковою спадщиною:

- оцифрування та створення віртуальних ресурсів, що дозволяє створювати цифрові копії рідкісних та цінних видань, забезпечувати їх довготривале зберігання та візуальне представлення для популяризації широкій аудиторії;
- створення електронних каталогів для ефективного обліку та пошуку видань;
- фізична консервація, що включає реставрацію пошкоджених видань, створення оптимальних умов зберігання (температура, вологість) та захист від зовнішніх факторів;
- просвітницькі заходи, спрямовані на прищеплення дбайливого ставлення до книги, усвідомлення цінності друкованої спадщини.

Свідченням комплексного підходу, що дозволяє не лише зберегти унікальні зразки дитячої книги, а й інтегрувати їх у сучасний освітній та культурний простір є «Віртуальний музей книги» Національної бібліотеки України для дітей [1]. Цей просвітницько-інформаційний проект є віртуальним представництвом бібліотеки, створеним для популяризації історії книжкової культури та ознайомлення з книжковими раритетами. Розміщені в музеї ресурси орієнтовані на широке коло користувачів – від дітей та їхніх батьків до бібліотекарів, педагогів і науковців.

Цінним інформаційним ресурсом, представленим у «Музеї книги», є електронний довідник «Творці української дитячої книжки у фонді відділу рідкісних та цінних видань Національної бібліотеки України для дітей». У довіднику систематизовано та подано інформацію про понад 160 творців дитячої книги – авторів, художників, редакторів та видавців – митців, що стали класиками дитячої літератури, та тих, чий твори увійшли в коло дитячого читання. Кожен запис містить біографічні дані про діячів, творчий доробок та перелік їхніх видань, що зберігаються у фонді бібліотеки. Користувачі можуть знайти відомості про знаних дитячих авторів, серед яких Валентин Бичко, Іванна Блажкевич, Юрій Будяк, Леся Верховинка, Марійка Підгірянка, Костянтина Малицька, Наталя Забіла, Дмитро Заянчківський та ін. Дізнатися про авторів, чий твори увійшли в коло дитячого читання, зокрема про Володимира Александрова, Бориса Антоненка-Давидовича, Павла Байдебуру, Дмитра Бедзика, Зиновія Біленка, Миколу Богуславського, Степана Васильченка, Юрія Вухналя, Юліана Опільського та ін. Ознайомитися з творчістю художників-ілюстраторів – Петра Андрусіва, Григорія Берковича, Сергія Бесєдіна, Бера Бланка, Івана Бурячка, Івана Падалки, Марії Плесківської та ін. Ми бачимо в довіднику імена без фотографій, і це не просто прогалина в інформації, а трагічний відбиток нашої історії. Багато українських культурних діячів першої половини ХХ століття стали жертвами політичних репресій. Варто згадати організатора дитячого руху в Україні Василя Арнаутова, засудженого до розстрілу у 1938 році; письменника, лікаря Григорія Бабенка, короткі факти біографії якого дослідники змогли встановити лише у 2003 році; письменника Сергія Баска, доля якого не відома і потребує подальших пошуків. І цей список імен можна продовжити. Інформація про авторів відсутня, а їхні книги живуть, зберігаються у нашому фонді, доступні дослідникам і читачам... Робота над поповненням електронного довідника триває, сприяючи збереженню та популяризації імен творців української дитячої літератури, слугу-

ючи надійним джерелом для досліджень історії дитячої літератури, книжкової графіки та видавничої справи в Україні.

Ресурси віртуального музею можуть бути використані як просвітницький матеріал для знайомства з історією, літературою, видавничим процесом. Для розкриття історії української дитячої книги важливе значення має проєкт «Вітчизняне книговидання для дітей: видані століття тому». Ресурс об'єднує цикл публікацій, кожен випуск якого присвячений видавничій продукції з 1919 по 1925 роки. Це дозволяє вибудувати хронологію розвитку дитячого книговидання в Україні, відстежити зміни та тенденції у цій галузі. Кожен випуск проєкту включає розділ «Цей день в історії...». Він допомагає користувачеві зрозуміти, в яких політичних, економічних та культурних умовах розвивалося книговидання для дітей; дозволяє простежити діяльність видавництва, що активно діяли в цей період: Державне видавництво України (ДВУ), «Пролетарій», «Книгоспілка», «Рух», «Український робітник», «Вернигора», «Криниця», «Час», «Сяйво», «Слово» та ін. Пропонується також огляд видавничої продукції для дітей у зазначений історичний період; розкривається висока активність дитячих періодичних видань: «Червоні квіти» (пізніше «Піонерія»), «Жовтневі сходи», «Більшовиченята», «Дитячий рух»; звертається увага на творчість відомих українських письменників, які писали для дітей. Цей ресурс відіграє важливу роль у збереженні, систематизації та популяризації знань про вітчизняне книговидання для дітей, допомагаючи дослідникам та широкій публіці зрозуміти складний та багатогранний шлях його розвитку в Україні.

Значну частину ресурсів, представлених у віртуальному музеї, присвячено видатним особистостям у сфері літератури та книжкової графіки. Вшануванню пам'яті письменників України та світу присвячено низку презентацій, розміщених у розділі «Віртуальні виставки». Серед особистостей – український прозаїк зарубіжжя Докія Гуменна, український поет і перекладач Степан Руданський, українські письменники: Андрій Чайковський, Олена Пчілка, Борис Грінченко, Леся Верховинка, Варвара Чередниченко, Спиридон Черкасенко, Олександр Копиленко, Микола Трублаїні та Олесь Донченко; письменники світового значення: американський прозаїк Джек Лондон, англійські письменники Джозеф Редьярд Кіплінг та Данієль Дефо, канадський прозаїк Ернест Сетон-Томпсон, німецький письменник-натуралістичний-зоолог Альфред Брем, англійський філософ Джон Локк, італійський письменник Едмондо де Амічіс, німецькі казкарі Якоб та Вільгельм Грімм, Вільгельм Гауф.

На відновлення та популяризацію імен художників, які зробили значний внесок у створення та розвиток української книжкової дитячої ілюстрації, спрямований проєкт «Творці української книжки: повертаємо імена». Випуски ресурсу присвячені Володимиру Гагенмейстеру, Опанасу Сластіону, Івану Падалці, Петру Лапину, Миколі Погрібняку, Борису Крюкову, Охриму Судоморі, Івану Бурячку. Кожна презентація має на меті повернути їхні імена в широкий культурний обіг, висвітлити їх роль у створенні української книжки та підкреслити значний внесок у вітчизняну культуру.

Проєкт «Книжки оживають» [3] – це унікальна ініціатива, яка відтворює класичні дитячі твори у форматі короткометражних анімацій. Ці відео створено за допомогою цифрових технологій, зокрема штучного інтелекту (ШІ). Вони покликані привернути увагу сучасних читачів до традиційної літературної спадщини. В основі анімаційних мультфільмів – раритети з фонду рідкісних та цінних видань бібліотеки. Серед адаптованих творів є вірші Тараса Шевченка «Тече вода з-під явора», «Садок вишневий коло хати», «Реве та стогне Дніпр широкий»; народні казки «Ріпка», «Червона хусточка», «Лисиця й глечик», «Бім-бом, дзелень-бом!», «Дід та баба», вірші українських поетів зі збірки «Зимові розваги». Створення мультимедійного архіву культурної спадщини привертає інтерес до друкованої книги через сучасну візуальну форму, оживляє фольклор, літературу та мистецтво, роблячи їх привабливими для нового покоління читачів, вдихає нове життя у культурні твори. Анімаційні фільми сьогодні мають багатогранне значення для спільного сімейного читання та перегляду; розширюють аудиторію за рахунок онлайн-доступу, стаючи природною формою сприйняття для тих, хто виріс у цифровому середовищі, адже сумарна кількість переглядів відеоресурсів становить понад 155 тисяч відтворень.

Загалом віртуальний музей є інтерактивною платформою, динамічним проєктом, що надає доступ до унікальної бібліотечної колекції, що акумулює багатовікову історію дитячого книговидання в Україні. Він також засвідчує, що вивчення дитячої книги поєднує збереження традицій з використанням сучасних технологій.

Список використаних джерел

1. Віртуальний музей книги [Електронний ресурс] / Національна бібліотека України для дітей. – Режим доступу: <https://chl.kiev.ua/Default.aspx?id=5497> (дата звернення: 12.08.2025).

2. КЛЮЧ [Електронний ресурс] / Національна бібліотека України для дітей. – Режим доступу: <https://chl.kiev.ua/key> (дата звернення: 12.08.2025).
3. Книжки оживають [Електронний ресурс] / Національна бібліотека України для дітей. – Режим доступу: https://www.youtube.com/playlist?list=PLfN5ddjLy4Tt24wglicK6ISfoLX_Kf_Yk (дата звернення: 12.08.2025).
4. Centre for Research in Children's Literature at Cambridge [Електронний ресурс] : вебсайт. – Режим доступу: <https://www.educ.cam.ac.uk/research/groups/childrensliterature/> (дата звернення: 12.08.2025).
5. IBBY. INTERNATIONAL BOARD ON BOOKS FOR YOUNG PEOPLE [Електронний ресурс] : вебсайт. – Режим доступу: <https://www.ibby.org/> (дата звернення: 12.08.2025).
6. INTERNATIONALE JUGENDBIBLIOTHEK [Електронний ресурс] : [вебсайт]. – Режим доступу: <https://www.ijb.de/home> (дата звернення: 12.08.2025).
7. International research society for children's literature [Електронний ресурс] : вебсайт. – Режим доступу: <https://www.irscl.org/> (дата звернення: 12.08.2025).
8. The Kerlan [Електронний ресурс] : вебсайт. – Режим доступу: <https://kerlan.umn.edu/> (дата звернення: 12.08.2025).

В'ячеслав КУШНІР,

доктор історичних наук, професор,
декан факультету історії та філософії
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова,
очільник Одеського етнологічного товариства.
м. Одеса, Україна

КОБЗАРСТВО В СИСТЕМІ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Українська культура вирізняється серед інших порівняно великою кількістю елементів, субкультур, які відносяться до категорії особливо впізнаваних. Такими є настінний розпис, вишиванка, запорізьке козацтво і чумацтво та ін. Цілком погоджуюся з тезою, що кобзарство і вишита сорочка є найвпізнаванішими національними маркерами, які репрезентують Україну і українську суб'єктність у світі¹. Тим не менш, кобзарство, незважаючи на досить вагомий історіографічний доробок, потребує подальшого вивчення і особливо популяризації знань про кобзарів і лірників, про кобзарство як важливу складову в системі формування української ідентичності.

Кобзарство в українській культурі – особливий за своєю значимістю феномен, про який не можна забувати. Кобзарство визнане як особливий чинник формування української ідентичності. Особливий чинник як за жанром, доступністю для громадськості, так і за впливом на її свідомість.

Зупинимося на двох позиціях теми. Перша – кобзар як персонаж, друга – кобзарство в українській культурі та його роль у формуванні української ідентичності.

Отже, позиція перша – кобзар. Кобзар – персонаж, відомий чи не кожному українцеві. Тобто, на перший погляд, відомий образ. Та парадокс у тому, що широкому загалу мало що відомо про кобзаря як образ з багатьма його якостями, розкритими в історіогра-

¹Паславський А. Українське кобзарство: еволюція та етапи реактуалізації соціокультурного явища. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*. 2024. [Вип.] 2. (36). С. 80.

фії¹. Досить повні характеристики кобзарів знаходимо насамперед у тих, хто з ними спілкувався безпосередньо. Кобзарі, як відомо, поділялися на дві групи – мандрівних і немандрівних. Увагу дослідників привертає група мандрівних, яка презентує класичних у нашому розумінні кобзарів. Це незрячий чоловік з інструментом і поводирем. Зовні здається, що така людина здатна лише на те, щоб просити і отримувати від небайдужих на проживання. Насправді ж, історія набагато складніша. Щоб стати кобзарем, претендент повинен був мати, і здебільшого мав, відповідну професійну підготовку, яка передбачала оволодіння певними знаннями і уміннями. Йдеться про досконалу, як на той час, систему підготовки і мережу кобзарських цехів, шкіл, братств, у тому числі і монастирських. Принаймні у XIX ст., кобзарство вже існувало як культурно-просвітницьке явище. Існувала звичаєва культура навчання кобзарству, різноманітні кобзарські стилі і практики, методи навчання. Процес народження кобзаря був тривалий, він розпочинався з дитинства, хоча і не завжди. Дитина, здебільшого з вадами зору, але музично обдарована, навчалася у старого кобзаря протягом трьох і більше років, опановувала початкові знання кобзарського мистецтва. Лише після цього претендент міг доєднатися до братства з метою професійного удосконалення на більш високому рівні і далі, вже після закінчення там навчання, міг працювати самостійно, мандрувати за допомогою зрячого поводиря.

Увага народознавців до кобзарів помітна, особливо у XIX ст. Цінність опублікованих тоді матеріалів у тому, що автори розвідок безпосередньо спілкувалися з кобзарями і лірниками. Їхні спостереження, висновки відзначаються досить високою об'єктивністю, принаймні, в описовій частині. Такі матеріали і сьогодні є цінним джерелом для сучасних дослідників. Більш-менш повну характеристику образу кобзаря кінця XIX ст. знаходимо у народознавця В. Горленка, який спілкувався з 60-річним кобзарем Павлом Братицею в селі Терешківка, Ніжинського повіту. Кобзар був незрячий, проживав у старенькій бідній хаті разом з дружиною і хлопчиком-поводирем. Кобзарському ремеслу навчався у кобзаря Андрія Бешка, а Бешко, який помер у 1885 році, вчився у відомого Андрія Шута. На цьому прикладі простежується найпростіша, що називається

¹Кушпет В. Старцтво: мандрівні старці-музиканти в Україні (XIX – поч. XX ст). Київ, 2007. 592 с.; Зінків І. Бандура як історичний феномен. Київ, 2013. 448 с.; Черемський К. Повернення традиції: сторінки історії кобзарства і бандурництва 1920–1930-х років. Харків, 2024. 684 с.

вається, народна, не інституційна система навчання кобзарському ремеслу. Родина Павла жила в основному на милостиню, яку просила переважно дружина, сам же Павло виготовляв мотузки на продаж.

Кобзарі були, насамперед, фахово підготовленими виконавцями, володіли музичним інструментом, мали власний репертуар, який оновлювався. Вони уміли доносити свою думку до людей. Тобто були особистостями, а, здебільшого, тільки особистості мають свою індивідуальність – виразну і соціально значущу, яка сприймається суспільством. Їхня творчість відображала актуальні для людей проблеми, причини, що породжують їх існування, можливі шляхи вирішення. Це була особлива категорія людей, які розуміли, що відбувається і чому це відбувається. Вони були здатні оцінювати реалії з боку їх адекватності чи неадекватності, відповідно до запитів суспільства. Принаймні такими їх сприймала, можливо, навіть більша частина соціуму.

На окрему увагу заслуговує проблема фізичного стану кобзарів, адже вони переважно були незрячими. Найбільш поширеними є версії, що такі люди ближчі до Бога, що фізичні вади викликають співчуття, бажання допомогти. Та й представники влади не так гостро реагували на критику чи на поширення непопулярних для влади думок соціально-протестного змісту. Вказана особливість образу і досі не має переконливого пояснення, чому саме така зовнішність стала одним із виразних маркерів, насамперед, кобзарів – переважно незрячих людей, які лише своїм виглядом викликали, щонайменше, співчуття. Зовнішня немічність підсилювалася присутністю і роллю поводитирів. Ось такий вони, кобзарі, мали вигляд, але були зовсім іншими як носії важливих для суспільства цінностей, що не завжди співпадали з офіційною ідеологією.

Позиція друга – кобзарство в українській культурі. Воно стало основою культурного явища як феномен, як музично-фольклорний напрям, принаймні у XIX – на початку XX ст. Завдяки кобзарству, як відзначають дослідники, в Україні у XVII ст., за відсутності нот, швидко розвивалося мистецтво імпровізації, що сприяло розвитку і популяризації музичної освіти.

Якщо ми розглядаємо кобзарство як систему, що складається з таких елементів як інструмент, репертуар, виконавець¹, то слід

¹Паславський А. Українське кобзарство: еволюція та етапи реактуалізації соціокультурного явища. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство, Мовознавство. Фольклористика*. 2024. [Вип.] 2. (36). С. 80.

зазначити, що функціонуюча мережа із цехів, братств, шкіл¹ хоча і була неофіційною, однак забезпечувала професійну підготовку кобзарів. Учителями були кобзарі з великим досвідом і знаннями, навчання тривало кілька років і давало очікувані результати.

Не всі кобзарі були мандрівними. Та й за осілого способу життя вони помітно відрізнялися від односельців коректністю, невибагливістю до побутових умов. Якщо говорити про кобзарів як еліту українського народу², про їх роль у системі формування української ідентичності, то, насамперед, розглянемо репертуар кобзарів – мандрівних і немандрівних. Він не мав суттєвих відмінностей, за винятком регіональних чи місцевих реалій, які вважалися актуальними і викликали увагу. Репертуар відзначався жанровим розмаїттям: це, переважно, історичні пісні, тексти релігійного характеру, сатирично-розважальні. Згаданий кобзар Павло Братиця знав 10 дум і більше 50 псалмів і пісень. Стверджував, що їм понад 200 років. Принаймні 5 з них – про епоху Богдана Хмельницького, зокрема про самого Гетьмана, про молдовський похід, про Барабаша. Це яскравий приклад збереження кобзарями історичної пам'яті, в якій відображено тяглість історії українського народу та української культури. Те саме знаходимо у спогадах односельців про репертуар одного з видатних кобзарів Сумщини – Єгора Мовчана³, який співав про любов і про смерть і про все, що траплялося у житті людини. Співав про голод, виконував обрядові пісні, думи історичного змісту. Такі спогади односельців про кобзаря дають уявлення про формування репертуару та його особливості. У цьому випадку успадковані пісні і думи поєднуються з інтерпретацією сучасного життя чи недалекого минулого.

Цікаві також відомості кінця XVIII – початку XIX століття про старого запорожця Івашка Прислину, який осліп і як кобзар мандрував по селах. Його репертуар складався з 45 пісень, зокре-

¹Дубас О.І. Становлення та розвиток кобзарських шкіл в Україні (XVII – перша половина XX століття) : автореф. дис. канд. мистецтвознавства, 17.00.03. Київ : І-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського, 2002. 17 с.; Демчук О.В. Трансформація соціокультурних функцій кобзарства в історичній ретроспективі XVII століття (на прикладі Лівобережної України). *Молодий вчений*. 2023. № 7 (119), (липень). С.20. Демчук О.В. Трансформація кобзарських традицій в школах при монастирях XVII – XIX століття на Лівобережжі. *Молодий вчений*. 2023. № 12 (124), (липень).

² Жеплинський Б. Кобзарство – еліта українського народу. *Свобода. Український щоденник*. 1996. № 174.

³Набок М. Кобзарство у контексті етнокультурної самобутності українців та народів Близького Сходу. *Народознавчі зошити*. 2024. № 4 (178). С. 801–802.

ма історичних: «По Дону, по Дону», «Налягає сірий туман», «Пісня про козака Негаю», «Морозенко» та ін.; з ліричних пісень – найбільше любовних, козацьких, менше чумацьких і рекрутських.

Отже, кобзарі були вільними у своїх діях, виборі та використанні репертуару. Це означало, що владі було важко їх контролювати і, відповідно, протидіяти поширенню інформації, яка зовсім не була спрямованою на зміцнення офіційної ідеології. Навпаки вона підривала її основу. Кобзарі були хранителями національної історичної пам'яті, вони у піснях, думах оспівували козацьку вольницю, героїчне минуле українців у конкретних проявах козацтва, ватажків селянських повстань, тобто все те, що відображало боротьбу за свободу, зміцнювало українську ідентичність.

Таким чином, кобзарство як жанр, як вид мистецтва доносило до свідомості українців розуміння багатовікової тяглості української історії, властиві українцям морально-етичні цінності, етнопсихологічні особливості національного характеру, самобутність української культури – тобто компоненти, які є складовими основи формування української ідентичності.

Мирослава ФІЛПОВИЧ,

кандидат історичних наук,
почесний професор Балтійського науково-дослідного інституту
проблем трансформації економічної сфери,
м. Рига, Латвійська Республіка,
доцент кафедри документознавства та інформаційної діяльності
Академії рекреаційних технологій і права.
м. Луцьк, Україна

**Культурна спадщина як складова
національної пам'яті в Україні та Литві**

Анотація. У статті розглядається культурна спадщина як важливий чинник формування національної пам'яті в Україні та Литві. Автор аналізує, як матеріальні та нематеріальні пам'ятки культури сприяють збереженню історичної свідомості, ідентичності та міжпоколіннього зв'язку. Особливу увагу приділено порівнянню підходів до охорони культурної спадщини в обох країнах, а також ролі державної політики, громадських ініціатив і освітніх програм у процесі конструювання колективної пам'яті. У дослідженні підкреслюється, що культурна спадщина не лише репрезентує минуле, а й активно впливає на сучасні наративи національного розвитку, сприяючи формуванню громадянської свідомості та зміцненню міжкультурного діалогу. Робота має міждисциплінарний характер і може бути корисною для дослідників у галузі культурології, історії, соціології та політичних наук.

Annotation. This article explores cultural heritage as a crucial factor in shaping national memory in Ukraine and Lithuania. It examines how tangible and intangible cultural assets contribute to preserving historical consciousness, identity, and intergenerational continuity. Special attention is given to comparing approaches to cultural heritage protection in both countries, as well as the role of state policy, civic initiatives, and educational programs in constructing collective memory. The study emphasizes that cultural heritage not only represents the past but also actively influences contemporary narratives of national development, fostering civic awareness and strengthening intercultural dialogue. The

research takes an interdisciplinary approach and may be of interest to scholars in cultural studies, history, sociology, and political science.

У сучасному світі, де глобалізаційні процеси нерідко призводять до уніфікації культурних проявів, питання збереження національної пам'яті набуває особливої актуальності. Культурна спадщина виступає не лише як матеріальний чи духовний ресурс, а також як потужний інструмент формування і підтримки колективної ідентичності. Вона є носієм історичних наративів, цінностей та символів, що об'єднують суспільство навколо спільного минулого та спільного бачення майбутнього. У цьому контексті порівняльне дослідження України та Литви дозволяє виявити як спільні риси, так і оригінальні підходи до осмислення та охорони культурної спадщини. Обидві країни мають багатий історичний досвід, складні траєкторії державотворення та глибокі культурні традиції, що формують основу національної пам'яті.

Національна пам'ять і культурна спадщина перебувають у тісному взаємозв'язку: перша потребує другої як джерела, носія та символу, а друга набуває значення лише в контексті пам'яттєвих практик, що надають їй смислу та актуальності.

Культурна спадщина України і Литви – це не просто набір артефактів чи традицій, а глибокий пласт національної пам'яті, який формує ідентичність, цінності та історичну свідомість обох народів. Культурна спадщина в Литві сьогодні стикається з трьома основними викликами: недостатнє та безсистемне фінансування, слабе сприйняття спадщини в системі освіти, втрата спадщини за кордоном та її стратегічно невизначений захист, що призводить до втрати або занедбаності важливих об'єктів.

14 травня 2025 року на форумі «Культура як стратегічний ресурс в умовах загрози», що проходив у Візит-центрі Сейму, культурну спадщину було визначено як одну з важливих складових стійкості держави до зовнішніх загроз. Голова Державної комісії з питань культурної спадщини Вайдуте Шчіглієне у своєму виступі наголосила, що культурна спадщина є стратегічним чинником національної безпеки, який захищає ідентичність країни, єдність громад та підтримує стійкість суспільства до інформаційних, ідеологічних та геополітичних загроз [4].

Приклад Литви цінний тим, що він відображає ситуацію у багатьох посткомуністичних країнах – багата спадщина, активні місцеві громади, але, водночас, структурні перешкоди для повноцінного включення населення. Це як лабораторія, де ми бачимо,

як традиційні моделі управління стикаються з новими викликами для громадянства та демократії [3].

Особливості збереження та репрезентації культурної спадщини в Україні формуються в умовах складного історичного контексту, пострадянських трансформацій та актуальних викликів, зокрема війни [1]. Основними напрямками охорони спадщини є: діяльність Міністерства культури та інформаційної політики України, Національного заповідника «Софія Київська», Українського центру культурних досліджень та інших інституцій; Закон України «Про охорону культурної спадщини», що узгоджується з міжнародними нормами, зокрема з конвенціями ЮНЕСКО; активне впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) – створення електронних реєстрів пам'яток, віртуальних музеїв, інтерактивних платформ для популяризації спадщини; волонтерські проекти; локальні дослідження; краєзнавчі експедиції, що сприяють збереженню нематеріальної спадщини – пісень, ремесел, обрядів; евакуація музейних фондів; міжнародна підтримка [2].

Щодо Литви, то вона має стабільну систему охорони культурної спадщини, інтегровану в європейське законодавче поле [6]. Основні особливості: централізована модель управління – Департамент культурної спадщини при Міністерстві культури координує всі процеси охорони. Литва активно імплементує рекомендації Ради Європи та ЮНЕСКО, зокрема щодо превентивної консервації та сталого розвитку. Репрезентація через туризм: культурна спадщина є важливою складовою туристичної галузі – прикладами є Тракайський замок, Каунас, Вільнюс як об'єкти світової спадщини. Інтеграція теми спадщини в шкільну та університетську освіту, підтримка молодіжних проектів. Активне використання цифрових платформ для представлення історичних артефактів, інтерактивні виставки, мобільні додатки [4].

Таким чином, Україна і Литва демонструють різні моделі збереження спадщини: Україна – в умовах викликів і мобілізації ресурсів, Литва – у стабільному європейському контексті. В обох країнах культурна спадщина є не лише об'єктом охорони, а й інструментом формування національної пам'яті, ідентичності та міжнародного діалогу.

Список використаних джерел

1. Баланюк Ю. Європейський та український досвід збереження культурної спадщини. Режим доступу : <https://social-science.uu.edu.ua/article/1275>

2. Культурна спадщина та національна безпека : аналіт. доп. / за ред. В. Потапенка. Київ : НІСД, 2023. 58 с. Режим доступу : <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2023.08>
3. KTU ekspertės atskleidė, kodėl kultūros paveldas svarbus bendruomenių vienybei. URL : <https://mokslolietuva.lt>
4. Pasakė, kaip kultūros paveldas gali stiprinti nacionalinį saugumą: svarbu išspręsti 3 iššūkius. URL : <https://www.delfi.lt/a/120109793>
5. Skaitykite daugiau: URL : <https://www.delfi.lt/kultura/naujienos/pasake-kaip-kulturos-paveldas-gali-stiprinti-nacionalini-sauguma-svarbu-isspresti-3-issukius-120109793>
6. Філіпович М. Українсько-литовська історична спадщина як елемент формування національної історичної пам'яті. Україна – Литва: історичні, мовно-культурні та туристські паралелі : матеріали III міжнар. наук.-практ. конф. (Вільнюс, 5-6 серп. 2024 р.) / упоряд. : Корольов І., Трімоніте-Бікелене Ю., Винниченко І., Балзайте А. Дрогобич, 2024. С. 26.

В'ячеслав ЦІВАТИЙ,

кандидат історичних наук,
доцент кафедри міжнародних організацій та дипломатичної
служби Навчально-наукового інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
заслужений працівник освіти України, член Наукового
товариства історії дипломатії та міжнародних відносин.
м. Київ, Україна

**МУЗЕЙНА ДИПЛОМАТІЯ ЯК ПЛАТФОРМА
ДЛЯ ДІАЛОГУ КУЛЬТУР У ХХІ СТОЛІТТІ:
МІЖНАРОДНО-ПОЛІТИЧНИЙ,
ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ
ТА ОСВІТНЬО-НАУКОВИЙ ДИСКУРСИ**

Україна в умовах сьогодення розповідає про себе світові багатьма мовами та використовує різні інструменти міжкультурного діалогу. І якщо український контекст інколи нівелюється у новинних інформаційних потоках і медіа, то українська культура, історія та дипломатія мають шанс закріпитися на інституціональному рівні в середовищах професійних спільнот, зокрема і в середовищі музейному, бібліотечному та освітньо-науковому [1, с. 2-18; 6, с. 73-88].

Музейна дипломатія в умовах нових викликів і загроз сьогодення набуває особливої актуальності. Під час повномасштабного вторгнення держави-агресора росії в Україну музейні практики і музейна дипломатія презентують інституціональну історію, усну історію, бібліотечну справу, культуру і мистецтво України у світовому публічному просторі. Музейні цінності та реалії сьогодення, які вже завтра стануть музейними артефактами про російсько-українську війну, слугують соціокультурними магістралями єднання України з державами Європи та світу [2; 3, с. 99-102].

Початок ХХІ століття, з його поліцентричним світоустроєм і кардинальними змінами в соціокультурному розвитку суспільства, безумовно, диктує зміни і у сфері музеєзнавства та пам'яткознавства: від змін інституціональних до змін комунікаційних,

акцентуючи увагу на інноваційності музеїв і розвитку музейної справи в Україні взагалі [2].

У нових умовах трансформації сучасних міжнародних відносин наукові бібліотеки і музеї вимушені були шукати нові, креативні, прогресивні методи науково-освітньої роботи в публічному, культурно-мистецькому і творчому просторі. У їх діяльності з'являються нові форми роботи і новий інструментарій (нові інструменти): краудфандинг, фандрайзинг, краудсорсинг у контексті креативної індустрії. Саме в останні роки музеї України перейшли на зовсім інший інституціональний рівень спілкування з відвідувачем (зміна освітньо-музейних парадигм і моделей музейної роботи), поступово поєднуючи освітній процес з інформаційно-виховним і роблячи його більш цікавим і змістовним, а також акцентуючи увагу на організаційно-педагогічних умовах ефективного використання засобів музейної педагогіки у сфері культурних і креативних індустрій [4; 5, с. 338-348].

Музейна дипломатія та музейна педагогіка повинні базуватися на суспільно вагомих цінностях, які визначають поступ держави та українського народу. Вона стає реальністю, коли людина набуває статусу учасника музейної комунікації, а працівник музейної інституції, увійшовши в контакт з людиною, має бути водночас і істориком, і культурологом, і педагогом, і психологом, оскільки він розпочав діяти в складній суспільній моделі комунікації – «людина – людина». Музейна дипломатія і музейна педагогіка в мондіалізованому світі забезпечує соціалізацію суспільства, посилюючи виховний потенціал як музеєзнавства, так і освітньої сфери [3, с. 99-102; 9].

Культурні та креативні індустрії в умовах поліцентричного світоустрою XXI століття особливо актуалізуються, зокрема у контексті нового інструментарію культурної та публічної дипломатії [4], адже сьогодні вони є одним із нових інституціональних і політико-дипломатичних підходів до розвитку творчих галузей культури: концепція терміна «креативні індустрії», технології розвитку креативного (творчого) кластера і креативних індустрій тощо. До культурних і креативних індустрій у цілому відносяться театральні та образотворчі види мистецтва, кінематограф, телебачення і радіо, музика, видавнича справа, книги, комп'ютерні ігри, нові медіа, архітектура, дизайн, мода, реклама і музейні інноваційні простори [7, с. 32-36].

Значного сприяння інституціональному розвитку культурних і креативних індустрій в Україні надає протягом 2019-2025 років Український культурний фонд (УКФ) [4]. Слід зауважити, що в Україні вже є досягнення музейної дипломатії у формуванні

креативних (творчих) індустрій у ряді регіонів (насамперед у Києві, і ряді найбільших регіональних центрів – в Одесі, Харкові, Дніпрі); так само креативний кластер активно розвивається у Вінниці, Тернополі, Запоріжжі, Полтаві, Кам'янці-Подільському, Хотині та Ужгороді. Музеї намагаються застосовувати нові форми комунікації, бути більш відкритими, але все ж відчувають невідповідність часу. Проблема переформатування музеїв стала ще більш очевидною під час проведення 34-ї Генеральної асамблеї Міжнародної ради музеїв ICOM 1–7 вересня 2019 року та інших міжнародно-політичних заходів [8, с. 108-115].

Інституціональна місія музею в інформаційну добу: а) доносити не лише достовірну інформацію, а й розкривати цінність творчості (не лише художньої, а як конструктивного підходу до реальності); б) компетентнісний підхід до музейної комунікації, надання відвідувачу ролі суб'єкта комунікації, а через суб'єктність у сприйнятті – набуття власного досвіду, на якому саме і базується здатність до реалізації цінностей самовираження; в) холістичний підхід, який передбачає розвиток контекстного і критичного мислення; г) пошук точок перетину в різних культурах (на відміну від інтегративного способу взаємодії), міжкультурна і міжосвітня комунікація. Культурні та креативні індустрії – це новий інструментарій культурної та публічної дипломатії України. Музейна дипломатія, сучасні музеї та музейна педагогіка – це нова сфера культурних і креативних індустрій публічного та творчого простору України [2; 10].

Музейні професіонали та досвідчені викладачі зі всього світу акцентують увагу на тому, що: у музеї відвідувач завжди на першому місці (Visitor-first strategy); важливо займатися збереженням колекцій і науковими дослідженнями, але місії, візії та завдання музеїв мають бути орієнтовані на відвідувача і на той культурний продукт, який отримує, у першу чергу, місцева спільнота; доповнена і віртуальна реальність стають необхідністю у музеї, але не тому що треба розважати відвідувача і прагнути до інтерактивності заради мультимедійності; світ змінюється, змінюються діти, підлітки і молодь, змінюються підходи та інструменти освіти, змінюються посередники для сприйняття контенту; якщо музеї не будуть встигати за змінами і не будуть упроваджувати актуальні інструменти для трансляції свого контенту відвідувачам, то ті будуть отримувати контент в інших місцях – у кінотеатрах, торговельних центрах, брендових магазинах та ін. [4; 5, с. 37-46; 6, с. 73-88].

Завдяки сучасним технологіям та інтерактивним інсталяціям, музейні експозиції та музейні проекти є більш доступними для екскурсантів. Вони допомагають створити культурно-мистецький простір для міжкультурного діалогу та обміну ідеями між культурами, сприяючи тим самим взаємному усвідомленню та культурному збагаченню.

Отже, ефективна діяльність та інституціональна роль музеїв у культурній дипломатії стає дедалі впливовішою у світі глобалізації та культурного розмаїття. Набутий досвід міжнародної співпраці та міжнародного співробітництва сприяє зміцненню взаємної зацікавленості між державами: підтримання культурних цінностей; допомога у вирішенні питань культурної спадщини; проекти зі створення віртуальних музеїв та з розвитку екскурсійної діяльності нового формату. Розширення міжнародного співробітництва через проекти музейної дипломатії сприяє побудові миру та взаєморозуміння у світі.

Подальші наукові розвідки щодо ролі інституцій пам'яті в культурній дипломатії та розробка стратегій міжнародного співробітництва у сфері культурних та креативних індустрій є важливими завданнями сучасного освітньо-наукового, бібліотечно-го, музейного й культурного дискурсів.

Музейна дипломатія та сучасні освітні практики музею перетворюють його на зовсім інше культурне середовище з новими формами участі відвідувачів у різних видах музейної діяльності, у новому інституціональному та культурно-інформаційному вимірі, новому публічному просторі. Ця тенденція стає стимулом для пошуку адекватних напрямів діяльності музею, розвитку наукових підходів, що відповідають ціннісним орієнтирам сучасного суспільства. Освітні практики перетворюють музейний заклад у зовсім інший культурний простір з новими формами участі відвідувача в різних видах музейної дипломатії, музейної діяльності та публічного простору.

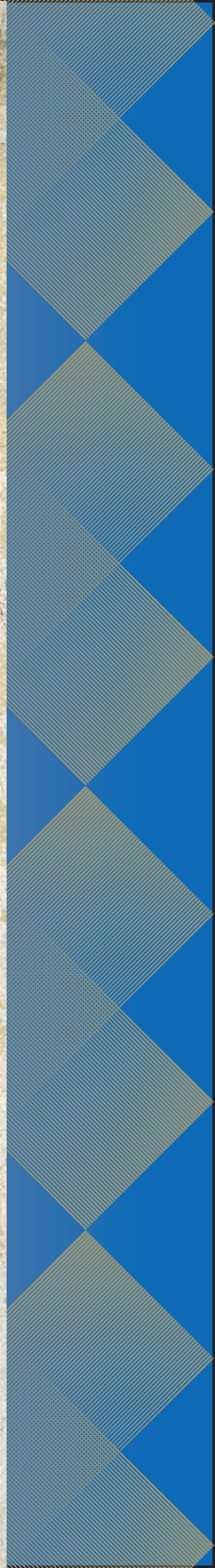
Список використаних джерел

1. Бистрицький Є. Вступ / Є. Бистрицький, Р. Зимовець, С. Пролеєв. *Комунікація і культура в глобальному світі*. Київ, 2020. С. 2–18.
2. Музеї України в культурній дипломатії: спільні проекти та обміни. 2024. 28 верес. URL: <https://museums.org.ua/muzei-ukrayini-v-kulturnij-diplomatiyi-spilni-proyekti-ta-obmini/>

3. Удовиченко І. Принципи музейної педагогіки в період переосмислення ролі музею в суспільстві. Музейна педагогіка в науковій освіті : зб. тез доп. учасників І Всеукр. наук.-практ. конф. (28 листоп. 2019 р., м. Київ). Біла Церква. 2019. С. 99–102.
4. Український культурний фонд (УКФ). URL: <https://ucf.in.ua/> (дата звернення: 15.08.2025).
5. Ціватий В.Г. Дипломатичний протокол і етикет міжнародної ввічливості в умовах мондіалізованого світоустрою ХХІ століття: теоретико-методологічний і практичний дискурси наукової та освітньої дипломатії. *Сучасне суспільство* : колективна монографія. Харків, 2022. Розділ 3.12. С. 338–348.
6. Ціватий В.Г. Публічна дипломатія в Україні та світі: соціально-гуманітарний, міжнародно-політичний і практичний виміри зовнішньої політики у сфері культури (1991-2025 рр.). *Соціально-гуманітарні відносини в сучасній Україні: виклики та перспективи*: колективна монографія. Харків, 2025. С. 73–88.
7. Ціватий В.Г. Публічна дипломатія: традиції, тренди та виклики (досвід і пріоритети для України). *Зовнішні справи*. 2014. № 6. С. 32–36.
8. Черкашина Т. Культурна дипломатія і переклад: образ України та українців через італомовні переклади української літератури 2022–2024 років. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія: Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов*. 2025. (101). С. 108–115.
9. Carbó-Catalan E., Roig-Sanz D. Culture as Soft Power: Bridging Cultural Relations, Intellectual History and Cultural Diplomacy. 2022. 350 p.
10. Hutchings R., Suri J. Modern Diplomacy in Practice. (2020). Paris, 2020. 260 p.

СЕКЦІЙНІ ЗАСІДАННЯ

СЕКЦІЯ 1

**«ЗБЕРЕЖЕННЯ
ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ
КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ:
НАЦІОНАЛЬНИЙ
І МІЖНАРОДНИЙ ВИМІРИ»**

Ольга ГОЛЬД,

професор Інституту політичних досліджень
Екс-ан-Провансу (Sciences Po, Aix)
м. Марсель, Франція

Максим ВАСАЛАТІЙ,

аспірант кафедри культурології
та філософії культури
Національного університету
«Одеська політехніка».
м. Одеса, Україна

ЗБЕРЕЖЕННЯ АРХІТЕКТУРНОЇ СПАДЩИНИ В ЕПОХУ ВІЙНИ: УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД

Ми порушуємо питання збереження архітектурної спадщини в сучасному світі, зокрема її матеріальних та духовних цінностей, звертаючи увагу на обставини війни та масове знищення культурної спадщини в Україні у ХХІ столітті. Філософія є посередником між архітектурою та культурою, а архітектурну спадщину ми вважаємо невід'ємною частиною культури. Українська культурна спадщина, яка є одним із прикладів різноманіття світового мистецтва, нині є об'єктом охорони та збереження, що зараз актуальні та потребують наукового осмислення. Ми вперше порушуємо питання охорони архітектурної та культурної спадщини на науковому та філософському рівні. Спадщина, що зберігається в українських містах, фрагменти історичних будівель мають свої культурні особливості та цілісність. Стародавні будівлі формують естетичне та комфортне соціально-культурне середовище. Зв'язок з архітектурними традиціями та стилем, запозичення кам'яних будівельних декорацій з характерної архітектури міста, загальний масштаб та характер ритмічних поділів створюють гармонію в архітектурному ансамблі та мають емоційний та естетичний вплив. Це дозволяє українській архітектурі зробити особливий внесок у глобальне різноманіття – мультикультуралізм середовища.

Наша гіпотеза полягає в тому, що існує алгоритм та механізм відновлення та реставрації матеріальної та духовної спадщини.

Враховуючи, що Україна – це країна, що характеризується західними культурними цінностями та рисами, ми доводимо, що існування різних культурних тенденцій у нашій країні підтверджено у працях давньогрецьких авторів [1, с. 44-46].

Деякі аспекти вирішення питання охорони культурної спадщини

Сьогодні ми повинні усвідомлювати специфіку нашого часу та розуміти, що такі процеси хоч і не є безпрецедентними в історії, але вони мають свої сучасні характеристики. Враховуючи методи сучасного ведення війни та масштаби руйнувань, ми повинні досліджувати проблеми майбутньої реконструкції/відбудови нерухомої спадщини. Це порушує питання щодо відновлення або заміни архітектурного ансамблю міста; відновлення його первісного стилю; використання нових методів та технологічних можливостей у будівництві. Це вимагає залучення фахівців у галузі соціальної антропології, архітектури, будівництва, мистецтва, права та державного будівництва.

Соціолог Гайке Деліц зазначає, що коли йдеться про відновлення/відбудову культурної спадщини, спочатку необхідно повністю зрозуміти вимоги та реальність сучасних архітектурних змін. Соціологія (архітектури) – це не лише критична, а й діагностична наука: це самоопис нашого суспільства. Щоб повною мірою зрозуміти вимоги архітектури, корисно серйозно поставитися до програмних документів та маніфестів, які є характерною рисою архітектури ХХ століття [2].

Однак реалії сучасної культури залишаються значною мірою невизнаними. Олександра Ковальчук, заступник директора з розвитку Одеського національного художнього музею, каже, що «культура ніколи не була стратегічно важливою сферою в незалежній Україні» [3].

Незважаючи на евристичний характер нашої теми, звернімося до філософії культури та архітектури. У процесі реконструкції архітектори стикаються з дилемою: чи захищати свою сферу діяльності, чи легітимізувати нові практики та ролі. Зіткнувшись із загрозами ідентичності архітектури, слід розглянути дві стратегії: або «підкреслення відмінностей в ідентичності», або «модифікація ідентичності та практик».

Суспільство не вперше стикається з проблемою збереження культурної спадщини у воєнний час. Ще у давнину людство

замислювалося над збереженням рукотворного та нерукотворного мистецтва. Питання реконструкції та відбудови виникали і після світових війн.

Другий Храм у Єрусалимі був збудований на місці Першого Храму, зруйнованого вавилонянами у другій половині V століття до н.е. Близько 69 року н.е. Другий Храм зруйнували римляни, а площа та залишки храмів використані для спорудження мечеті. Стіна, відома як Західна стіна (Стіна плачу), що залишилася від Першого Храму, служить місцем паломництва.

Сьогодні архітектурні студії та діяльність, спрямована на збереження культурної спадщини в Україні, – це галузь, яка охоплює правові, історичні, соціально-культурні, державотворчі та технологічні аспекти. Подальші дослідження та розробки сприятимуть створенню нових концептуальних моделей, які відповідатимуть викликам XXI століття.

В умовах постійних бомбардувань російським агресором цивільних міст стабільний алгоритм протидії руйнуванню матеріальних та духовних культурних об'єктів в Україні досі не розроблено. Питання захисту пам'яток у воєнний час залишається відкритим. На нашу думку, цей алгоритм збереження культурної спадщини є системним: соціально-архітектурні дослідження – громадське обговорення – законодавча база – естетичне та традиційне концептуалізування об'єкта – бюджет.

Механізм збереження світової спадщини зазнавав змін протягом історії, і важливу роль у цьому процесі відігравали меценати, діячі культури, бізнес-структури та держава. Майбутнє архітектурної спадщини в Україні все ще перебуває на стадії викликів та перспектив, де архітектурні питання торкаються: збереження культурної ідентичності – балансування традицій та глобальних тенденцій; реагування на соціально-економічні зміни – адаптація архітектури до міграції та урбанізації; вплив війни та оновлення міст – розробка алгоритмів та концепцій відновлення пошкоджених архітектурних та культурних об'єктів.

Важливо розширювати міждисциплінарний підхід та впроваджувати інноваційні практики для створення гармонійного архітектурного середовища. Збереження історичної спадщини та традиційного «образу» міста має велике наукове, культурне та освітнє значення для формування світогляду, культивування дбайливого ставлення до матеріальної та духовної спадщини та традицій, національної гордості та патріотизму. На жаль, останніми роками архітектурний ансамбль українських вулиць зазнав змін, тому

після Перемоги постає завдання, яке є запрошенням до відкритої дискусії: а) чи потрібно взагалі відтворювати; б) будувати нові міста, використовуючи можливості, які ми матимемо.

Список використаних джерел

1. Геродот Галікарнаський. (1992). *Скіфія: найдавніший опис України з V століття до н. е.* Київ, 1992. С. 44–46
2. Delitz H. (2009). Architektursoziologie Einsichten/Themen der Soziologie. DOI : 10.17877/DE290R-8537
3. Kovalchuk O. (2025) Українська культурна спадщина: врятувати не можна втратити. 2025. Online at : https://lb.ua/culture/2025/05/09/675295_ukrainska_kulturnaspadshchina.hm

Наталія ПЕТРОВА,

кандидат історичних наук, доцент кафедри археології,
етнології та всесвітньої історії,
заступник декана факультету історії та філософії
з наукової роботи Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова;
головний бібліотекар сектору науково-дослідної роботи
науково-методичного відділу
Одеської національної наукової бібліотеки.
м. Одеса, Україна

**ДІЯЛЬНІСТЬ СОЮЗУ УКРАЇНЦІВ РУМУНІЇ
У СПРАВІ ЗБЕРЕЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ
ІДЕНТИЧНОСТІ В ДІАСПОРІ
ТА СЕРЕД БІЖЕНЦІВ**

Українська спільнота Румунії є однією з найдавніших етнічних громад Центрально-Східної Європи. За даними Національного інституту статистики Румунії, українці займають четверте місце серед офіційно визнаних національних меншин. Згідно з даними перепису 2011 року, спільнота налічувала 51 007 осіб, що становило 0,27 % всього населення Румунії. Слід зазначити, що чисельність осіб, які спілкуються українською мовою, перевищує офіційну чисельність українців, що свідчить про політичну ідентифікацію як румун, проте етнічну – як українців. Більшість представників української діаспори проживають у північній частині Румунії, на кордоні з Україною – в Мармарошині і Буковині. Значною є українська громада у Подунав'ї (Північна Добруджа і Південна румунська Молдова) [5]. Більше половини всіх румунських українців проживає в повіті Марамуреш на Мармарошині [1; 6]. Велика кількість українців проживає також у Сучаві і Тіміші.

Союз українців Румунії, заснований 29 грудня 1989 р., став основною інституцією, що представляє інтереси громади й забезпечує культурні та освітні програми. Союзу українців Румунії – організація етнічного профілю, неурядова, неконфесійна і неприбуткова, із статусом юридичної особи, отриманим на основі Закону № 246/2005, з повною автономією; свою діяльність вона

розгортає згідно з положеннями Конституції, міжнародними документами, що стосуються прав національних меншин, з чинним законодавством Румунії та власним Статутом.

Союз українців Румунії є представницькою парламентською організацією української громади, що входить до складу Ради національних меншин Румунії, а своїми часописами – до Товариства преси національних меншин Румунії. Згідно зі ст. 62 Конституції Румунії і положеннями виборчих законів Румунії, СУР – організація, що уподібнюється політичним партіям та організаціям [1; 2]. Союз українців Румунії є членом Світового Конгресу Українців (СКУ), Європейського Конгресу Українців (ЕКУ), Української Всесвітньої Координаційної Ради (УВКР), Товариства зв'язків з українцями за межами України (Товариство «Україна – Світ»).

Основна мета Союзу українців Румунії полягає у захисті прав стосовно прояву і утвердження етнічної, мовної, культурної і релігійної ідентичності осіб, що належать до української національної меншини, відродження та формування національної свідомості, захист індивідуальних та колективних прав членів організації і зміцнення румунсько-українського співробітництва [2].

Події 2022 року, пов'язані з повномасштабним вторгненням росії, спричинили появу в Румунії нової великої групи українців — біженців. За даними UNHCR (2023), понад мільйон українців перетнули румунський кордон і близько 70 тисяч залишилися в країні. Це загострило потребу у підтримці української ідентичності в різних груп населення.

Метою дослідження є аналіз діяльності СУР у системі збереження української ідентичності серед історичної діаспори та біженців.

Історія, структура та правові засади діяльності СУР. Союз українців Румунії було створено відповідно до законодавства про національні меншини. Організація має гарантоване місце в Палаті депутатів Румунії, що робить її важливим політичним представником українців.

Структура СУР – розгалужена і включає понад 20 філій, культурні центри, молодіжні об'єднання та власні медіа. Така інституційна модель дозволяє забезпечити як культурний, так і соціальний супровід громади на державному рівні.

Освітня діяльність як механізм формування ідентичності. Українська освіта в Румунії. СУР активно підтримує мережу шкіл та класів із викладанням українською мовою. На 2022 рік у країні діяло понад 60 таких класів. Організація забезпечує підручника-

ми, навчально-методичними матеріалами, проводить конкурси та олімпіади для школярів.

Молодіжні ініціативи СУР – літні табори, культурні школи, творчі майстерні – є важливими комунікативними платформами для підтримки мови та культури серед молодого покоління.

Культурна діяльність і національна пам'ять. Фестивали та культурні заходи. Союз українців Румунії організовує низку культурних заходів: «Дні української культури в Румунії», фестивалі фольклору, виставки, мистецькі проекти, що сприяють міжкультурному діалогу. Такі заходи зміцнюють зв'язок діаспори з українською культурною традицією.

Видавнича та інформаційна діяльність. Союз українців Румунії має низку видань: зокрема, газета «Наш голос», культурні журнали й дитяча українська література створюють інформаційний простір, що підтримує мовну тяглість.

Діяльність СУР у період повномасштабної війни: підтримка біженців. Гуманітарні ініціативи.

Після 2022 року СУР став одним із ключових партнерів державних і міжнародних інституцій у підтримці українських біженців [3; 4]. Організація створила центри допомоги в Сучаві, Сігеті, Бухаресті та Тіміші, що забезпечують житло, продукти, медичні й юридичні консультації. Важливим аспектом роботи є освітньо-культурний супровід біженців. СУР відкрив українські недільні школи, мовні курси, творчі центри та клуби підтримки. Такі програми сприяють інтеграції та збереженню ідентичності серед дорослих і дітей.

Станом на серпень 2022 року в Румунії перебувало понад 70 тисяч українських біженців з тимчасовим захистом [6]. У вересні 2022 року румунська прикордонна служба фіксувала в середньому 15–17 тисяч в'їздів українських громадян щодня. У жовтні цей показник становив близько 9 тисяч щоденних в'їздів. За даними Євростату, Румунія увійшла до списку країн, які прийняли найбільше українських біженців із тимчасовим захистом [4].

197 699 біженців отримали тимчасовий захист та статус біженця (станом на кінець жовтня 2025 року). 46 040 біженців отримали необхідну допомогу у 2025 році; 45 071 у 2024 році. 11 731 біженцю було надано консультаційні послуги з питань захисту та юридичну підтримку у 2025 році; 26 086 – у 2024 році. 5 903 біженцям було надано допомогу у вигляді засобів до існування та працевлаштування у 2025 році; 9 286 – у 2024 році [3].

На додаток до наведеної вище інформації, варто зазначити, що у лютому 2024 року гуманітарна організація Save the Children

Romania провела опитування серед українських біженців у Румунії і виявила, що основними проблемами для них, окрім фінансових труднощів, пошуку роботи та мовного бар'єру, стали туга за домівкою та відсутність близьких.

Значення діяльності СУР у збереженні української ідентичності. СУР є прикладом стабільної європейської моделі самоорганізації української діаспори. Організація забезпечує консолідацію української громади; представництво на державному рівні; культурну тяглість та підтримку традицій; інтеграцію новоприбулих біженців; зміцнення зв'язків між Україною та діаспорою.

Союз українців Румунії виконує ключову роль у збереженні української ідентичності серед українців Румунії та нових груп біженців. Завдяки розгалуженій структурі, освітнім і культурним програмам, гуманітарній діяльності та політичному представництву, СУР забезпечує сталий розвиток української громади, формує простір культурної й мовної тяглості та сприяє зміцненню українського світового простору.

Список використаних джерел

1. Про нас – uur.ro. Режим доступу: <https://surl.li/boflcc>
2. Союз українців Румунії. Режим доступу: <https://surl.lu/txqxhq>
3. УВКБ ООН Румунія: Огляд ситуації з біженцями в Україні, щотижневий огляд. Режим доступу: <https://reliefweb.int/report/romania/unhcr-romania-ukraine-refugee-situation-update-weekly-update-177-15-december-2025>
4. УНІАН: Румунія звітує про рекорди у працевлаштуванні українських біженців: скільки вони заробляють. Режим доступу: <https://surl.li/waocnh>
5. Українці в Румунії. Режим доступу: *Новини на Gazeta.ua*, <https://gazeta.ua/blog/48535/ukrayinci-v-rumuniyi>.
6. Українці в Румунії. Режим доступу: <https://www.migraciya.com.ua/news/ukrainian-abroad/ua-ukrainian-romania/>

Наталя АКСЬОНОВА,

кандидат історичних наук, доцент

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна.

м. Харків, Україна

ВІРТУАЛІЗАЦІЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ: СВІТОВИЙ ДОСВІД

Наразі рашисти знищують нашу українську культурну спадщину, спалюють музеї та мародерять наші національні цінності. Перенесення нашої спадщини у віртуальний простір та віртуальні експозиції з доповненою реальністю AR – дієва альтернатива цим руйнуванням. Ми маємо використовувати найкращі світові приклади в цій площині [8]. Віртуалізація культурної спадщини надасть можливість підвищити кількість громадян, які беруть участь у культурній діяльності. Це важливо з точки зору популяризації культурної спадщини та її підтримки. Віртуальна інфраструктура стає новим полем діяльності людини. Вона є джерелом впровадження нових форм і технологій.

Нам також потрібно зрозуміти, що поява інформації цифрового типу розглядається тепер не як технологічний, а як антропологічний, культурний, у широкому розумінні, суспільний процес [9, с. 182].

Для усвідомлення напрямів діяльності з віртуалізації культурної спадщини ознайомимося з декількома проектами, що добре зарекомендували себе як форму збереження і популяризації спадщини. Google Arts & Culture разом з CyArk створили цифрову бібліотеку із 3D моделями понад 25 культурних об'єктів, яким загрожує зникнення. Було використано сканування з дронів лазером. Цей проект доступний онлайн і використовується для реставрації Architectural Digest WIRED [4].

VR-проект реконструює Стародавній Рим станом на 320 рік н. е. Понад 100 осіб працювали над 3D моделлю, доступною на різних платформах [2].

Для проекту #NEWPALMYRA з реконструкції віртуального міста Пальміра у Сирії учасники об'єдналися для збереження

спадщини після руйнувань і створили відкритий архів фотоматеріалів [1].

За міжнародним проєктом EPFL та Університету Ка'Фоскарі створюють мультимасштабну цифрову модель Венеції за понад тисячу років [3].

Цифрова копія собору Святого Петра у Ватикані створена з 400 000 фотографій для візуалізації та для аналізу стану й управління потоками відвідувачів під час ювілейного 2025 року. Вона включає детектування технічних ушкоджень, що робить цей проєкт неоціненним у допомозі з реставрацією та консервацією об'єкта спадщини [5].

Зважаючи на кліматичні загрози, дослідники створили на острові Кікіктарук, що біля узбережжя канадського Юкону, «ретельний цифровий архів» об'єктів культурної спадщини корінного народу. Це збереже зв'язок з предками та історію попри змінення ландшафту [6].

Project Dastaan в Індії з 2018 року допомагає людям, що покинули свою батьківщину після поділу Індії у 1947 році, «віртуально повернутися» у свої домівки, туди, де пройшло їх дитинство. Він включає інтерактивну VR- історію, фільми й музейні виставки [7].

Підбиваючи підсумки, маємо зазначити, що віртуалізація культурної спадщини має величезну кількість позитивних моментів. Вона робить спадщину доступною, дозволяючи бачити її з будь-якої точки світу. Оцифровані об'єкти стають не лише мобільними, а й персональними, що надає можливість людям «привласнювати» спадщину, вона стає частиною їхнього культурного простору.

Віртуальні проєкти служать ефективним архівом, особливо там, де є ризик знищення пам'ятки, таким чином відбувається певна консервація культурної спадщини.

Не можна перебільшити значення віртуального світу для освітніх проєктів і залучення людей до вирішення проблем культурної спадщини. VR/AR технології відкривають можливості для інтерактивного, емоційного навчання, роблять процес доступнішим. Ми отримуємо найефективніший спосіб популяризувати культурну спадщину серед молоді.

У розрізі співпраці та інновації ми будемо мати безліч успішних колаборацій і залучень ІТ компаній, музеїв, громад, навіть ігрової індустрії, до процесу вивчення, осмислення та збереження культурної спадщини.

Список використаних джерел

1. Denker A. Rebuilding Palmyra virtually: Recreation of its former glory in digital space. *Virtual Archaeology Review*. 2017. Vol. 8, N. 17. P. 20–30 URL: <https://doi.org/10.4995/var.2017.5963>
2. Guidi G., Frischer B., Donno J., Russo M. Virtualizing ancient Imperial Rome: From Gismondi's physical model to a new virtual reality application. *International Journal of Digital Culture and Electronic Tourism*. 2008. Vol. 1, N. 2. P. 240–252. URL: <https://doi.org/10.1504/IJDCET.2008.021410>
3. Kaplan F. The Venice Time Machine. DocEng '15: Proceedings of the 2015 ACM Symposium on Document Engineering. URL: <https://doi.org/10.1145/2682571.2797071>
4. Koller D, Frischer B, Humphreys G. Research challenges for digital archives of 3D cultural heritage models. *Journal on Computing and Cultural Heritage*. 2009. Vol. 2, Iss. 3. P. 1–17. URL: <https://doi.org/10.1145/1658346.1658347>
5. Microsoft and Vatican create 3D digital twin of St. Peter's Basilica with help from AI. EuroNews. 2024.12. 11. URL: <https://www.euronews.com/culture/2024/11/12/microsoft-and-vatican-create-3d-digital-twin-of-st-peters-basilica-with-help-from-ai>
6. Polar heritage sites are slipping into the sea – but can one island live forever online ? *The Guardian*. 2025. 10 лют. URL: <https://www.theguardian.com/environment/2025/feb/10/canada-arctic-yukon-herschel-island-qikiqtaruk-inuvialuit-culture-conservation-dilemma-climate-floods-historic-whaling>
7. Project Dastaan. URL: <https://projectdastaan.org/>
8. Горбул Т. О. Діджиталізація культурної спадщини в Україні: аналіз особливостей в контексті розвитку цифрової культури. *Культурологічний альм*. 2023. Вип. 4. С. 212–218. URL: <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.4.29>.
9. Тетерятник Б. С. Діджитизація та діджиталізація в контексті віртуалізації господарської діяльності. *Право та інновації*. 2018. № 3. С. 180–184.

Костянтин МАСЛОВСЬКИЙ,

аспірант кафедри всесвітньої історії
Карпатського національного університету
імені Василя Стефаника.
м. Івано-Франківськ, Україна

КАВА УКРАЇНСЬКОЮ: ДОСВІД УКРАЇНЦІВ В ІЗРАЇЛІ

У сучасних умовах українці в Ізраїлі шукають нові формати та шляхи згуртування, спілкування. Одним із таких заходів стала «Кава українською». Цей нетворкінг проводиться кожної останньої п'ятниці місяця. «Кава українською» – це простір для нових знайомств, обміну ідеями, можливості для співпраці та спільного відпочинку для проактивної частини української спільноти в Ізраїлі, організований для побудови активного та згуртованого ком'юніті» [2].

Анонси про захід розміщуються у соціальних мережах, учасники мають попередньо зареєструватися. Також передбачено грошовий внесок для спільних витрат, зокрема, на частування. Ідея проведення «Кави українською» належить Ользі Бродській.

27 вересня 2024 р. у Тель-Авіві в Українському культурному центрі при Посольстві України в Державі Ізраїль відбулася перша зустріч циклу нетворкінгу «Кава українською». Представники Хайфського Українського культурно-розвивального центру «Ми разом!» подякували Israeli Friends of Ukraine та першому раднику Посольства України з культури Зоряну Кісю за організацію цієї важливої зустрічі [2]. Посол України в Ізраїлі Є. Корнійчук привітав учасників кавування.

Громадські організації та волонтери з різних регіонів Ізраїлю знайшли новий формат зустрічей для обміну думками, досвідом, враженнями, для планування проєктів. Серед учасників заходів люди різних професій та зацікавлень: підприємці, майстри, митці. Подія висвітлюється у ЗМІ, соціальних мережах.

Захід став цікавою формою діяльності української спільноти в Ізраїлі, простором для спілкування українською мовою, майданчиком для знайомств, взаємодії, способом представити результа-

ти своєї роботи, надав можливість обміну досвідом. Організатори наголошують, що «знати своє коріння та відчувати підтримку спільноти – безцінно. Водночас важливо будувати нові зв'язки та знайомитися з однодумцями» [2]. На думку засновниці громадської організації «Ізраїльські друзі України» А. Жарової, до участі «залучили людей, які раніше лише спостерігали за нашою діяльністю, але вперше вирішили долучитися до цього формату» [1]. Географія учасників – від півдня до півночі Ізраїлю.

Під час зустрічей обговорюються різні теми: особистий бренд, бізнес-культура в Ізраїлі, презентація власного бізнесу. Зустрічі відбуваються у дружній атмосфері, з активними обговореннями, ідеями. У програмі заходу різні активності: гра «points of you», пітчинг проєктів. Також відбувається загальне знайомство з кожним учасником. На книжкове знайомство учасники приходили з улюбленою книжкою українською мовою. Організатори твердять: що «...ми завжди прагнемо створити для вас надихаюче і корисне українське середовище – місце, де є потрібна інформація, підтримка та можливості» [1].

Таким чином, «Кава українською» – це середовище для спілкування, знайомств, підтримки, самовираження, що сприяє адаптації українців в Ізраїлі та збереженню національної ідентичності. П'ятничні ранкові заходи стали можливістю для обміну історіями, контактами, досвідом, пошуку партнерів та однодумців, для формування зв'язків всередині української спільноти в Ізраїлі.

Список використаних джерел

1. Кава в Українському культурному центрі. URL: <https://www.facebook.com/photo?fbid=923606816468254&set=a.612815487547390>
2. Israeli Friends of Ukraine. URL: <https://www.facebook.com/IFofU>

СЕКЦІЯ 2

«ІНСТИТУЦІЇ КУЛЬТУРИ,
НАУКИ, ОСВІТИ ЯК ЦЕНТРИ
ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ
СПАДЩИНИ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ
ПАМ'ЯТІ»

Віктор ДРОЗДОВ,

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії та методики її навчання
Ізмаїльського державного гуманітарного університету.
м. Ізмаїл, Україна

**ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ МУЗЕЇВ ПІД ЧАС ВІЙНИ:
ВІД МУЗЕЮ «СУВОРОВСЬКОЇ СЛАВИ»
ДО ІЗМАЇЛЬСЬКОГО ВІЙСЬКОВО-ІСТОРИЧНОГО
МУЗЕЙНОГО КОМПЛЕКСУ**

Російсько-українська війна, що розпочалася у 2014 р., стала каталізатором трансформації української політики пам'яті, а декомунізаційні й деколонізаційні заходи призвели до суттєвих змін меморіальних ландшафтів та оновлення символічного простору. Водночас чимало місць пам'яті навіть в умовах війни продовжували зберігати російські імперські та радянські наративи, що залишалися присутніми в публічному дискурсі. Лише після повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну в 2022 р. розпочалося системне очищення національного пам'яттєвого простору від російських маркерів, яке триває й досі. Особливо складно цей процес відбувається на півдні України, де локальна пам'ять тривалий час перебувала під значним впливом російських імперських міфів, що репрезентували регіон як «історично російську» територію, «визволену» наприкінці XVIII – на початку XIX ст.

Одним із таких міфів був образ Ізмаїла як «міста слави російської зброї», остаточно закріплений у радянському меморіальному дискурсі після Другої світової війни. У середині 1940-х рр. було створено меморіальний ландшафт на честь штурму фортеці Ізмаїл у 1790 р., який включав пам'ятник Суворову, Обласний історичний музей ім. О. В. Суворова та головний проспект, перейменований на честь полководця. Символічність дат відкриття підкреслювала спадкоємність радянських і дореволюційних наративів: пам'ятник було урочисто відкрито 26 серпня 1945 р. – у річницю «визволення» Ізмаїла радянськими військами, а музей – 7 листопада 1947 р., у 30-ту річницю «жовтневої революції».

Згідно з рішенням Ізмаїльського облвиконкому, завданням музею було «пропагувати серед трудящих історичне минуле нашої Батьківщини», «популяризувати славу російської зброї» та «увічнювати пам'ять видатного російського полководця» [1, с. 53]. У 1973 р. меморіальний ансамбль доповнила діорама «Штурм фортеці Ізмаїл», відкрита як відділ музею Суворова і розміщена в будівлі колишньої турецької мечеті – однієї з найдавніших архітектурних пам'яток міста.

Розглядаючи історичний музей як місце пам'яті та своєрідний маркер культурного коду [2, с. 312–313], слід підкреслити, що Історичний музей О. В. Суворова (офіційна назва до реорганізації) тривалий час відтворював різні, часто суперечливі, інтерпретації історичного минулого регіону, тим самим консервуючи дуалізм колективної пам'яті. Навіть після початку російсько-української війни він продовжував транслювати наративи, що не узгоджувалися з українською національною пам'яттю. До того ж сама його присутність у міському просторі разом із іншими місцями пам'яті, присвяченими російському полководцю, формувала історичну свідомість місцевої спільноти в координатах імперського дискурсу, закріплюючи сприйняття російської історичної спадщини як провідного складника локальної ідентичності.

Лише у травні 2022 р. Ізмаїльська міська рада ухвалила рішення «Про увічнення подій сучасної української історії», яке започаткувало процес очищення міського простору від імені російського полководця та передбачало створення на базі музею нового військово-історичного комплексу [3]. З того часу музей перебував у стані реорганізації і не працював для відвідувачів. У березні 2023 р. Ізмаїльська міська рада ухвалила рішення «Про створення Ізмаїльського військово-історичного музейного комплексу», перейменувавши Історичний музей О. В. Суворова та затвердивши його новий статут. До складу комплексу також увійшов Меморіальний парк-музей «Фортеця». Новий музейний комплекс, відповідно до його завдань, має сприяти формуванню «об'єктивного погляду на події військової історії українського Подунав'я протягом багатьох століть з урахуванням сучасних досягнень історичної науки та новітніх даних» [4].

Від початку діяльності музейного комплексу розпочалося системне переосмислення його функцій та місця в суспільному житті в умовах війни. По-перше, заклад працює над формуванням нової візії військової історії Ізмаїла: ведеться підготовка нової експозиції, а також змінено інтерпретаційний наратив про діорами, яка нині має назву «Оборона турецького Ізмаїлу у 1790 році» [5].

По-друге, музей виконує функцію збереження пам'яті про сучасну російсько-українську війну. З цією метою відкрито виставку, присвячену вшануванню пам'яті військовослужбовців-ізмаїльців, які загинули на фронті, а також реалізовано унікальний проект «Українська артзброя», покликаний зберегти та популяризувати феномен художнього розпису української зброї. По-третє, музей посилює комунікацію з громадськістю, активно співпрацює з культурними й освітніми інституціями міста та області й бере участь у міжнародних виставкових проєктах, що дає змогу представити результати його діяльності ширшій аудиторії. Серед таких заходів варто відзначити проведення для школярів уроків незламності «Пам'ятаємо заради майбутнього», відкриття першого в місті муралу під назвою «Незламний Ізмаїл», а також участь в організації виставки антивоєнних робіт «Про Вихід та Прибуття» в міському музеї м. Бад-Урах (Німеччина).

Водночас, беручи до уваги ключове значення інформаційного супроводу та сучасних технологій у музейній діяльності, важливим кроком для Ізмаїльського військово-історичного музейного комплексу є оновлення своєї присутності в інформаційному просторі: актуалізація даних на профільних вебплатформах, створення офіційного вебсайта та запровадження інтерактивних форматів, зокрема 3D-екскурсій. Подальша модернізація музею буде значно ефективнішою за умови широкого залучення фахівців у сфері музеєзнавства, а також істориків, які спеціалізуються на регіональній проблематиці та військовій історії України.

Отже, досвід Ізмаїльського військово-історичного музейного комплексу ілюструє глибоку трансформацію регіональної політики пам'яті. Відмовившись від репродукування імперського та радянського міфу про «місто слави російської зброї», музей здійснює реінтерпретацію локальної історії крізь призму українського національного метанаративу. Водночас він набуває нової суспільної ролі, виконуючи функцію увічнення пам'яті про полеглих захисників у сучасній російсько-українській війні та інтегруючи локальний вимір пам'яті в загальнонаціональний контекст.

Список використаних джерел

1. Дроздов В. Музеї Ізмаїльської області як інструменти формування й поширення радянської офіційної пам'яті в повоєнний період. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*. 2022. Вип. 59. С. 49–59.

2. Киридон А. Гетеротопії пам'яті. Теоретико-методологічні проблеми студій пам'яті. Київ: Ніка-Центр, 2016. 320 с.
3. Мазуренко А. В Ізмаїлі вирішили позбутися проспекту і музею Суворова. *Українська правда*. 2022. 12 трав. Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/05/12/7345775/>
4. Рішення Ізмаїльської міської ради «Про створення Ізмаїльського військово-історичного музейного комплексу» від 24.03.2023 № 2207-VIII. Режим доступу: <https://docs.google.com/document/d/1RVA-IC7cxpwWVo1b5zWmIsAVQXwYkRSf/edit?tab=t.0>
5. Старушенко О. Тотальне перевтілення – в Ізмаїлі більше немає відомого на всю країну музею Суворова: що замість нього? *Бессарабія Inform*. 2024. 30 квіт. Режим доступу: <https://bessarabiainform.com/2024/04/totalne-perevtilennya-v-izmaili-bilshe-nemae-vidomoho-na-vsyu-krainu-muzeya-suvorova-scho-zamist-noho/>

Ольга ВОЛОС,

кандидат історичних наук,
доцент кафедри філософії
освіти, теорії й методики
суспільствознавчих предметів
Миколаївського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти.
м. Миколаїв, Україна

**КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКА МІСІЯ ГАЛЕРЕЇ
МИСТЕЦТВ МИКОЛАЇВСЬКОГО ОБЛАСНОГО
ІНСТИТУТУ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ
ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Рівень загальної культури особистості освітянина є багатоаспектною характеристикою, що залежить від низки важливих чинників. Серед них ключову роль відіграє художня культура, яка формується у процесі знайомства з різними видами мистецтва, представленими в соціальному середовищі (театри, музеї, картинні галереї, виставки образотворчого мистецтва, кінематограф тощо). Значення має і соціально-психологічна культура, що визначає форми та процеси організації життєдіяльності індивіда на рівні повсякденного життя. Інтелектуальна культура формується під час навчання у закладах вищої освіти та сприяє розвитку аналітичного мислення, мовленнєвих компетенцій, умінь спілкування, а також здатності організовувати пошуково-дослідницьку діяльність. Особливе місце займає професійна культура, яка виявляється у здатності творчо підходити до організації цілісного освітнього процесу.

Окрему увагу слід звернути на значущу роль художньої культури в забезпеченні сталого розвитку професійної компетентності освітян в умовах післядипломної педагогічної освіти. Уже понад чверть століття художній напрям діяльності Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (далі МОППО) залишається одним із ключових аспектів його роботи.

Історія організації виставок в інституті бере початок у 1998 році. У жовтні того року на базі закладу відбувся Всеукраїнський

науково-практичний семінар директорів інститутів післядипломної педагогічної освіти України. Саме тоді виникла ідея створення виставкового залу інституту, який мав слугувати платформою для демонстрації творчих робіт миколаївських митців педагогам з усієї області. Виставковий зал розташований у актовому залі, фое першого поверху та рекреаційній зоні другого поверху.

Першою виставкою, організованою в інституті під час Всеукраїнського науково-практичного семінару директорів інститутів післядипломної педагогічної освіти України, стала експозиція, присвячена творчості Інни Григорівни Черкесової – заслуженого діяча мистецтв України та відомої української майстрині гобеленів. Представлені нею гобелени слугували візуальною розповіддю про історичний розвиток Північного Причорномор'я та народи, які населяли Південну Україну. Серед робіт варто виділити такі твори, як «Скіфські сузір'я», «Буг-Берегиня», «Дикі білі коні Гілеї», «За мотивами скіфського золота» та «З еллінського часу Північного Причорномор'я». Учасники науково-практичного семінару високо оцінили глибину авторських знань щодо історії рідного регіону, оригінальність художніх композицій, майстерність виконання й громадянську позицію, яку мисткиня демонструє через свою творчість.

У вересні 2010 року цей виставковий простір набув статусу Галереї мистецтв у складі структури МОІППО. Галерея інституту активно співпрацює з такими організаціями, як Миколаївська обласна організація Національної спілки художників України, Миколаївське обласне творче об'єднання художників-аматорів та майстрів декоративно-прикладного мистецтва «Прибужжя», Міжнародна спілка незалежних художників «KET», Миколаївська обласна організація Національної спілки фотохудожників України, а також з викладачами дитячих художніх шкіл і творчими об'єднаннями при будинках творчості області.

Основна мета мистецьких виставок, організованих Галереєю інституту, полягає у популяризації та представленні творчих здобутків митців Миколаєва, майстрів декоративно-прикладного мистецтва, молодих художників, творчих студій, об'єднань, майстерень і фотографів міста та області. Важливим компонентом є також формування і розвиток мистецької культури серед педагогічної спільноти регіону.

За період діяльності Галереї свій художній доробок презентували понад дев'яносто представників мистецьких спільнот, включаючи професійних митців, майстрів народного і декора-

тивно-прикладного мистецтва, художників-аматорів, викладачів художніх закладів освіти, керівників творчих гуртків та учнів міста й області. Роботи авторів були представлені широкій аудиторії, а це понад двадцять тисяч педагогічних працівників, мешканців міста та регіону, що мали можливість не лише ознайомитися з творчістю митців, але й поспілкуватися з ними.

Під час російсько-української війни Галерея інституту продовжує свою роботу, за винятком 2022 року, який став найтяжчим періодом в історії установи: будівля закладу двічі постраждала від руйнувань, спричинених російськими ударами. Сьогодні в інституті регулярно проводяться виставки та різнопланові мистецькі заходи.

Серед постійної діяльності, що сприяє культурно-просвітницькому розвитку освітянина, слід виокремити ключові напрями роботи Галереї: проведення персональних виставок художників, які є членами Миколаївської обласної організації Національної спілки художників України, а також місцевих митців з творчого об'єднання «KET» та молодих талантів у сфері візуального мистецтва регіону; організація експозицій майстрів декоративно-прикладного мистецтва Миколаївщини; демонстрація робіт фотографів як художнього, так і документального жанру, що включає започаткований у 2011 році цикл виставок «Південний альбом».

Окрім цього, значна увага приділяється презентаціям творчості керівників та вихованців гуртків образотворчого і декоративно-ужиткового мистецтва, майстерень народних ремесел, студій, що функціонують при районних та міських закладах творчості учнів. Серед важливих напрямів також варто зазначити організацію виставок художньої творчості учнів загальноосвітніх навчальних закладів області, а також діяльність художньої майстерні «Авторська техніка», спрямовану на професійний розвиток керівників гуртків з образотворчого мистецтва районних і міських закладів дитячої та юнацької творчості, а також педагогів шкіл регіону.

Галерея також регулярно ініціює офлайн- та онлайн-зустрічі з видатними митцями України, організовує мистецькі пленери, що сприяють збагаченню культурного середовища місцевої спільноти та розвитку різноманітних форм творчого вираження [2].

Діяльність Галереї мистецтв інституту регулярно знаходить відображення на вебсайті МОІППО у розділі «Педагогам і керівникам» – «Дайджест МОІППО» [1], а також на офіційній сторінці в соцмережі Facebook.

Таким чином, культурно-просвітницька діяльність Галереї мистецтв МОІППО забезпечує безперервний процес становлення творчої особистості як освітян, так і здобувачів освіти. Цей процес включає набуття фундаментальних знань, практичних умінь та навичок, а також формування ціннісних орієнтацій, які є важливими для успішної та ефективної життєвої діяльності.

Список використаних джерел

1. МОІППО : вебсайт / Миколаїв. обл. ін-т післядиплом. пед. освіти. [Миколаїв], 2025 . Режим доступу: <https://moippro.mk.ua/>, вільний (дата звернення: 18.08.2025). Назва з екрана.
2. 01 липня Пленер обласної художньої майстерні // Facebook. *Миколаївський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти* : загальнодоступ. група. – Електрон. дані. 2025. 1 лип. 2025. Режим доступу: https://www.facebook.com/moippro.official/?locale=uk_UA, публічний (дата звернення: 18.08.2025). Назва з екрана.

Олена СИНЯВСЬКА,

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії України
та спеціальних історичних дисциплін
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.
м. Одеса, Україна

**КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ
ОДЕСЬКОЇ ПОЛОНІЇ НА ПОЧАТКУ ХХ ст.
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ ДАОО)**

**Доповідь підготовлена в рамках стипендіальної програми
Центру діалогу ім. Юліуша Мєрошевського
(Варшава, Польща)**

На початку ХХ століття Одеса була полікультурним центром південного регіону України, у якому активно діяли численні національні товариства, зокрема польські. За даними перепису 1897 року, в місті польську мову вважали рідною понад 17 тис. осіб, що зумовлювало створення інституцій, спрямованих на збереження національної ідентичності, мови та культури [1, с.47].

Діяльність польських організацій в Одесі на початку ХХ ст. вивчалася як українськими, так і польськими істориками. У 2000-х рр. на базі історичного факультету ОНУ імені І. І. Мечникова у співпраці з Опольським університетом було проведено декілька українсько-польських конференцій, учасники яких розкривали різноманітні сторінки полонії південного регіону України. Мета цієї доповіді – аналіз архівних матеріалів, які зберігаються в Державному архіві Одеської області, зокрема, у фондах канцелярії одеського градоначальника (ф. 2), поліцмейстера (ф. 314), навчальних закладів (ф. 119, ф. 430) і тих, що містять статuti, звіти, протоколи та листування польських організацій. У поєднанні з матеріалами польської періодики та мемуаристики вони дозволяють повніше реконструювати спектр культурно-освітньої діяльності полонії.

На початку ХХ ст. в Одесі функціонувало декілька польських національно-культурних організацій: товариство «Ognisko», «Lira», «Dom Polski w Odesie». Вони організовували лекції, літературні вечори, музичні концерти, поширювали польську пресу,

займалися благодійністю та просвітництвом. Заснування та легальна діяльність цих товариств стала можливою після жовтневого Маніфесту 1905 року, але підвалини було закладено ще наприкінці XIX ст.: у фонді «Канцелярія одеського поліцмейстера» у ДАОО зберігається листування щодо діяльності таємного польського товариства «Одеський сокіл» 1895–1896 рр. (ДАОО, ф. 314, оп. 1, спр. 107).

Особливу роль у збереженні культурної пам'яті відігравала діяльність польських жінок, які, попри патріархальні обмеження, брали участь в організації освітніх курсів, жіночих гуртків, аматорських вистав. Цей аспект, досліджений О. Ніколаєнко [2, с. 70–72], підтверджується й одеськими архівними документами. Так, у фонді «Канцелярія одеського градоначальника» знаходиться справа про діяльність Одеського відділення «Товариства рівноправності польських жінок» (ДАОО, ф. 2, оп. 7, спр. 482), яка дає уявлення про організаційні засади товариства, мету та діяльність, склад учасниць, а також про заборони та перепони, які довелося долати активісткам жіночого руху в російській імперії.

Польські товариства виступали також платформою для діалогу культур: організовували культурницькі та освітні заходи, долучалися до загальноміських акцій, співпрацювали з іншими етнічними громадами. За архівними матеріалами ці практики найкраще прослідковуються через діяльність товариства «Dom Polski w Odesie» (ДАОО, ф. 2, оп. 7, спр. 38), активна фаза роботи якого припала на 1906–1910 рр. Серед іншого, зокрема, знаходимо свідчення про співпрацю польського товариства з українською «Просвітою» в Одесі.

Після початку Першої світової війни польські товариства трансформували свою діяльність: створювали комітети допомоги пораненим, біженцям з польських земель, організовували збір коштів. Одеса стала одним із ключових центрів польської еміграції в Російській імперії. Архівних документів цього періоду в одеському архіві збереглося мало, більше інформації можемо отримати з мемуарної літератури [3, с. 66–67]. Натомість звертаємо увагу на документи про функціонування переведених у 1914–1915 рр. до Одеси польських навчальних закладів – Люблінської чоловічої (ДАОО, ф. 119) та Холмської жіночої гімназій (ДАОО, ф. 430), які згодом були реорганізовані в Одеську 8-му чоловічу гімназію та Маріїнське семикласне жіноче училище.

Таким чином, культурно-освітня діяльність польських товариств в Одесі на початку XX ст. є прикладом ефективної само-

репрезентації одеської полонії, створення власного «простору пам'яті» та міжкультурного діалогу в умовах імперської дійсності. Їх досвід актуалізується в контексті сучасних дискусій про роль бібліотек і архівів у збереженні культурної спадщини.

Список використаних джерел

1. Білоусова Л. Національні товариства в Одесі в XIX – на початку XX ст. *Український історичний журнал*. 2017. № 2. С. 43–51.
2. Ніколаєнко О. Культурно-освітня діяльність польських жінок у містах Російської імперії наприкінці XIX – на початку XX ст. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Серія. : Історія та географія*. 2020. Вип. 58. С. 70–72.
3. Синявська О. Одеса періоду Першої світової війни очима польського біженця: із фондів Варшавської національної бібліотеки. *Українські історичні студії*. 2025. № 17(59). С. 64–75.

Вероніка МУНТЯН,

методист І категорії
КУ «Обласний центр
національних культур у м. Рені».
м. Рені, Україна

ВТІЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ КУЛЬТУРНОЇ ДИПЛОМАТІЇ З МЕТОЮ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ У ДІЯЛЬНОСТІ ОБЛАСНОГО ЦЕНТРУ НАЦІОНАЛЬНИХ КУЛЬТУР У м. РЕНІ

Культурна дипломатія є однією із форм міжнародних відносин, зумовлених використанням культурних ресурсів з метою зміцнення міждержавної співпраці, розвитку взаєморозуміння і подолання культурних бар'єрів. Поєднуючи елементи традиційної дипломатії та культурної діяльності, культурна дипломатія загалом спрямована на збереження та промоцію національної культури. Як інструмент м'якої сили вона набуває особливого значення в умовах війни, міжнародної ізоляції агресора та необхідності утвердження української культурної ідентичності у світі. Водночас на рівні регіонів вона постає не лише як репрезентаційна практика, але й як інструмент збереження соціальної єдності в багатонаціональних громадах.

У сучасних умовах застосування інструментів культурної дипломатії на регіональному рівні набуває особливої ваги, адже саме регіони часто є живими носіями автентичної культури, міжетнічної взаємодії та локальної ідентичності. Для соціокультурних установ це відкриває широкі можливості представлення свого культурного надбання на міжнародній арені, налагодження горизонтальних зв'язків із партнерами з інших країн, формування позитивного іміджу територіальних громад. Обласний центр національних культур у м. Рені (ОЦНК у м. Рені) виступає прикладом інституції, що поєднує елементи культурної, освітньої та дипломатичної діяльності, спрямованої на посилення міжнародної присутності української культури.

До ефективних інструментів культурної дипломатії можна віднести міжкультурні фестивалі, транскордонні культурні проекти, міжнародні конкурси та виставки, участь у наукових форумах, а також проекти на стику культури та туризму. Такі практики не лише сприяють популяризації української культури, а й забезпечують дієвий обмін досвідом та формування стійких партнерств у глобалізованому світі. Нижче розглянемо основні механізми культурної дипломатії, використовувані ОЦНК у м. Рені у соціокультурній діяльності.

День Дунаю: екологічна дипломатія як простір єднання. Щорічне відзначення Дня Дунаю в діяльності ОЦНК у м. Рені розглядається не лише як природоохоронний захід, а й як важливий інструмент регіональної культурної дипломатії. Залучення представників різних етносів до спільної теми формує нові комунікаційні моделі та підкреслює спільну відповідальність за екологічну спадщину. У цьому контексті екологічна тематика стає міжкультурним медіатором, який об'єднує учасників у спільному символічному полі.

«Бессарабія – наша оселя»: інтеграція через культурне розмаїття. Фестивальний проект «Бессарабія – наша оселя» є прикладом реалізації міжетнічної культурної політики. Його метою є послаблення міжетнічної напруги в регіоні через взаємне представлення культурної самобутності. Залучення гостей з-за кордону (зокрема з Румунії, Болгарії, Молдови) сприяє відкритому діалогу і формує позитивний імідж українського прикордонного простору як відкритого до різноманіття.

Українська наука у міжнародному дискурсі. Працівники ОЦНК у м. Рені беруть активну участь у міжнародних наукових заходах і публікаційній діяльності, розширюючи межі наукової дипломатії. Представлення українських культурно-освітніх ініціатив у фахових виданнях сприяє формуванню образу України як держави з багатою культурною палітрою та сильною науковою школою. Це також є способом протидії інформаційній ізоляції, в яку намагається втягнути Україну агресор.

Міжнародні конкурси: мистецтво як мова толерантності. Дитячі та юнацькі конкурси з вокалу, малюнка, художнього слова на міжнародному рівні виконують подвійну функцію: з одного боку – знайомлять молодь із мистецькими традиціями різних країн, з іншого – формують толерантність через творчість. Культура у цьому випадку слугує універсальною мовою, що об'єднує дітей незалежно від національності та країни походження.

Туризм і транскордонна співпраця як канали культурного обміну. Організація культурно-освітніх поїздок, участь у транскордонних проєктах з сусідніми державами є ще одним напрямом втілення культурної дипломатії. Участь у таких ініціативах дозволяє презентувати українську культуру в широкому транскордонному контексті, долаючи бар'єри та стереотипи щодо Південної Бессарабії як периферії.

Для малих регіонів, зокрема Ренійщини, культурна дипломатія відкриває нові горизонти самопрезентації. Вона дозволяє місцевим громадам не лише зберегти власну культурну ідентичність у багатонаціональному середовищі, а й заявити про себе на міжнародному рівні як про простір відкритого діалогу. Через культурну дипломатію Ренійщина має змогу зміцнювати зв'язки з діаспорою та сусідніми країнами, а також активно брати участь у формуванні позитивного іміджу України у світі.

Досвід ОЦНК у м. Рені підтверджує ефективність використання культурної дипломатії на регіональному рівні як інструменту міжнародної комунікації, збереження етнокультурного балансу та популяризації української культури. Системна реалізація ініціатив, заснованих на діалозі, відкритості та мистецькій взаємодії, свідчить про потенціал локальних інституцій у формуванні позитивного іміджу України у світі.

СЕКЦІЯ 3

«ІННОВАЦІЇ ТА ТРАДИЦІЇ
У ЗБЕРЕЖЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ПАМ'ЯТІ ТА КУЛЬТУРНОЇ
СПАДЩИНИ»

Богдан МАЛИШ,

магістр історії, незалежний дослідник,

Анатолій КОЦУР,

доктор історичних наук, професор.

м. Київ, Україна

ПОГРАБУВАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ РОСІЄЮ: ШЛЯХ ДО ПОВЕРНЕННЯ ЧЕРЕЗ ЦИФРОВІЗАЦІЮ

Анотація. Культурно-історичні цінності відіграють фундаментальну роль у націотворчих процесах, зокрема й в Україні. Доконаність нації апіорі неможлива без предметів з історії її розвитку, формування та становлення. Перебування у лапах хижацьких імперій, які намагалися знищити українську ідентичність, призвело до велетенської втрати українським народом своїх скарбів, а значна їх частина, яка змогла уціліти, була привласнена поневолювачами, станом на сьогодні ці скарби інтегровані в їхній історико-культурний простір.

В умовах сучасної російсько-української війни агресор вкотре оголив своє бажання знищити нас не тільки фізично, а й духовно, стираючи та реквізуючи будь-які згадки про українців як вільний, сильний та незалежний народ, зокрема й у своїй історичній ретроспективі. Своєю чергою, ми як народ вкотре отримали можливість заявити претензії на національні скарби, які в певні історичні періоди були викрадені та вивезені, готуючи підґрунтя для майбутніх контрибуційних/реституційних процесів. Пошук та цифровізація предметів культурно-історичної спадщини України, які знаходяться в архівно-музейних установах рф, є невід'ємною та першочерговою складовою процесу повернення їх до України.

Матеріал, викладений у статті, сфокусований на українських культурно-історичних цінностях, що не підпадають під юрисдикцію Конвенцій ЮНЕСКО 1954 та 1970 рр., проте своє право на них Україна заявляла, заявляє і заявлятиме аж до моменту їх повернення в природне українське культурно-історичне середовище.

Ключові слова: база даних, війна, викрадення, культурно-історичні цінності, Україна, росія, національна спадщина, реституція, цифровізація.

Сучасна кровопролитна війна, розпочата російським окупантом, завдала велетенських збитків Україні, зокрема й культурному сектору. За період 2014–2024 рр. втрати музейних експонатів сягнули неймовірних 2–2,6 млн предметів (викрадених, втрачених або знищених) [2], 187 млн примірників книжкового фонду [8] та багато іншого на суму 22,42 млрд дол. США [17]. Сьогодні є низка організацій, інституцій та профільних міністерств, які працюють у сфері моніторингу та фіксації злочинів проти культурної спадщини України, а також її цифровізації [3; 4; 9; 12; 16; 18]. Профільні інституції накопичили документальну базу щодо викрадених культурних цінностей у період сучасної війни і їх доля буде вирішуватися на основі Гаазької конвенції 1954 р. та Конвенції ЮНЕСКО 1970 р. у повоєнний період, бо Україна й рф ці конвенції ратифікували. Прикладом успішних реституційних процесів на основі цих конвенцій може слугувати повернення викрадених Іраком цінностей Кувейту під час його військової окупації у 1990 – 1991 рр. [6, 618], а також повернення Україні «Скіфського золота» з Нідерландів [13]. А що ж робити з тими скарбами, які були реквізовані з українських теренів у період Росії, Гетьманщини, царату, імперії, Союзу, адже вони не підпадають під юрисдикцію вищезгаданих конвенцій? Як повертати аграф Хмельницького [10] та його водосвятну чашу [15], що знаходяться у Державному історичному музеї (рос. ГИМ), гармату «Лев» [11] та дзвін «Голуб» [14], ікону Вишгородської Богоматері [1], карету Розумовських [5] та мільйони експонатів, десятки тисяч тон архівних матеріалів? У першу чергу потрібно створити уніфікований інструмент (базу даних), яка б накопичувала матеріали про вищевказані цінності, була б доступною для широких мас та несла просвітницьку функцію, руйнуючи міфологеми щодо приналежності українських скарбів до чужоземних культур, інкорпоруючи їх у чужинські експозиції.

Процес каталогізації культурних цінностей, починаючи від праці Х. Вовка «Україніка» 1918 р., в якій були зібрані дані про українські старожитності в Петрограді [7, 25], продовжувався та стрімко розвивався під час каденції Національної комісії з питань повернення в Україну культурних цінностей та Державної служби контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон

України 1991 – 2011 рр., проте електронні бази даних так і не були сформовані. Наближається 12-та річниця російсько-української війни та 14-ті роковини від часу ліквідації профільних служб при міністерстві, а електронних баз даних немає. Відсутність цього фундаментального етапу в реституційних процесах, а саме оцифрованої бази даних культурних цінностей за кордоном, зокрема в росії, унеможливує будь-які посягання на повернення реквізованого задово до створення та ратифікацій міжнародних конвенцій.

Список використаних джерел

1. Богоматір Володимирська. Престол із знаряддями Страстей. Двостороння ікона. Перша третина XII ст. Оборот – початок XV (?). *Третяковська галерея* : офіц. вебпортал. URL: <https://my.tretyakov.ru/app/masterpiece/9198> (дата звернення 8.08.2025)
2. Втрати музейного фонду України за 10 років війни сягають близько двох мільйонів предметів. *Укрінформ*. 2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3870369-vtrati-muzejnogo-fondu-ukraini-za-10-rokiv-vijni-sagaut-blizko-2-miljoniv-predmetiv.html> (дата звернення 8.08.2025)
3. Гадзинська І., Романенко Н., Кельм Н., Дроздова Є. Украдені скарби. У двох російських музеях ми виявили 110 тис. археологічних знахідок з України. *TEXTY.ORG.UA*. 2023. URL: https://texty.org.ua/d/2023/stolen_heritage/ (дата звернення 8.08.2025)
4. Громадська організація «Кримський інститут стратегічних досліджень» : офіц. вебпортал. URL : <https://ciss.org.ua/ua/home.html> (дата звернення 8.08.2025)
5. Карета чотиримісна. Майстер А. Дилеросс, живопис – Франсуа Буше за малюнком Ніколя Піно (?). 1753-1754. *Музей Московського Кремля*. URL: <https://collectiononline.kreml.ru/entity/OBJECT/27394?fund=2766579&index=17> (дата звернення 8.08.2025)
6. Кот С. Повернення і реституція культурних цінностей у політичному та культурному житті України (XX – поч. XXI ст.). Київ : Ін-т історії України НАН України, 2020. 1020 с.
7. Кот С., Нестуля О. Українські культурні цінності в Росії. Перша спроба повернення, 1917–1918. Київ : Соборна Україна, 1996. 320 с.
8. МКІП наполягає на ратифікації конвенції Ради Європи про захист культурних цінностей. *Укрінформ*. 2023. URL: www.ukrinform.ua/rubric-culture/3763302-mkip-napolagae-na-ratifikacii-konvencii-radi-evropi-pro-zahist-kulturnih-cinnostej.html (дата звернення 8.08.2025)

9. Міністерство культури та стратегічних комунікацій : офіц. вебпортал. URL: <https://mcsc.gov.ua> (дата звернення 8.08.2025)
10. Окраса головного убору – «перо гетьмана». Друга половина XVII ст. ДІМ : офіц. вебпортал. URL: <https://catalog.shm.ru/entity/OBJECT/1692564> (дата звернення 8.08.2025)
11. Роздобудько І. Українські святині в серці Москви. Герб Івана Мазепи на території Кремля. *Радіо Свобода*. 2020. URL: <https://www.radiosvoboda.org/ivan-mazepa-harmata-moskva-kreml/31021407.html> (дата звернення 8.08.2025)
12. Розшукові обліки МВС : офіц. вебпортал. URL: <https://wanted.mvs.gov.ua/searchart/> (дата звернення 8.08.2025)
13. Строкова Л. «Крим. Золотий острів у Чорному морі» Хроніка боротьби за «Скіфське золото» України. *Кримська світлиця*. 2019. Вип. № 29–32. URL: <https://crimea-is-ukraine.org/svitlytsa/skifske-zolote> (дата звернення 8.08.2025)
14. Тарасов А. Найден знаменитый колокол Ивана Мазепы «Голубь». *Исторический факультет Московского государственного университета имени М. В. Ломоносова*. 2015. URL: https://hist.msu.ru/about/gen_news/9028/?sphrase_id=203290 (дата звернення 8.08.2025)
15. Чаша водосвятна з гербом Війська Запорозького. ДІМ : офіц. вебпортал. URL: <https://nav.shm.ru/exhibits/690/> (дата звернення 8.08.2025)
16. НеМо : офіц. вебпортал. URL: <https://www.heritage.in.ua> (дата звернення 8.08.2025)
17. RDNA4: Уряд України разом з міжнародними партнерами представили нову оцінку шкоди та потреб на відновлення України. *Міністерство культури та стратегічних комунікацій України* : офіц. вебпортал. URL: <https://mcsc.gov.ua/news/rdna4-uryad-ukrayiny-razom-z-mizhnarodnyimi-partneramy-predstavlyly-novu-ocinku-shkody-ta-potreb-na-vidnovlennya-ukrayiny/> (дата звернення 8.08.2025)
18. War & Sanctions : офіц. вебпортал. URL: <https://war-sanctions.gur.gov.ua> (дата звернення 8.08.2025)

Сергій АДАМОВИЧ,

доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права
Карпатського національного
університету імені Василя Стефаника.
м. Івано-Франківськ, Україна

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ В РОБОТІ РЕГІОНАЛЬНИХ КОМІСІЙ З РЕАБІЛІТАЦІЇ

На хвилі національного відродження українців у кінці 80-х на початку 90-х рр. ХХ століття 17 квітня 1991 р. був прийнятий Закон УРСР «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні», що визначав «реабілітованими осіб, які з політичних мотивів були необґрунтовано засуджені судами або піддані репресіям позасудовими органами». Реабілітовані особи отримували право на компенсацію та повернення майна, а також на певний перелік пільг [11]. Для вирішення питання встановлення фактів репресивних дій з боку держави при виконавчих комітетах рад формувалися штатні комісії, які встановлювали безпідставність заслання, виселення, направлення на спецпоселення, а також факти конфіскації та вилучення майна під час репресій [12, с.62]. Однак реабілітації не підлягали особи, яких притягали до відповідальності «за зраду батьківщини, шпигунство, диверсії, шкідництво, саботаж, терористичні акти; злочини проти людства і людяності, каральні акції щодо мирного населення, вбивства, мордування громадян і пособництво в цьому окупантам у період Великої Вітчизняної війни; збройні вторгнення на територію України, організацію збройних формувань, які чинили вбивства, розбої, грабежі,... особи, засуджені за злочини проти правосуддя, пов'язані з застосуванням репресій, навіть якщо вони самі згодом зазнали репресій» [12, с.62]. Отже, закон мав і суттєві недоліки: він не враховував усі категорії осіб, що мали би бути реабілітовані, надто широко і нечітко визначав, хто не може бути реабілітованим (навіть якщо засудження відбулося у позасудовому порядку), і це призвело до обмеження відновлення прав репресованих, особливо тих, хто зі зброєю в руках боровся за незалежність України [14, с.84].

До 2001 р. було реабілітовано 248 710 осіб, відмовлено в реабілітації – 117 243. Така значна кількість відмов обумовлювалася недосконалими формулюваннями закону і суб'єктивним підходом працівників органів прокуратури, більшість з яких залишалися в комуністичній ідеологічній матриці цінностей. До прикладу, вже у незалежній Україні 8 квітня 1997 р. військовий прокурор О. Атаманюк відмовив у реабілітації репресованому, відомому діячеві Української повстанської армії Д. Вітовському, оскільки «він був активним членом організації, яка ставила собі за мету вести збройний опір органам радянської влади на шкоду військовій поті СРСР, державній незалежності або недоторканості його території» [1, с. 63].

Деякі репресовані особи відмовлялися від реабілітації, підтверджували свої дії і не вважали, що безвинно потерпіли від репресій, бо дійсно боролися проти окупаційного радянського режиму. Так, у березні 1992 р. під час перегляду кримінальної справи повстанець О. Дичковський заявив, що реабілітації не потребує. Він заявив слідчому: «Я був ворогом радянської влади в Україні. Вів збройну боротьбу за утворення самостійної України. Скоював вказані дії в силу своїх переконань свідомо... покази свої повністю підтверджую» [13, с. 85].

Значним кроком на шляху повернення історичної правди стало прийняття 28 листопада 2006 р. Закону України «Про Голодомор 1932–1933 років в Україні», що визнав Голодомор 1932–1933 років в Україні геноцидом [7]. Після перемоги Революції гідності 9 квітня 2015 р. парламент прийняв Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» [9].

Того ж дня, 9 квітня 2015 р., прийнято і Закон України «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років», що «гарантує право кожного на доступ до архівної інформації репресивних органів» [8]. Крім того, Закон України «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті» від 9 квітня 2015 р. визнав учасників боротьби за незалежність України у XX столітті головними суб'єктами боротьби за відновлення державної незалежності України – борцями за незалежність України у XX столітті, а також встановив правовий статус борців за незалежність України у XX столітті та визначив права такої категорії осіб на отримання державних і муніципальних соціальних гарантій [10].

13 березня 2018 р. парламент ухвалив Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедури реабілітації жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років». У ньому було чітко визначено категорії осіб, які мають право на реабілітацію, уточнено дефініції, визначено форми репресій, ознаки здійснення репресій та передбачено створення Національної комісії з реабілітації, а також регіональних комісій в областях, які мають приймати рішення про визнання осіб реабілітованими або потерпілими від репресій [5]. За новим законом, реабілітації підлягали репресовані позасудовими органами, депортовані, а також люди, засуджені за те, що зі зброєю в руках боролися за незалежність України. Перевагою цього Закону є доповнення його статтею, що стосується потерпілих від репресій. Ними визнавалися: 1) чоловік або дружина репресованої особи, який/яка на момент здійснення репресії перебували у шлюбі з репресованою особою; 2) діти репресованої особи; 3) інші особи, які на момент здійснення репресії спільно проживали, були пов'язані спільним побутом з репресованою особою або перебували на утриманні репресованої особи [5]. Однак зберігалися складнощі з доступом до архіву Міністерства внутрішніх справ: у листах-відповідях на запити регіональних комісій з реабілітації неможливість працювати з документами карально-репресивних органів пояснювали тим, що відомчий архів МВС не переданий у Національну поліцію, або що в облікових справах «можуть міститися відомості, які становлять державну таємницю» [3; 4]. Тобто у працівників поліції зберігалися сентименти до радянського режиму і, ймовірно, цим можна пояснити відмови у доступі до архівних матеріалів.

Постанова Кабінету Міністрів України № 48 від 24 червня 1991 р. визначила компенсації і пільги для реабілітованих осіб, але правотворці не напрацювали підзаконну нормативну базу для реалізації змін у законодавстві від 2018 р.: не визначили державні органи, які б відповідали за опіку над особами, що отримали статус «потерпілих» від політичних репресій, та перелік пільг для них. У зв'язку з цим «потерпілі» від політичних репресій, могли розраховувати на якісь виплати чи іншу підтримку тільки з ініціативи органів місцевого самоврядування. Те, що на потерпілих від репресій не поширювалися заходи соціальної допомоги, передбачені для реабілітованих, на думку О. Проць, Є. Копельців-Левицької, можна вважати дискримінацією, забороненою Конституцією та законодавством України [14, с. 88].

Не було напрацьовано ні форми бланку посвідчення потерпілої від політичних репресій особи, не визначено установу, що мала б такі документи видавати. Крім того, робота регіональних комісій з реабілітації майже не підтримувалася організаційно і матеріально обласними держадміністраціями. Наприклад, регіональна комісія в Івано-Франківській області не отримала ні приміщення для роботи, ні оргтехніки, ні навіть необхідного канцелярського приладдя. Водночас регіональна комісія не отримує інформації про результати роботи Національної комісії, а заявники, зазвичай старші люди, звертаються за цією інформацією саме до регіональної комісії.

29 травня 2023 р. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до законів України “Про пенсії за особливі заслуги перед Україною” та “Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років” стосовно борців за незалежність України у XX столітті та деяких інших осіб» [6], яким встановила надбавку до пенсії за особливі заслуги перед Україною борцям за незалежність України у XX столітті, які за часів комуністичного тоталітарного режиму зазнали репресій за політичними або релігійними мотивами у формі позбавлення волі або примусового безпідставного поміщення здорової людини до психіатричного закладу та були реабілітовані у встановленому законом порядку [2]. Але цей закон було прийнято надто пізно, бо осіб, що могли б претендувати на такі доплати до пенсій, майже не залишилося.

Отже, розпочатий у 1991 р. в Україні процес реабілітації жертв репресій радянського тоталітарного режиму відзначався недоліками, оскільки законодавча база обмежувала категорії осіб, що підлягали реабілітації. Ухвалені у 2015 р. «декомунізаційні закони» засуджували комуністичний режим, надавали доступ до архівів карально-репресивних органів і відновлювали історичну справедливість стосовно борців за незалежність України у XX столітті. У 2018 р. на законодавчому рівні було визначено категорії осіб, які мають право на реабілітацію, форми репресій та ознаки, введено статус «потерпілого», створено Національну і регіональні комісії з реабілітації.

Водночас регіональні комісії з реабілітації стикалися зі значними труднощами у роботі. Перш за все вони створені при обласних державних адміністраціях, але ті не надають комісіям майже ніякої допомоги. Координації з боку Українського інституту національної пам'яті теж обмаль, складною є й комунікація з працівниками Архіву МВС.

Запровадження на законодавчому рівні статусу «потерпілий» не супроводжувалося поширенням на державному рівні на цю категорію людей хоча б якихось соціально-економічних пільг чи додаткових прав. Управління пенсійного фонду відмовляють у наданні доплат до пенсій реабілітованим, є багато двозначностей у трактуванні права на пенсію за особливі заслуги перед Україною борцям за незалежність України. Все це в кінцевому підсумку відбивається на особах, що зазнали переслідувань в часи СРСР, – через недосконале законодавство і байдужість державних установ вони не отримують належної допомоги. Першою інституцією, де постраждалі прагнуть отримати допомогу, є регіональні комісії з реабілітації, але вони не мають для цього ні повноважень, ні матеріально-технічної бази.

Список використаних джерел

1. Adamovych, S. Dmytro-Yaroslav Vitovsky (1919 – 1947) and His Role in the Struggle Against the Soviet Authority. *Skhidnoievropeyskyi istorychnyi visnyk [East European Historical Bulletin]*, 2023. 26, 55–65.
2. Верховна Рада України встановила надбавку до пенсії борцям за незалежність України у XX столітті, які за часів комуністичного тоталітарного режиму зазнали репресій. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/237005.html> (дата перегляду 30.04.2024).
3. Волошин Т. Реабілітація: відновити справедливість URL: <https://gk-press.if.ua/reabilitatsiya-vidnovyty-spravedlyvist/> (дата перегляду 30.04.2024).
4. Деркевич Н. Архів поліції – за сімома замками. URL: https://gk-press.if.ua/arhiv-politsiyi-za-simoma-zamkamy/?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTEAA R3xxZDFdGVd9URx1eUmF460EUDtwZTpcR3XbpRG6BcLvbyD6VXrrIC9 Tw_aem_AUT5a35fcNPEjInLuP_al3dBlsua5-UGody3oVtssMZWz8kWuqe yh3U5LF6AjjgECfWQAKKfkC1cSL1A-hBvZf3K (дата перегляду 30.04.2024).
5. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедури реабілітації жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2325-19#Text> (дата перегляду 01.05.2024).
6. Закон України «Про внесення змін до законів України «Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років» та «Про пенсії за особливі заслуги перед Україною» стосовно борців за незалежність України у XX столітті та деяких інших осіб». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3113-20#Text> (дата перегляду 01.05.2024).

7. Закон України «Про Голодомор 1932–1933 років в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376-16#Text> (дата перегляду 30.04.2024).
8. Закон України «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/316-19#Text> (дата перегляду 30.04.2024).
9. Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text> (дата перегляду 30.04.2024).
10. Закон України «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-19#Text> (дата перегляду 30.04.2024).
11. Закон України «Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-12#Text> (дата перегляду 01.05.2024).
12. Місінкевич Л.Л. Законодавче регулювання майнових прав реабілітованих в Україні в 90-х роках XX століття. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2014. Вип. 24, т. 1. С. 61–66.
13. Нереабілітована пам'ять. Ч. 1 / відп. ред. С.Адамович. Івано-Франківськ: Лілея НВ, 2017. 208 с.
14. Проць О., Копельців-Левицька Є. Правове регулювання реабілітації жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму в Україні (1991–2023 рр.). *Нове українське право*. 2023. Вип. 3. С. 81–91.

Петро КОСТЮЧОК,

кандидат історичних наук,
професор кафедри етнології і археології
Карпатського національного університету
імені Василя Стефаника.
м. Івано-Франківськ, Україна

**КОМЕМОРАТИВНІ ПРАКТИКИ
ЯК ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ КАРПАТСЬКОГО
РЕГІОНУ НА ПОЧАТКУ 1920-х рр.**

Заходи на вшанування національних героїв, відзначення пам'ятних дат та збереження місць пам'яті стали виявом згуртованості та способом вираження власної ідентичності для українців Карпатського регіону на початку 1920-х рр. В умовах поразки національно-визвольних змагань «одним з елементів збереження національної ідентичності стала традиція вшанування загиблих за державно-національну справу» [4, с. 200]. Вшанування ґрунтується на способах вираження та практиках, які соціально закріплені, культурно сконструйовані та просторово вписані [6].

На думку С. Іваницької, «комеморативні (поминальні й пошанувальні) практики сприяли формуванню української національної ідентичності, встановленню тривалих зв'язків між Наддніпрянською та Наддністрянською Україною, налагодженню комунікації інтелектуалів та «мас» [3, с. 103–104].

Згідно з І. Гоменюком, «плеканню ідеї про український характер краю слугували для українців Галичини символічні речі, запровадження нових свят: Героїв Крут 29 січня, коли студенти оголошували добровільне одностороннє голодування, а зекономлені кошти переказували на громадські справи, День Українського моря 29 квітня, День Української зброї 31 серпня [2, с. 249].

Особливе місце серед комеморативних практик українців періоду інтербелуму займала Перша світова війна. Карпатський регіон тоді був ареною масштабних військових операцій з великою кількістю жертв. У роки війни у регіоні були облаштовані військові цвинтарі, меморіальні комплекси, масові санітарні поховання.

Політику пам'яті про Велику війну і визвольні змагання українців формували «українські політичні партії, громадські організації та установи, Греко-католицька церква, Українська парламентська репрезентація (УПР), українська преса» [5, с. 211–212]. Особливістю процесу увічнення пам'яті у Карпатському регіоні міжвоєнного періоду була його пряма залежність від характеру національної політики Другої Речі Посполитої.

Перша світова війна була тісно пов'язана з боротьбою за українську державність, з Українською революцією. Легіон Українських січових стрільців став символом національного руху, а їхні битви під Маківкою та Лисонею були важливими епізодами в історичній пам'яті. Як зазначив І. Соляр, «проголошення ЗУНР, Акт злуки УНР і ЗУНР, Українська галицька армія (УГА) стали вагомими символами пам'яті галичан у міжвоєнний період ХХ ст.» [5, с. 211].

Організований 6–7 червня 1921 р. «Крайовий комітет охорони воєнних могил» на чолі з І. Крип'якевичем та Б. Гнатевичем провів перше свято воєнних могил у Львові, започаткувавши традицію «зеленосвяточних» походів [5, с. 213]. У 1922 р. польська влада заборонила проведення таких заходів.

Застосовуючи поняття «комеморативна атмосфера» (визначення належить дослідниці Ш. Сумартоджо) як термін для дослідження впливу пам'ятних заходів на учасників [6], вважаємо, що ці заходи створювали пам'ятну атмосферу через взаємодію між індивідуальною та колективною поведінкою, чутливе сприйняття ландшафту та антропогенного середовища.

Спільні публічні вшанування полеглих були важливими подіями, досвідом спільного співпереживання, сприйняття, почуттями солідарності та виявом національної мети, національної приналежності. Ці комеморативні заходи ритуалізували практики пам'яті, означували, популяризували символи, маркували простір, маніфестували цінності, оприявнювали національну позицію українців, конструювали їхню національну ідентичність.

У період Зелених свят (День Святої Трійці) українці вшановували загиблих героїв та поклонялися їх могилам. Зеленосвяточні походи мали характерні символічні, просторові аспекти. У 1920-х рр. у Карпатському регіоні були створені ландшафти пам'яті, мнемонічні маршрути. Ці меморіальні заходи проводилися за участі духовенства, були велелюдними (кілька тисяч учасників) походами до цвинтарів, до могил загиблих. Учасники несли живі вінки до могил, зокрема тернові вінки, які символізували жертвність полеглих. На початку 1920-х рр. польська влада заборонила вико-

ристання тернових вінків під час поховань і жалобних процесій, тому через ці обмеження українці почали приховано використовувати тернові вінки, маскуючи їх живими квітами [1, с. 245]. Найчисленнішими були походи-паломництва на Маківку, Лисоню, Гору Ключ, до інших святинь, що стали символами боротьби українців проти поневолення.

Комеморативні практики сприяли збереженню національної ідентичності українців Карпатського регіону на початку 1920-х рр., формували традиції спільних заходів власної репрезентації, окреслювали місця пам'яті та силу місць.

Список використаних джерел

1. Богачевська-Хомяк М. Білим по білому. Жінки в громадському житті України, 1884–1939. Київ, 1995. 424 с.
2. Гоменюк І. Мурашник. Нотатки на манжетах історії Галичини, Буковини та Закарпаття. Київ, 2023. 336 с.
3. Іваницька С. Ювілеї як форма комеморативних практик у середовищі української ліберально-демократичної еліти на початку XX ст.: внесок Сергія Єфремова. *Історіографічні дослідження в Україні*. 2019. Вип. 30. С. 110–134.
4. Ільницький В., Старка В. Комеморативні практики українців Галичини як елемент формування та збереження національної пам'яті (1920–1950-ті рр.). *Український історичний журнал*. 2024. № 3. С. 187–203.
5. Соляр І. Перша світова війна в національній пам'яті галичан (1923–1939). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2015. Вип. 26. С. 211–218.
6. Sumartojo S. Ambiances commémoratives : concepts, méthodologies, implications. *L'Espace Politique*. 2020-2. 41 URL: <http://journals.openedition.org/espacepolitique/8651>.

ПІДСЕКЦІЯ

«ВІЗУАЛЬНА ПАМ'ЯТЬ
ТА ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ
У ЗБЕРЕЖЕННІ КУЛЬТУРНОЇ
СПАДЩИНИ»

Марія ЛОБАНОВА,

доктор філософії (PhD), науковий співробітник,
Одеського археологічного музею НАН України;

Ярослав ЧЕНЦОВ,

здобувач ступеня доктора філософії,
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова,
бібліотекар І категорії відділу міжнародних проєктів
Одеської національної наукової бібліотеки.
м. Одеса, Україна

**ОНЛАЙН-АУДИТОРІЯ, БАЗИ ДАНИХ
ТА 3D-МОДЕЛІ: УЧАСТЬ СТУДЕНТІВ
ОНУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА В ОЦИФРУВАННІ
КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ**

Протягом багатьох років існування археологічного напрямку досліджень в ОНУ імені І.І. Мечникова одеське студентство було активно залучено до всіх видів археологічних робіт. Характерна для класичних університетів чотиритижнева практика у полі (археологічна та етнографічна) після першого курсу завжди була обов'язковою на факультеті історії та філософії ОНУ імені І.І. Мечникова. Польові виїзні археологічні практики протягом останніх 10 років дали чудові наукові результати: співробітники кафедри під керівництвом Д.В. Кіосака та О.В. Демченко дослідили низку пам'яток у Середньому Побужжі та Надпоріжжі. На жаль, у кризові і переломні моменти в історії країни не завжди є можливість проводити польові дослідження. На початку 2020-го року величезним викликом стала пандемія, у лютому 2022-го почалася війна. Повномасштабне вторгнення Російської Федерації змінило все, зокрема і хід наукових досліджень. Пам'ятка Чапаївка у Надпоріжжі перебуває під окупацією, а польові дослідження в Одеській області є вкрай небезпечними, тим паче із залученням студентів. Після завершення війни польові археологічні дослідження будуть відкладеними на невизначений час через високий рівень замінування Півдня України, тому перед співробітниками кафедри археології, етнології та всесвітньої історії ОНУ імені І.І. Мечникова

постало завдання шукати нові варіанти співпраці зі студентством. Було вирішено включити в освітній процес проведення практичних занять та археологічної та етнографічної практики на базі археологічної лабораторії ОНУ імені І.І. Мечникова та Одеського археологічного музею НАН України, де активно відбувається процес цифровізації спадщини [5].

Археологічна лабораторія факультету протягом трьох десятиліть була місцем для наукової обробки археологічного матеріалу. Співробітники кафедри та студенти готували документацію для передачі матеріалів університетських розкопок до музеїв. Останніми роками робота була сфокусована на обробці матеріалів зі старих, дуже перспективних, але незавершених проєктів. Подібна робота відбувалася в рамках виконання кафедральних наукових тем, студентських практик та роботи студентського археологічного спільноти Nucleus. Цікавими і продуктивними є результати роботи 2023–2024 та 2024–2025-го навчальних років.

Оцифрування культурної спадщини стало складовою археологічної/етнологічної практики для студентів першого курсу та для музейної практики для другого курсу освітнього рівня «бакалавр». Для теоретичної та практичної підготовки було розроблено вибірккову дисципліну «Цифровізація культурної спадщини». Окрім цього, на базі наукового студентського товариства Nucleus проводилися заходи із залученням спеціалістів у сфері фотограмметрії [3]. Першим важливим етапом роботи був пошук даних для застосування картографічного методу. Було підготовлено базу даних з археологічними пам'ятками. Для цього було використано відомі публікації з довідковими даними про пам'ятки [1, 6] та більш детальні наукові статті для кращої локалізації об'єкта. Тут постало багато проблем, пов'язаних з не завжди детальним описом розташування об'єкта, але, в результаті, було зібрано дані про 300 пам'яток.

Для розвитку навичок з оцифрування студенти та викладачі ОНУ імені І.І. Мечникова брали участь у тренінгах та в заняттях у літніх школах. Як приклад слід відзначити літню школу зі статистичних методів в археології, яка працювала в Інституті археології Академії наук Чеської Республіки у Брно. У літній школі розглядалися питання програмування для археології та підготовка великої інфраструктури даних.

У 2024 році розпочав свою роботу Реєстр музейного фонду України – база даних з артефактами з музеїв України. Для внесення наявної музейної інформації необхідним є перенесення матері-

алів з документів у машинописний текст. Для реалізації проекту було зібрано команду з шістьох студентів, які успішно допомагають у цій роботі музейним працівникам.

Найпродуктивнішою є співпраця під час роботи співробітників університету на базі музею. Починаючи з 2024 року, вдалося перевести у цифровий формат понад 15 800 зображень з плівок, які знаходилися в архіві музею. Окрім цього, сканувалася музейна документація, польові креслення та археологічні звіти.

Важливо згадати, що під час практики студенти також опанували метод фотограмметрії (Рис. 1). Такі навички є вкрай потрібними у часи загроз. Результатом стала підготовка дев'яти 3D-моделей, які тепер доступні у мережі Інтернет [2].

Рис. 1. Студенти першого курсу факультету історії та філософії ОНУ імені І.І. Мечникова оцифровують артефакти в Одеському археологічному музеї НАН України.

До процесу оцифрування спадщини методом фотограмметрії було залучено і магістрантів. Вони працювали на базі саме кафедри археології, етнології та всесвітньої історії ОНУ імені І.І. Мечникова та археологічної лабораторії. Здобувачі задокументували матеріали, які використовуються під час навчального процесу (керамічні знахідки та рештки тварин). Найбільш амбітним проектом став процес підготовки моделі етнографічної світлиці на кафедрі

Рис. 2. Оцифрування експонатів етнографічної світлиці на факультеті історії та філософії ОНУ імені І.І. Мечникова.

(Рис. 2). Модель потребує деякого доопрацювання, але на цьому етапі вдалося зафіксувати ключові деталі об'єкта. Результати робіт магістрантів також є доступними онлайн [4].

Таким чином, залучення студентів до процесу документації об'єктів культурної спадщини є дуже важливим та корисним. Для навчання можна використовувати простір університетів, музеїв та наукових студентських товариств. Досвід співпраці Одесь-

кого археологічного музею НАН України та Одеського національного університету імені І.І. Мечникова дає значні результати, які є доступними онлайн.

Список використаних джерел

1. Археологические памятники Одесской области : (справочник) / А. Гудкова и др. Одесса : Одес. обл. орг. Укр. о-ва охраны памятников истории и культуры, Одес. археол. о-во, Одес. археол. музей АН УССР, 1991. 229 с.
2. Археологічна практика 2025. Практичні завдання з археологічної складової практики студентів 1 курсу факультету історії та філософії ОНУ імені І.І. Мечникова (2024–2025). Sketchfab. <https://skfb.ly/pyEzy>
3. Діяльність студентської археологічної спільноти Нуклеус за 2023–2024 https://onu.edu.ua/pub/bank/userfiles/files/edu-programm/hist/nukleus_diyalnist_2023_2024.pdf.
4. Кафедра археології, етнології та всесвітньої історії ФІФ ОНУ імені І.І. Мечникова. Sketchfab. https://sketchfab.com/aewh_onu
5. Лобанова М. Цифровізація колекцій Одеського археологічного музею під час воєнного стану. *Міжнародна наукова конференція «Археологія, музеєзнавство та пам'яткознавство в системі освіти і науки», м. Київ, 4 жовт. 2024 р.* Київ, 2024. С. 50–51.
6. Смолянінова С., Островерхов А., Кушнір В. Археологічні пам'ятки Тилігуло-Куяльницького міжліманя. Одеса : Від. археології Півн.-зах. Причорномор'я Ін-ту археології НАНУ, 1996. 122 с.

Михайло САМОФАТОВ,

доктор філософії,
викладач кафедри археології, етнології
та всесвітньої історії факультету історії та філософії
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.
м. Одеса, Україна

ІСТОРИЧНИЙ АРХІВ ІНСТИТУТУ «ЛУЧЕ»: ЗБЕРЕЖЕННЯ ІСТОРІЇ ІТАЛІЇ ЧЕРЕЗ ОБРАЗИ

Сучасна людина найлегше сприймає навколишній світ переважно через фотографії та відео. Не дивно, що те саме стосується і минулого – аудіовізуальні матеріали чи не найкраще передають дух епохи. Вони здатні «промовляти» безпосередньо для глядача, без спотворення, яке неминуче супроводжує процес створення письмових документів, тому дослідникам новітньої епохи не слід ігнорувати цей тип джерел, за можливості його треба залучати до своїх досліджень та намагатися інтерпретувати за допомогою сучасних методів та теорій гуманітарних і точних наук [1, с. 1467 – 1469].

Історичний архів Інституту «ЛУЧЕ» – один із найбільш вдалих проєктів зі збереження та популяризації аудіовізуальних матеріалів у світі. Сам Інститут із символічною назвою (перекладається як «світло», а розшифровується як «Союз освітнього кіно») був створений у 1924 р. Внаслідок адміністративної реорганізації у 2011 р. він був перетворений на акціонерне товариство «Чінечітта» у підпорядкуванні Міністерства культури Італії [5].

Колекція архіву розподіляється на два основні відділи: кінематографічний (який налічує понад 77 тис. відеофайлів) [3] та фотографічний (в якому зберігається понад 5 мільйонів зображень) [4]. Матеріали фондів поповнювалися як за рахунок «ЛУЧЕ», так і за рахунок постійного придбання артефактів з інших джерел. Важливою особливістю інституції є її відкритість для онлайн-користувачів у всьому світі: усі відео та значна частина зображень (понад 400 тисяч) безкоштовно розміщені на сайті установи [3; 4]. Окрім того, успішно функціонує Youtube-канал, який допомагає ділитися матеріалами архіву з більш широким колом поціновувачів історії [2].

Історичний архів Інституту «ЛУЧЕ» зосереджується в першу чергу на висвітленні періоду диктатури Беніто Муссоліні, Другої світової війни, а також перших повоєнних десятиліть. Таким чином, матеріали фондів можуть використовуватися для вивчення минулого не тільки Італії, а й інших країн, передовсім, Лівії, Албанії, Греції і Середземноморського регіону в цілому. В колекції містяться також фотографії та короткометражні відео, зняті на території України протягом 1941-1943 рр. під час походу італійського експедиційного корпусу [3; 4].

У межах Італії колектив історичного архіву активно займається просвітницькою діяльністю. Святкування 100-ліття «ЛУЧЕ» надало додаткового імпульсу для посилення роботи у цьому напрямі. У рамках проєкту «ЛУЧЕ для дидактики» співробітники установи регулярно відвідують школи, ліцеї, гімназії з лекціями та презентаціями. Ще один напрям – публікація науково-популярних статей щодо історії Італії на матеріалах архіву [6].

У 2013 р. історичний архів «Інституту ЛУЧЕ» – єдиний серед італійських аудіовізуальних архівів – потрапив до престижного переліку ЮНЕСКО «Пам'ять світу» з таким формулюванням: «Колекція являє собою неповторний документальний корпус для розуміння процесу формування тоталітарних режимів, механізмів створення та розвитку візуального матеріалу, а також умов життя в італійському суспільстві. Вона є унікальним джерелом інформації про Італію в роки фашистського режиму, про міжнародний контекст фашизму (включаючи Східну Африку та Албанію, а також далеко за межами територій, окупованих Італією в часи фашизму, особливо в період Другої світової війни) та про масове суспільство 1920-х і 1930-х років» [7].

Таким чином, досвід історичного архіву «Інституту ЛУЧЕ» доводить важливість збереження кіно- та фотоматеріалів минулого, які допомагають формувати національну ідентичність Італії у сьогоденні через використання у медіапроєктах та освіті. Більше того, спадщина, збережена у фондах установи, має важливе значення не тільки для вивчення історії Італії, а й для формування тісних культурних зв'язків з іншими країнами Середземноморського регіону та Європи в цілому.

Список використаних джерел

1. Священко З.В. Науковий потенціал фотографічного джерела як засобу збереження історичної і культурної пам'яті. *Вісник науки та освіти*

- (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»): журнал. 2024. № 7(25). С. 1461–1473. URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/handle/123456789/17433>
2. Archivio Luce Cinecittà. URL: <https://www.youtube.com/user/CinecittaLuce>
 3. Archivio Cinematografico. *Archivio Luce*. URL: <https://www.archivioluce.com/archivio-cinematografico/>
 4. Archivio Fotografico. *Archivio Luce*. URL: <https://www.archivioluce.com/archivio-fotografico/>
 5. Chi siamo. *Archivio Luce*. Режим доступу: <https://www.archivioluce.com/chi-siamo/>
 6. Luce per la didattica. Режим доступу: <https://luceperlaididattica.com/>
 7. Newsreels and photographs of Istituto Nazionale L.U.C.E. *UNESCO*. URL: <https://www.unesco.org/en/memory-world/newsreels-and-photographs-istituto-nazionale-luce>

Тетяна КУШНІР,

директор Публічної бібліотеки

Томашпільської селищної ради.

селище Томашпіль, Вінницька область, Україна

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ЛОКАЛЬНОЇ ІСТОРИЧНОЇ СПАДЩИНИ: ДОСВІД РЕАЛІЗАЦІЇ ОНЛАЙН-ПРОЄКТУ «МІЙ КРАЙ, МОЯ РОДИНА У СТАРИХ СВІТЛИНАХ» ПУБЛІЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ ТОМАШПІЛЬСЬКОЇ СЕЛИЩНОЇ РАДИ

Бібліотеки є скарбницями культурних здобутків українського народу, носіями національної пам'яті, невід'ємною складовою національної культурної спадщини, яка перебуває під постійною загрозою, особливо тепер, коли росія намагається знищити українську державність і стерти національну ідентичність.

Історична, матеріалізована пам'ять нашого народу відображена у старих фотографіях, які є одним із джерел формування української ідентичності.

Мальовниче селище Томашпіль, розташоване на східному Поділлі України, є адміністративним центром Томашпільської громади, Тульчинського району, Вінницької області. Публічна бібліотека Томашпільської селищної ради – культурний, інформаційний заклад громади, що завжди прагне «тримати руку на пульсі» життя селища.

У 2024 році ми розпочали локальний онлайн-проект «Мій край, моя родина у старих світлинах» з оцифрування, збереження, популяризації архівних фотознімків. Проект став одним із переможців конкурсу мінігрантів «Професійне зростання» від ГО «Ми вінничани» та народного депутата України Лариси Білозір.

Метою проекту є оцифрування оригінальних фотознімків, на яких зображені будівлі, родини, та описів цікавих історичних фактів про населені пункти та жителів Томашпільщини. На цих старовинних світлинах, зроблених найчастіше невідомими фотографами, перед нами відкривається найцікавіша історія рідного краю.

Вона – в обличчях наших земляків. Ми бачимо, як колись жили ці люди, у що вдягалися, чим займалися, як працювали, як відпочивали.

У ході проекту бібліотечні працівники збирають давні фотографії, записують цікаві та захоплюючі історії. Процес кропіткий та відповідальний, і задіяно в ньому багато мешканців громади. За грантові кошти для Публічної бібліотеки було придбано смартфон, яким скануємо світлини. Файли зберігаються у хмарному сховищі Google Drive, синхронізуються на всіх пристроях бібліотеки та є загальнодоступними. Записи зберігаються у цифровому форматі, так створюється цифровий архів спогадів жителів громади.

Для сприяння популяризації нашого проекту та поширення інформації про нього створено спеціальний QR-код. Він розміщений на сторінках бібліотеки у соціальних мережах. Опрацьовано вже понад 200 світлин різних років. Це хроніка суспільного та буденного життя: побут, будні і святкові дні, наше містечко Топашпіль і села громади, портрети та випадкові епізоди з життя.

Завдяки проекту вже вдалося дізнатись про плетений з лози пліт «окіп», який мав бути на кожному хазяйському дворі. Він символізував оберіг родини – «разом, як лозинки в плотах». Ось так за новеньким, до Різдвяних свят сплетеним окопом примостилася родина Демиди та Явдохи Шевчуків із села Горишківка. На іншій світлині – молоде подружжя в супроводі двох друзів, перев'язаних червоними поясами, які призначалися тільки для такої події. Разом з музиками вони йшли до будинку місцевого священника, де подружжя благословляли на міцну родину, на щасливе життя. Потім був весільний танець нареченої зі священником – цікавий обряд, спогад про який є тільки в селі Горишківка.

Весільний вінок або «вельон», як казали колись, зафіксовано на світлині з села Вила: на молодій бачимо одноярусний парафіновий витончений вінок, з боків вінка звисають восковиці – «берізки» чи «батіжки», та ще пара букетиків – квіток для молодого і молодої, які пришпилювали їм на груди з правого боку.

На знімку з села Ракова (середина 1930-х рр.) цікаво подивитися на подружжя Ірини та Андрія Фурманів. Голова у жінки покрита твердим очіпком – головним убором усіх заможних заміжніх жінок, а поверх очіпка оригінально пов'язана хустина. Наступна фотографія – фрагмент весільної днини. На причілку хати, на стіні під «барашком» прибитий килимок. Раківчанка Текля Штифурко віддає заміж свою молодшу доньку.

Про початок будівництва нової хати – толоку, дізнаємось із світлин мешканців села Антонівка. Раніше без толоки не обходи-

лася жодна важка робота. Кликали на неї, зазвичай, родичів, сусідів, друзів. На світлині всі дружно місять «грасу», в якій болото, солома, вода та різні секретні складові, щоб будинок був міцним на довге щасливе життя!

Інші світлини відкривають сторінки історії великого й дружного роду Ковалів із села Антонівка. За легендою, колись одній циганській сім'ї так до душі припало це село та його привітні жителі, що вони вирішили назавжди тут залишитись – це були предки гарного роду Андрія Ковалю, прізвище теж пішло корінням з цієї історії.

Цікавим є знімок хати, покритої житньою соломою та зі стінами, оббитими толем, просоченим дьогтевими продуктами для того, щоб не мокріли. Старожили села згадували, що після смерті господині, Марії Балдинюк, хата служила сільською молочарнею. Односельчани зносили сюди молоко, яке потім забирали до Вапнярки на молокозавод. А в голодні післявоєнні роки (1946–1947) хата служила сільською кухнею, де варили «баланду» та роздавали голодним діточкам. До наших днів будівля не збереглася.

Зі світлини 1950-х років та зі спогадів Олени Кавки з села Рожнятівка дізнаємося, що дітям з навколишніх сіл, які навчалися у Томашпільській десятирічці, надавалися місця в гуртожитку. П'ятнадцятирічна школярка Оленка, на наступному знімку – у вишитій власноруч сорочці, на голові віночок, який обов'язково оздоблювався стрічками різних кольорів. Стрічки вимірювали по довжині коси.

Про історію Михайла Васильовича Паламарчука 1898 р.н. з села Яланець дізнаємося зі світлини та з документів у сімейному альбомі Катерини Іванівни Савчук. Це дідусь її чоловіка. У 1920 р. він був призваний в Петлюрівську армію, в 1938 р. за доносом був заарештований та засуджений на 10 років позбавлення волі за антирадянську агітацію. Світлину зроблено в 1947 році. На фотографії 1953 року внуки Михайла Васильовича – Василь та Іван. Малі діти мандрують пішки до дідуся через поля та чагарники, навprostець – у сусіднє село.

Цікаві світлини родини Чепілів із села Велика Русава. Сестри Явдоха, Катерина та Марія. Старші вже заміжні, «замолодичені» терновими хустками. У молоденької усміхненої Марійки вітер куйовдить неслухняні кучерики. На дівчатах вишиванки, де жоден узор не повторюється, та по кілька рядків намиста. Одна з сестер, найстарша Катерина, разом зі своєю сім'єю, на наступному фото. На третьому фото – наймолодша Марія випроводжає до армії сина Михайла. Поруч сидить його наречена Марійка Шленськова.

Молоді, усміхнені дівчата сфотографувалися біля церкви мучениці Парасковії (1878 року побудови) у селі Кислицьке. Дерев'яна стіна - це згадка про дуже гарну споруду, стару святиню села, що, на жаль, не збереглася до наших днів. Світлина 1958 року.

У сімейних архівах, які опрацьовуються, найчастіше зустрічаються весільні світлини. Наречені Параска та Іван та їх весільні дружки – на наступному знімку. Одяг, що на дівчатах, одягали «дівки на виданні», до кіс прив'язували різнокольорові бинди, а голови покривали хустинами. Вони одягнуті у святкові сорочки, а поверх спідниць білі вишиті фартушки, обшиті мереживом.

Є також багато світлин про трудові будні наших земляків. І ось на наступному знімку – «бурякові жнива» на родючих ланах села Кислицьке.

Дописи про хід реалізації проєкту на сторінці Публічної бібліотеки у мережі Фейсбук привертають увагу користувачів, мають багато переглядів, коментарів, жвавих обговорень. Люди діляться своїми спогадами, впізнають односельчан, знайомих, відновлюють родині зв'язки.

Інформацію про проєкт публікуємо також у групах «Новини Томашпільської громади», старостинських округах громади, сайті Томашпільської селищної ради.

Попереду ще багато світлин, багато родинних історій, адже кожне українське життя – це пазл, з якого складається наша історія. Проєкт триває!

Катерина РАДЧЕНКО,

незалежна кураторка, дослідниця фотографії,
засновниця Міжнародного фестивалю
сучасної фотографії Odesa Photo Days.
Одеса-Київ, Україна.

ВАЖЛИВІСТЬ ЗБЕРЕЖЕННЯ ФОТОГРАФІЙ ЯК ДЖЕРЕЛА КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ТА ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ

Для вивчення фотографії зазвичай ми звертаємося до класичної методології «вивчення архівів, які існують», тобто ми працюємо з тими матеріалами, які є в наявності і зберігаються в державних чи приватних архівах. Це вимагає трьохстороннього підходу:

1. Вивчення контексту – соціополітичного та побутового поля, в якому було створено фотографію (чи її носія), та контексту збереження;

2. Розуміння історичного моменту, в якому було створене зображення (носій), а відповідно, можливостей та етичних норм, які утворили рамки можливостей;

3. Дослідження візуальних кодів – прочитання зображення поза межами поверхневої візуальної репрезентації, де кожна деталь може відкрити розуміння контексту та символів часу і додати нове розуміння візуального повідомлення (історії).

Натомість, як досліджувати фотографічні матеріали, які були знищені, викрадені чи безвісті зникли? Як досліджувати архів, якого вже нема? У такому випадку важливим фактором є вивчення саме контексту та пошук відповідей на питання: Коли був знищений/зник архів? За яких умов? Яка можлива мета вилучення цієї візуальної бази з архіву? Розуміння причин зникнення чи знищення фотографій може дати розуміння, що саме було втрачено і чому.

Місце фотографії в українському соціополітичному контексті

З 2014 року, від початку російсько-української війни, з окупованих територій систематично вивозяться твори мистецтва

та цінні історичні об'єкти. Документи, рукописи та фотографії зазвичай одразу знищуються. Ці матеріали є свідченнями про історію окупованих територій, а знищення доказів дає можливість формувати нові наративи, маніпулювати та створювати вигідні для нової влади міфи.

До чисток архівів удавалися під час всього періоду колоніальної політики Радянського Союзу: в 1920-х роках метою знищення були дореволюційні фотографії, які демонстрували «буржуазний стиль життя»; в 1930-х вилучалися фотографії в етнічному, традиційному українському (татарському, єврейському) одязі, – все, що свідчило про етнічну приналежність до території та традицій; в 1940-х, під час війни, заборонялося створення фотографії неакредитованим фотографам. Багато архівів було знищено та вивезено у зв'язку з війною. В 1950–1960-х роках політичні репресії продовжуються і сімейні альбоми арештантів примусово вилучаються (в подальшому потрапляють до КДБ або ж знищуються), паралельно суспільство «самоцензурує» свої сімейні альбоми, щоб не наразити родину на небезпеку.

Під час всього радянського періоду, аж до 1991 року, в державних архівах відбуваються систематичні чистки «неактуальних» матеріалів. А для фотолюбителів створювалися клуби, спілки та журнали, в яких складалися правила створення фотографії, яку дозволено знімати. Ще в 1980-х роках було реально втратити роботу, повагу в суспільстві та бути заарештованим за фотографію, зняту за межами дозволених норм (це стосувалося також побутової фотографії) – наприклад, оголене тіло. Всі ці події сформували ситуацію, в якій фотографія стала методом контролювання суспільства, імпульсом до фобії, та створили дуже вузькі рамки розвитку цього медіа в художній площині. Втрата візуальних архівів повернулася в 2014 році з початком війни та з окупацією східних регіонів України і триває по сьогодні. Територія окупації збільшилась, і це вплинуло як на державні, так і на приватні архіви. При евакуації цивільного населення з окупованих територій люди, під страхом бути вбитими, вимушені вилучати всі фотографії з власних мобільних телефонів. Залишені сімейні альбоми з друкованими фотографіями знищуються під час обстрілів чи пожеж.

Варто також врахувати, що з початку XXI століття відбувається заміщення аналогової фотографії цифровою і вся інформація зберігається на онлайн-серверах або портативних цифрових носіях. З розвитком технологій втрачаються можливості збереження фотографій, зроблених у 2001–2010 рр., та таких, які збері-

галися на дискетах і дисках. Близько 40% усіх активних вебсторінок з 2013 року більше не існують. «Чистки» соціальних мереж відбуваються постійно.

Багатотиражність фотографії сприяє її прагматичному використанню. Водночас цей медіум може бути як об'єктом збереження (як унікальний твір), так і методом збереження (копіювання документів, фотографування оперативної доказової бази; архітектури; процесів будівництва чи засідань та ін.). Такий підхід створив пастку для процесів архівації, що полягає в неможливості встановити кількість зроблених копій одного зображення і в яких місцях ці копії є на збереженні. Циркуляція копій-копій призводить до втрати оригіналів і неможливості віднайдення першоджерела (відповідно, складність ідентифікувати метод створення зображення, хімічні властивості, авторство та інколи місце та контекст створення фотографії). Відсутність таких даних призводить до помилкової інтерпретації зображення.

Фотографія не є лише візуальним медіа, який репрезентує історичні події, це візуальний доказ ідентичності, культури країни, процесів трансформації та творення державності.

Рекомендації до першочергової хвилі збереження:

1. З фокусом на техніку виготовлення, яка не підлягає відновленню, – фотографії на склі, пластинах, плівка.

2. З фокусом на час створення/ та яку епоху, історичну подію висвітлює – пріоритетними є фотографії XIX століття та період 20–40-х рр. XX століття.

3. З фокусом на територію – східно-південні та північні території України (особлива увага – фотографіям зі знищених та окупованих під час війни міст).

4. З фокусом на візуальні коди ідентичності українців та кримських татар (фотографії в етнічному одязі, типові традиції, інструменти; історичні події; архітектура та забудова міст; побут).

У зв'язку, з тим що в Україні відсутній єдиний, спеціалізований архів для збереження фотографії (і різних носіїв фотографічного зображення), вона, в різних кількостях та різних умовах, є у фондах майже кожного музею, у будинках культури, в архівах газет, інституцій та ін. У більшості випадків цей медіум є додатковим, допоміжним джерелом інформації, а не матеріальним ціннісним об'єктом. Тим не менш, різноманіття цих зображень дає можливість вивчати різні аспекти історії країни. Цікавим є й те, що саме допоміжна, «звітна» фотографія не піддавалася цензуру-

ванню і, відповідно, представляє ширший діапазон вивчення візуальної спадщини.

Сьогодні, під час активної фази російсько-української війни, ми бачимо, як разом з містами знищується культурна матеріальна спадщина та будь-які докази української ідентичності на цих територіях. Інколи єдиним доказом минулого життя можуть стати лише фотографії, вчасно вивезені із зони бойових дій, або ті, що раніше опинились у циркуляційному потоці між колекціонерами, чорними ринками та онлайн-аукціонами фотографій.

Андрій ПОГОРІЛОВ,

учитель історії

Школи вільних та небайдужих.

м. Львів, Україна

МЕДІАПЛАТФОРМИ ЯК ІНСТИТУЦІЇ ПАМ'ЯТІ : НОВА ПРАКТИКА ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ

Інституції пам'яті в сучасній Україні зазнають суттєвих трансформацій, зумовлених як зовнішніми, так і внутрішніми чинниками. Насамперед, повномасштабна війна, розпочата Російською Федерацією, змусила радикально переосмислити функції інституцій пам'яті, поставивши перед ними нові виклики, зокрема у сфері формування національного наративу та збереження історичної правди. Окрім того, стрімкий розвиток інформаційних технологій істотно розширив можливості представлення й популяризації української культури, що дало поштовх до активного формування нових форм інституцій пам'яті – зокрема, у вигляді медіаплатформ.

Медіаплатформи виконують не лише архівну функцію, зберігаючи культурну спадщину в електронному форматі, але й стають важливим інструментом культурної дипломатії. Вони забезпечують доступ до українського культурного коду для міжнародної аудиторії, сприяючи інтерпретації української ідентичності як фахівцями з культурології та мистецтвознавства, так і широкою громадськістю за межами України. До прикладів таких ініціатив можна віднести проекти «Ukrainianer», «Баба Єлька», «Поліфонія» «Village Life in Mountains», які комплексно репрезентують елементи нематеріальної культурної спадщини, зокрема через усну історію, пісенний фольклор та локальні етнографічні практики.

Поняття інституцій пам'яті традиційно розглядається в межах міждисциплінарного напрямку memory studies, зокрема завдяки фундаментальним працям П'єра Нора та Яна Ассмана. Інституції пам'яті функціонують у тісному взаємозв'язку з колективною пам'яттю, оскільки остання формує змістовні орієнтири й суспільний запит на збереження, трансляцію та інтерпретацію минулого.

Згідно з підходом П'єра Нора, колективна пам'ять – це не просто сукупність фактів минулого, а радше те, що зберігається у досвіді соціальних груп та формується крізь їх актуальне ставлення до цього минулого [4, с.7-25]. Ян Ассман, у свою чергу, розрізняє комунікативну та культурну пам'ять. Перша ґрунтується на повсякденній комунікації та обмежена кількома поколіннями, тоді як друга функціонує на рівні інституціоналізованих, символічних структур, у тому числі в межах неформальних спільнот [1, с.127].

Алан Мегіл доповнює цю теоретичну рамку, вказуючи, що інтерес до колективної пам'яті й культурної спадщини загострюється у кризові моменти, коли постає загроза для національної ідентичності. У таких ситуаціях пам'ять знає трансформації, адаптує до нових умов, зокрема через механізми самозахисту і зміцнення колективної цілісності [1, с. 40-42].

На основі концепцій П'єра Нора, Яна Ассмана та Алана Мегіла можемо інтерпретувати сучасні медіаплатформи як новітні інституції пам'яті, що виступають посередниками у формуванні та репрезентації колективного минулого в умовах цифрової доби.

Починаючи з 2014 року спостерігається значне зацікавлення українців власною культурною ідентичністю. Виникнення запити на українську культуру, сприяло створенню культурних медіаплатформ, які дають можливість зрозуміти українців навіть на іншому боці планети.

На головному сайті медіапроекту UKRAÏNER можна ознайомитися з інформаційним текстом про сенс діяльності проекту, зокрема: «Ukrainer, як і раніше, залишається майданчиком історій з України для усього світу. <...>» [6]. Медіапроект досліджує місцеві спільноти в етнографічних регіонах України, що має цінність не лише для етнологічної науки, але й для світової спільноти дослідників – етнографів, антропологів, соціологів, спеціалістів з усної історії та ін.

Від початку війни спостерігається підвищений попит на українську пісню. Поширенням української пісні займається проект «Поліфонія», який записує українські старовинні пісні за участю локальних хорів і співочих колективів. На підтвердження зацікавленості можна навести приклад записаної пісні «Остання путь» [5], відео якої набрало понад 2,5 млн переглядів.

Тезу Яна Ассмана про те, що колективна пам'ять ґрунтується на щоденному спілкуванні і зберігається у неформальних групах, можна простежити в проекті «Village Life in Mountains». В основі проекту лежить щоденне транслювання гірського жит-

тя подружньої пари пенсіонерів. В описі каналу зазначено: *«Цей канал про життя людей, які живуть у гірській місцевості та займаються сільським господарством. <...> Також на каналі є відео про традиції та культуру гірських сіл, про місцеві страви та рецепти, про звичаї та свята, які відзначають місцеві жителі»* [7]. Відео цього YouTube-каналу набирають мільйони переглядів (переважно це іноземці, що можна простежити за коментарями). Наприклад, відео **«Щаслива старість літньої пари в гірському селі взимку далеко від цивілізації»** набрало понад 20 млн переглядів за рік [8].

Ще одним важливим проектом є етнолабораторія «Баба Єлька», у полі зору якої перебуває етнологія Кіровоградщини. Окрім поширення традиційних пісень, проект зосереджує увагу на дослідженні культури, побуту, історії, зокрема усної історії жителів області. У розділі «Про нас» головного сайта проекту можна прочитати: *«У кожного з нас є своя «баба Єлька» – бабуся, яку неможливо було уявити без пісні. З піснею працювали, діували, виходили заміж, відходили у краї світи»* [2].

Висновки

Медіаплатформи представляють новий тип інституцій пам'яті, що поєднують традиційні функції збереження культурної спадщини з цифровими технологіями, а також забезпечують безперервність культурної трансмісії в умовах глобалізації та воєнного конфлікту. Підтверджується теза Алана Мегіла про загострення інтересу до колективної пам'яті та культурної спадщини у кризові моменти. Повномасштабна війна стала каталізатором для активізації діяльності медіаплатформ як засобу збереження та трансляції української ідентичності. Аналізовані проекти демонструють практичне втілення теоретичних положень Яна Ассмана про комунікативну пам'ять, яка формується через повсякденне спілкування. Медіаплатформи створюють віртуальні простори для збереження та передачі локальних культурних практик між поколіннями. Українські медіаплатформи виконують функцію культурної дипломатії, забезпечуючи міжнародне визнання та розуміння української культурної специфіки. Ця теза підтверджується високими показниками переглядів іноземною аудиторією. Створювані медіаплатформами цифрові архіви мають значну наукову цінність для дослідників різних галузей гуманітаристики — від етнології та антропології до лінгвістики та соціології, забезпечуючи емпіричну базу для майбутніх наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Assmann J., Czaplicka J. Collective Memory and Cultural Identity. *New German Critique*. 1995. №. 65. P. 125. URL: <https://doi.org/10.2307/488538> (date of access: 04.08.2025).
2. Етнолабораторія «Баба Єлька». URL: <https://babayelka.kr.ua/> (дата звернення: 04.08.2025).
3. Megill A. History, memory, identity. *History of the Human Sciences*. 1998. Vol. 11, № 3. P. 37–62. URL: <https://doi.org/10.1177/095269519801100303> (date of access: 04.08.2025).
4. Nora P. Between Memory and History: Les Lieux de Memoire. Representations. 1989. Vol. 26, № 1. P. 7–24. URL: <https://doi.org/10.1525/rep.1989.26.1.99p0274v> (date of access: 04.08.2025).
5. polyphonyproject.com. *Остання путь, остання путь /// polyphonyproject.com*, 2018. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=SK1G9FmZlhY> (дата звернення: 04.08.2025).
6. Ukraïner. *Ukraïner*. URL: <https://www.ukraïner.net/> (дата звернення: 04.08.2025).
7. Village Life in Mountains. Happy old age of an elderly couple in a mountain village in winter far from civilization. 2024. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=2cqeJtxdyI4> (date of access: 04.08.2025).
8. Village Life in Mountains. URL: <https://www.youtube.com/@VillageLifeinMountains> (date of access: 04.08.2025).

Ольга МИХАЙЛЮК,

доктор філософії (PhD) з дизайну,
доцент кафедри графічного дизайну
Київської державної академії декоративно-прикладного
мистецтва і дизайну імені М. Бойчука;

Ольга ТЕРЕЩЕНКО,

аспірант кафедри графічного дизайну
Київської державної академії декоративно-прикладного
мистецтва і дизайну імені М. Бойчука.
м. Київ, Україна

ТРАДИЦІЙНІ МЕТОДИ ОФОРМЛЕННЯ КНИГ У КОНТЕКСТІ ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Анотація. У роботі подано результати дослідження традиційних методів оформлення книг у контексті збереження національної культурної спадщини на теренах України та за її межами. Визначено художньо-графічні особливості орнаментального декору українських стародруків як унікального явища синтезу естетики візантійських рукописів та національної стилістики. Перелічено елементи художнього оздоблення перших друкованих видань, серед яких є типографічні та ілюстративні зображення, гравюри, інкрустації тощо. Узагальнено та систематизовано традиційні українські техніки оформлення стародруків.

Ключові слова: *оформлення книг, книжковий дизайн, орнамент, стародруки, культурна спадщина.*

Відродження українських мистецьких традицій сьогодні є одним із найбільш актуальних напрямів у дизайні книг. Дослідження традиційних методів оформлення стародруків набуває особливого значення у контексті збереження й популяризації національної культурної спадщини.

Відомо [1], що попри запозичення деяких елементів оформлення з візантійських рукописних книг, саме Львівські стародруки стали першоджерелом самобутнього українського стилю

у дизайні книг. Слід зауважити, що орнаментально-декоративне оздоблення текстів давніх рукописів містить унікальні композиції та зображення, насичені традиційними національними мотивами та народним колоритом, які і в наш час є невичерпним творчим джерелом натхнення у мистецьких практиках, особливо у контексті пошуку нових художньо-графічних рішень сучасного ілюстрування.

Поява перших друкованих видань сприяла творчому пошуку елементів художнього оздоблення, а саме ілюстративних зображень, гравюр, інкрустацій, типографічного мистецтва тощо [2; 3]. Серед найбільш відомих технік оформлення українських стародруків, що сформувалися на основі традицій народного мистецтва та ремесел, є оздоблення металевими прикрасами, золотом та сріблом; тиснення на шкірі; гравірування; фарбування; інкрустація; вишивка; техніка філіграні та карбування тощо, комбіновані техніки (Рис. 1).

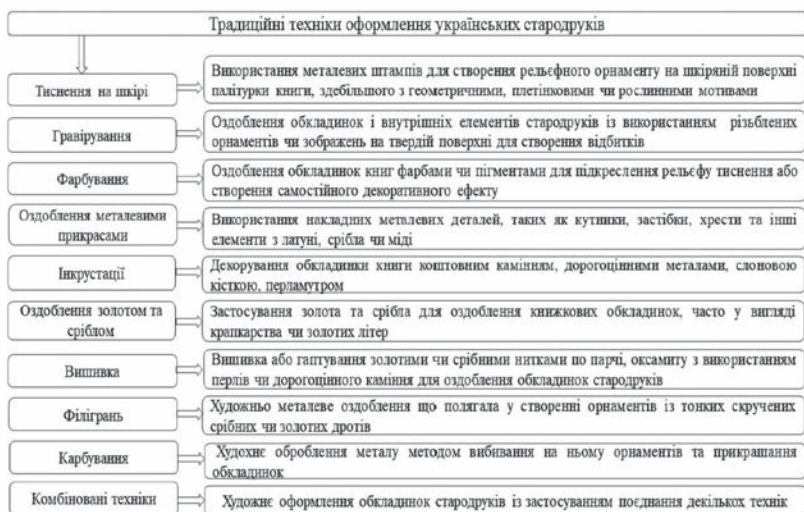

Рис. 1. Узагальнена систематизація традиційних технік оформлення українських стародруків

Отже, розмаїття технік декоративного оздоблення стародруків і сьогодні є джерелом творчого натхнення, що сприяє відтворенню, збереженню та репрезентації національних мотивів, а також характерних для українського мистецтва орнамен-

тальних рішень. Традиційні методи оформлення українських стародруків формують підґрунтя для становлення сучасного книжкового дизайну з можливістю використання орнаментально-декоративних рішень як засобу стилізації та вираження художнього підходу у контексті збереження національної культурної спадщини.

Список використаних джерел

1. Ісаєвич Я. Д. Першодрукар Іван Федоров і виникнення друкарства на Україні. 2-ге вид., перероб. і допов. Львів: Вища школа, 1983. 155 с.
2. Ковальчук Г. І. Рукописні книги та стародруки : навч. посіб. / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ : НБУВ, 2011. 100 с.
3. Огієнко І. Історія українського друкарства. Т. І. Історично-бібліографічний огляд українського друкарства XV-XVIII в.в. Львів : накладом Наук. товариства ім. Шевченка, 1925. Київ: «Либідь», 1994. 446 с. – Репринт.

СЕКЦІЯ 4

«ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ІДЕНТИЧНОСТІ:
ІСТОРІЯ, КУЛЬТУРА, СПАДОК»

Лілія ЩЕРБІН,

кандидат історичних наук,
доцент кафедри всесвітньої історії
Карпатського національного університету
імені Василя Стефаника.
м. Івано-Франківськ, Україна

**ЗУПИНИТИ МІСТО НА ХВИЛИНУ МОВЧАННЯ:
ДОСВІД ГРОМАДСЬКИХ ІНСТИТУЦІЙ
ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА**

Хвилина мовчання – це мовчання для вшанування трагічної події, яке демонструє повагу, скорботу через тишу і призупинення діяльності. Хвилину мовчання визначають «як обов'язок пам'яті» [8], інструмент пам'яті. Після завершення Першої світової війни хвилина мовчання стала важливою частиною ритуалів Дня пам'яті 11 листопада, пам'ятною урочистістю, яка була запроваджена у церемонію вшанування загиблих у 1919 р. у Великій Британії [7]. Тривалість мовчання в більшості країн становить дві хвилини. У Франції вперше хвилина мовчання замінила дзвін дзвонів та гарматні постріли 11 листопада 1922 р. [7].

Президент України В. Зеленський 16 березня 2022 р. підписав Указ № 143/2022 про загальнонаціональну хвилину мовчання для вшанування пам'яті загиблих унаслідок збройної агресії російської федерації проти України. Згідно з Указом хвилина мовчання проводиться щодня о 9:00, її оголошують у всіх ЗМІ.

Проект церемоніалу хвилини мовчання було розроблено Українським інститутом національної пам'яті спільно з ГО «Вшануй», з участю Центру прав людини та меморіалізації війни Київської школи економіки. Він враховував громадське обговорення упродовж 29 листопада – 15 грудня 2024 р. та думки учасників круглих столів, проведених спільно з Комітетом Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики. Згідно з рекомендаціями «ця символічна об'єднавча дія, відкрита для участі всіх людей, покликана зберегти пам'ять про російсько-українську війну, ціну нашої спільної боротьби за свободу і незалежність» [3]. Для оголошення Хвилини мовчання в населених пунктах, в тран-

спорті, установах та організаціях можуть використовуватися всі наявні технічні засоби оповіщення та інформування відповідно до чинного законодавства. Під час Хвилини мовчання рекомендується здійснювати паузу в наданні сервісів та під час реалізації співробітниками задач на робочому місці. Ритуал хвилини мовчання містить текстову та практичну частини і здійснюється добровільно на власний розсуд кожної людини.

У м. Івано-Франківську хвилина мовчання оголошується через місцеву систему оповіщення. З 11 вересня 2024 р. запровадили загальноміську хвилину пам'яті та молитви для вшанування загиблих українських воїнів. Проте це не зупинило місто для вшанування. З лютого 2025 р. громадська організація «Вшануй» проводить акції по місту з плакатами, щоб нагадувати людям про загальнонаціональну хвилину мовчання щодня о 9 ранку на честь загиблих захисників [2; 4]. Організатори виходять на вулиці що-середи та щосуботи з плакатами, змінюючи локації, щоб більше людей бачили нагадування.

Згідно з рішенням міської влади від 6 березня 2025 р. в Івано-Франківську щодня перекривають рух транспорту, аби віддати шану полеглим захисникам. Патрульна поліція зупиняє рух автотранспорту на основних центральних перехрестях міста.

«Зупинись. Тиша – наш спосіб пригадати» – це ініціатива, створена командою платформи «Тепле місто» [6]. Вони розробили спеціальні тематичні наліпки, щоб нагадувати мешканцям та гостям Івано-Франківська про щоденну хвилину мовчання о 9:00. Наліпки розміщують на дверях та вікнах закладів, містять заклики «Зупинись. Тиша – наш спосіб пригадати», «Зупинись. Згадай. Подякуй». Для користувачів Facebook та LinkedIn підготували онлайн-постер «Зупинись. Тиша – наш спосіб пригадати» для встановлення його як обкладинки профілю. У такий спосіб поширюють ідею: зупиняймося о 9:00, де б ми не були, навіть гортаючи соціальні мережі [1]. «Тепле місто» також створило цикл відео, де відомі люди розповідають про важливість хвилини мовчання. Серед героїв цих відео – військові, ветерани і цивільні, зокрема актор О. Гнатковський, дизайнерка Н. Гергелюк-Чернега, письменник Т. Прохасько та інші [5].

Таким чином, у Івано-Франківську громадські організації разом з міською владою долучаються до вшанування полеглих героїв під час загальнонаціональної хвилини мовчання, використовуючи креативні та ефективні методи для поширення важливих повідомлень про ціну свободи, незалежності, формують нову культуру пам'яті, зупиняючи місто на хвилину мовчання.

Список використаних джерел

1. В Івано-Франківську з'явилися наліпки-нагадування про хвилину мовчання (відео). URL : <https://www.vezha.org/v-ivano-frankivsku-z-yavylysysya-nalipky-nagaduvannya-pro-hvylynu-movchannya-video/>
2. Грейда С. «Пам'ять – це зброя»: у Франківську активісти нагадують про хвилину мовчання. URL: <https://galka.if.ua/pam-iat-tse-zbroia-u-frankivsku-aktyvisty-nahaduiut-pro-khvylynu-movchannia/>
3. Проект церемоніалу хвилини мовчання. URL: <https://uinp.gov.ua/memorializaciya/projekt-ceremonialu-hvylyny-movchannya>
4. Прокопчук І. Вшануй: в Івано-Франківську біля вокзалу активісти нагадали про хвилину мовчання : [фотографія]. URL: <https://versii.if.ua/novunu/vshanuj-v-ivano-frankivsku-bilya-vokzalu-aktyvisty-nagadaly-pro-hvylynu-movchannya-foto/>
5. Тепле місто. URL: <https://www.facebook.com/warmifua/about>
6. «Тепле місто» випустило наліпки-нагадування про хвилину мовчання. URL: <https://report.if.ua/socium/teple-misto-vypustylo-nalipky-nagaduvannya-pro-hvylynu-movchannya/>
7. Ropert P. 11 novembre 1922: la première minute de silence de France URL: <https://www.radiofrance.fr/franceculture/11-novembre-1922-la-premiere-minute-de-silence-de-france-2615737>
8. Tyszler C. L'in-ouï du silence. *La revue lacanienne*, 2009/1 n 3. p. 66-68. CAIRN. INFO, shs.cairn.info/revue-la-revue-lacanienne-2009-1-page-66?lang=fr.

Liliia TSYGANENKO,

Doctor of Historical Sciences,
Professor of the Department of Humanities
Danube Institute of the National University
«Odesa Maritime Academy».
Izmail, Ukraine

WOMEN IN UKRAINE'S MARITIME SECTOR AS BEARERS OF THE REGION'S CULTURAL MEMORY

Анотація. У статті досліджується роль жінок у морській галузі Півдня України як носійок культурної пам'яті регіону. На основі міждисциплінарного підходу аналізуються біографії, професійні практики та соціальні наративи, що формують унікальний культурний ландшафт прибережних територій. Особлива увага приділяється трансформації жіночої ідентичності в умовах соціальних змін та воєнних викликів. Авторка розглядає жінок не лише як учасниць трудового процесу, а й як хранительок локальних традицій, мовних особливостей, родинної пам'яті та морських ритуалів. Дослідження базується на усних історіях та архівних джерелах, що дозволяє реконструювати багатовимірний образ жінки-моряка, портової працівниці, берегині. Робота спрямована на актуалізацію жіночого досвіду в історії морської галузі України та підкреслює значення гендерного підходу в культурологічних студіях.

Ключові слова: *жінка, морська галузь, культурна пам'ять, гендерні студії, Південь України.*

The South of Ukraine is not merely a geographical designation. It is a space where the sea shapes not only the economy, but also culture, identity, and ways of thinking. Within this space, women whose lives are connected to the maritime sector – female captains, port workers, instructors at maritime colleges, guardians of seafaring families – play a unique role. They not only work in a field traditionally considered male, but also become bearers of the region's cultural memory.

Nevertheless, their stories often remain on the margins of official historiography. We know the names of ships, routes, and dates, but we

rarely hear the voices of those who stood on the bridge, who taught future sailors, who waited on the shore. That is why today, in the context of a bloody war, when memory becomes especially vulnerable, it is important to turn to these women's biographies – as symbols, as living archives.

This presentation is dedicated to women who have tied their fate to the maritime sector of Southern Ukraine. To those who not only commanded vessels, but also preserved traditions, passed on knowledge, and shaped local identity. Through their stories, we will attempt to see how memory lives within people and how it helps resist oblivion – even in times of loss and war.

The study of the place and role of women in the maritime sector of Southern Ukrainian lands holds both scholarly and social significance. The academic component combines three key frameworks. The topic of women in the maritime field is rarely addressed in the Ukrainian context, and thus we can state a sharp lack of systematic research. Clarifying the woman's place at sea offers a real opportunity to explore how gender influences specific cases (regional identity, the post-Soviet space, ecological and economic factors, etc.). Such an intersectional approach enhances the scholarly relevance of the topic. The research also allows for an assessment of the historical and cultural dimension. It is no secret that women in coastal societies play the role of tradition-bearers and carriers of national identity. They serve as unique transmitters of culture and memory.

The social significance of this topic lies in the opportunity to demonstrate the participation of women in the maritime sector – to «see» them – which objectively contributes to and strengthens the struggle for equal rights and opportunities for women, access to resources, and recognition. Today, women are a driving force in coastal communities. Supporting their initiatives can promote further sustainable development of the region. In the context of the country's current transformation, following our victory in the war, women's active role (including in the maritime sector) may become a new layer of heroism, recovery, and social reintegration.

The history of Ukraine's maritime sector, like many other technical and infrastructural fields, has long remained a predominantly male discourse. In scholarly works, archival documents, and museum exhibitions, the dominant images are those of captains, engineers, and navigators – men who commanded fleets, built ports, and developed maritime routes. Women, even when present in this field, often remained «behind the scenes» of history. Female biographies connected to the

maritime sphere have survived only in fragments. Most often, they are found in memoir literature, newspaper publications, oral testimonies, and family archives. These are not always academic sources, but they allow us to see another side of maritime history – human, emotional, and cultural.

Among the academic publications of recent decades dedicated to the history of the formation and development of Ukrainian maritime navigation, we can name the works of the following authors: L.O. Hryshyna, P.M. Karas, L.M. Filipyshyna [3, pp. 131–135], O. Shyptsov [10, pp. 104–108], V. Kotlubai [4, pp. 160–164] and the collective project *Maritime Encyclopedia of Odesa* [5]. However, unfortunately, references to women in the sector are virtually absent in these publications. To date, there are still few systematized studies specifically devoted to women in Ukraine's maritime sector. This opens space for new scholarly inquiries, the creation of databases, oral archives, and documentary projects. In this context, our article is not only a presentation of individual biographies, but also an attempt to outline a direction for further research that could return women's voices to the history of the sea.

The study of women's presence in the maritime sector of Southern Ukraine requires special attention to sources that often fall outside the scope of traditional academic circulation. Among archival documents, we highlight the personal files of women who worked in the maritime sector – female captains, instructors, port workers, and employees of other maritime institutions. These documents contain information about education, career paths, awards, and professional evaluations. A special place among the sources belongs to oral history testimonies and museum exhibitions. Interviews with relatives, colleagues, and students are a true source of emotional memory, allowing us to see not only facts but also the significance of the roles women played in professional environments. Local museums are a genuine source of valuable information, often containing unique materials (personal belongings, photo albums) dedicated to women in the sector. Such a body of sources allows not only for the reconstruction of biographies but also for reflection on how memory about women is formed within a professional environment that for a long time remained closed to female experience.

The methodology for studying the place and role of women in the maritime sector requires an interdisciplinary approach, as it encompasses historical, social, legal, cultural, and economic aspects. This work employs the historical-genetic method, sociological analysis, and gender-legal analysis.

Historical Overview. The maritime sector has long been considered an exclusively male profession. For centuries, women were almost entirely excluded from maritime affairs – both military and commercial. This exclusion was driven not only by the physical demands of service but also by deeply rooted social stereotypes, religious beliefs, and maritime superstitions. In ancient Greece and Rome, women did not participate in naval expeditions. In medieval Europe, women were generally not allowed on ships. It was believed that their presence brought misfortune – one of the most widespread maritime superstitions. In 1562, the King of Denmark issued a law stating: «Access to His Majesty's ships is forbidden for women and pigs; if found, they must be immediately thrown overboard» [9]. In the British Navy of the 18th century, women could be on board only as officers' wives or kitchen staff, but not as sailors. The French Navy had internal regulations that explicitly prohibited women from being aboard military vessels [1, p. 8]. These bans and superstitions became symbols of the exclusion of women from the maritime profession.

These facts highlight how deeply embedded cultural perceptions shaped access to professions, and how women struggled against such restrictions for centuries – often by disguising themselves in male clothing. In the 17th – 18th centuries, female pirates began to appear. Anne Bonny and Mary Read were English pirates of the 18th century who worked aboard ships while hiding their gender. This period also includes documented cases in France and the Netherlands where women served for years on military ships under male names [11, p. 252]. Of course, such cases were exceptions rather than the norm. Often, this kind of «disguise» ended in court sentences for the women involved.

In the second half of the 19th century, with the rise of the steamship era, certain changes occurred in the maritime sector regarding gender roles. Women began to appear as crew members in roles such as nurses, attendants for female passengers, caretakers for children, and laundresses. In addition, discussions emerged in the United States and Great Britain about the role of women in maritime education. Women were also admitted to work in certain ports – as warehouse workers, food suppliers, and more. This historical context illustrates how deeply rooted the idea of the «male» nature of the maritime profession was. At the same time, it shows how many women attempted to challenge such perceptions, even at personal risk.

In a maritime sector traditionally dominated by men, the appearance of a woman on the captain's bridge is not only a professional breakthrough, but also a cultural gesture. The female captains of Southern

Ukraine became not just specialists, but symbols of change – bearers of a new memory that combines experience, identity, and heritage. Their biographies are stories of strength, endurance, and dignity. Let us turn our attention to these courageous women, whose lives are not romantic adventures, but hard and dangerous maritime labor; stories of struggle for the right to be themselves, despite stereotypes.

Berta Rapoport (1914–1967) – the first female captain of the Southern region of Ukraine. The first woman to become a captain (born in 1914 in Odesa) was Berta Rapoport. As journalist Iryna Sorokina notes: «After receiving her school certificate, Berta told her parents she wanted to study navigation, as she intended to tie her life to the sea» [7]. It must be said that in the USSR, despite the declared equality of the sexes, there was an unspoken rule: women were not admitted to maritime colleges. Therefore, Berta faced difficulties almost immediately. Despite all obstacles and informal prohibitions, Berta Rapoport managed to enroll in the Odesa Maritime Technical School, in the navigation department. In 1931, she received a diploma as a deep-sea navigator (at that time, only two women in the USSR held such a diploma – Berta Rapoport in the Black Sea Shipping Company and Hanna Shchetinina in the Far Eastern region).

Rapoport's career developed rapidly: first, she held the position of fourth mate on the motor ship «Batumi-Soviet»; a year later, she became third mate on the vessel «Kuban»; two years later, second mate on the motor ship «Katayama»; and from February 1936, she served as chief mate on the same ship [2]. By the second half of the 1930s, Berta Rapoport was known not only in her homeland but also across Europe. English and French newspapers dedicated articles to her, describing not only her professional qualities but also her appearance – from clothing to hairstyle. The English press referred to her as «the world's first female sailor» [9].

In October 1938, while transporting grain to Liverpool aboard the vessel «Katayama», the ship was captured in the Mediterranean Sea by Spanish Francoists. The entire crew, including Berta, was first imprisoned and then spent eight months in a concentration camp on the island of Mallorca. After her release, Rapoport returned to Odesa, and on April 29, 1941, she was appointed chief mate on the vessel «Moldavia». During World War II, under enemy fire, B. Rapoport evacuated the wounded, women, and children from besieged Odesa. From November 1941, she served as captain of the motor ship «Turkmenistan». After the war, Berta Rapoport attempted to continue her maritime career, but the Soviet campaign against «cosmopolitans» effectively put an end to her

aspirations. Due to her «national and gender identity», Rapoport was forced to submit a request for transfer to a dispatcher position in the maritime fleet. From 1948, Berta Rapoport worked in the dispatch office of the Odesa port. In mid-1962, the former chief mate was nominated for the medal «Honored Worker of the Maritime Fleet», but the award was denied. The official reason: Berta Rapoport had spent nearly a year «in capitalist captivity» [2]. No further comment needed...

Berta Rapoport was known as the «lady of the sea», «the best captain of the shipping company» and «our legendary Berta». She created an image that combined romance and strength. Rapoport became a symbol of female presence in maritime culture – a presence that had previously been nearly invisible. In May 2006, a bas-relief depicting her was installed on the building of the Odesa port.

Tatiana Alekseeva – the «sea teacher» from Odesa. From an early age, Tatiana, a native of Odesa, showed a persistent character and expressed a strong desire to dedicate her life to the sea. She applied several times to the navigation department of the Odesa Maritime Technical School, but each time was rejected with comments like: «A woman cannot be a captain!» In 1925, Tatiana went directly to the People's Commissar of the USSR Maritime Fleet and managed to obtain written permission to enroll in the school. At the age of 24, she became a chief mate and served in that position for more than ten years [7]. Tatiana's husband was the renowned captain Pavlo Alekseev, the last commander of the sailing ship «Tovarishch», who died during World War II. After losing her husband, Tatiana Alekseeva devoted herself to teaching – working at the Odesa Maritime Technical School (now the Odesa Maritime Vocational College of Marine and Fisheries Fleet named after Oleksii Solianyk). She taught navigation and maritime practices, particularly preparing cadets for work in long-distance voyages. Her authority among students was exceptionally high – Alekseeva not only knew the fleet from the inside, but also had a reputation as a demanding yet fair mentor [6]. In local memory, Alekseeva is remembered not so much as a captain, but as a «sea teacher». Her portrait still hangs in the corridor of the college, and her name is mentioned during ceremonial events. She became part of a regional myth – not an official one, but a living, everyday one, passed down through memories, stories, and respect.

Tetiana Oliinyk – the first female deep-sea captain of modern Ukraine. For seven consecutive years, Tetiana Oliinyk attempted to enroll in the Odesa Higher Engineering Maritime School, in the faculty of «Navigation on Sea Routes». At the age of 24, with special permission

from the Minister of the Maritime Fleet, she succeeded. By that time, T. Oliinyk had already graduated from three educational institutions. Today, Tetiana Oliinyk holds five diplomas with honors and has defended a candidate's dissertation [8].

After graduating, Oliinyk joined the company «UkrRivFleet», where she passed through all stages of professional growth – from sailor and helmswoman to chief mate and captain. Oliinyk's biography stands out for its depth. She not only commanded vessels but also contributed to shaping professional ethics in the maritime sector. Her principles – precision, responsibility, and respect for the sea – became the foundation for many internal regulations in the ports where she worked [7].

In the recollections of her colleagues, T. Oliinyk is portrayed as the «conscience of the sea» – a person unafraid to speak the truth, defend justice, and protect young workers. In one interview, she was described as «a person who knew the sea like herself» – perhaps the most accurate reflection of her professional essence. Among the most important qualities that help Tetiana Oliinyk in life and work, she highlights «professionalism, the ability to choose the one correct decision – because not only her life depends on it, but also the fates of those for whom she bears responsibility. And of course – faith in God» [8]. Tetiana Oliinyk is a symbol of modern Ukrainian maritime strength. She is a woman who confidently steers her vessel through the storms of prejudice and the waves of the world's oceans.

The biographies of B. Rapoport, T. Alekseeva and T. Oliinyk are not merely the stories of three women. They are three voices, three images, three ways of being present in the maritime culture of Southern Ukraine. Through them, we see how women become bearers of memory – not only professional, but also cultural, ethical, and human. Our heroines are not the only ones worthy of attention. In the history of modern Ukrainian statehood, there are many women who have chosen maritime professions: Iryna Sorokina, Yelyzaveta Serbina, Yunoniia Khusein, Kateryna Hoiman and many others. Women who break stereotypes, believe in themselves, and pursue their dreams.

The maritime sector is not only about captains on bridges and navigators on voyages. Behind every vessel that sets out on a long journey stands an entire system in which women play key – though often invisible – roles. In ports, they are cargo handlers, dispatchers, technical workers who ensure the daily movement of goods, coordination of ships, and safety of operations. Their work is physically and emotionally demanding, but it is precisely this labor that keeps the country's logistics afloat.

Equally important is the role of female instructors in maritime educational institutions. They do more than transmit knowledge – they shape the professional identity of future sailors, instilling discipline, responsibility, and love for the sea. Their voice is the first one cadets hear when they take their first step into a maritime profession.

At home, on the shore, remain the guardians of seafaring families – mothers, wives, daughters who preserve family memory, traditions, and stories. They are the moral rear that supports sailors in their most difficult moments, and it is thanks to them that maritime culture is passed down from generation to generation. These women do not often appear on the front pages of newspapers, but without them, the maritime sector would be incomplete. Their presence is like the depth of the ocean: invisible, yet vital.

Conclusions: Women, the Sea, and Memory in Times of Change.

The maritime sector is not merely a profession – it is a way of life, an identity, a space where the technical and the personal, the everyday and the symbolic intertwine. Women in this space are not just participants – they are its creators, carriers of knowledge, experience, and memory. They command ships, teach cadets, coordinate ports, preserve family histories, and uphold the moral rear. Their roles are multifaceted, often invisible, but irreplaceable. Today, in times of war, these roles acquire new meanings. The loss of infrastructure, evacuation, and generational rupture – all of this reshapes the landscape of the maritime sector. Yet it is often women who ensure that memory does not disappear.

Women in the maritime sector are not only professionals – they are cultural agents who transmit values, shape identity, and stitch together the torn fabric of memory. Their biographies are part of the national history, which must not only be preserved but reinterpreted and passed on. Because memory is not only about what was – it is about what will be. And through women's stories, we can see how the sea continues to live in hearts, even when it is no longer visible from the shore.

References

1. Борисов Є. М. Правове регулювання діяльності військово-морських сил Франції у XVII–XVIII сторіччях. *Київський часопис права* : наук. журн. 2022. № 4. С. 7–15.
2. Говоруха І. Берта Рапопорт: одна з перших жінок-капітанок у світі. URL: <https://huxley.media/ru/berta-rapoport-odna-iz-pervyh-zhenshin-kapitanov-v-mire/>

3. Гришина Л.О. Тенденції, проблеми та перспективи розвитку морего-сподарського комплексу України в умовах євроінтеграції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету . Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. Ужгород, 2019. Вип. 24, ч. 1. С.131–135.
4. Котлубай В. Пріоритетні завдання розвитку морської галузі як елементу експортного потенціалу країни. *Мукачівський державний університет. Економіка і суспільство*. 2017. № 8. С. 160–164.
5. Морська енциклопедія Одеси. URL: <https://www.ukrferry.com/about/gallery/maritime-encyclopedia-of-odessa>
6. Перша в Україні жінка – капітан далекого плавання не боїться шторму: ні на морі, ні на... суші. *День*. 2006. 24.01. (№ 8). URL: <https://day.kyiv.ua/ru/article/obschestvo/khozyayka-vanechki>
7. Сорокіна І. Вони зламали стереотипи: Рапопорт, Алексеєва та Олійник – три одеситки на посаді старпома і капітана корабля. URL: <https://odessa-life.od.ua/uk/article-uk/history-uk/zhinka-na-korabli-odesitki-na-posadi-starpoma-ta-kapitana>
8. Тетяна Олійник – перша леді-капітан. URL: <https://shipshub.com/ru/article/718-2.html>
9. Хасин А. Породненняя с морем. URL: <https://khasin.od.ua/knigi/9-knigi/39-more-na-vkus-solenoe#oglavlenie>
10. Шипцов О. Морські дослідження і технології в Україні: стан та перспективи розвитку. *Геологія та корисні копалини Світового океану*. 2017. № 4 (50). С. 104–108.
11. Mgeladze M., Phutkaradze N. The maritime industry and the role of women seafarers: a legal regulatory Framework. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 3. С. 250 – 257.

Оксана СМОРЖЕВСЬКА,

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри новітньої історії України
історичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка.
м. Київ, Україна

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЧЕРЕЗ НАРОДНУ КУЛЬТУРУ: ВІД ЛОКАЛЬНОГО ДО НАЦІОНАЛЬНОГО (НА ПРИКЛАДІ ОБУХОВИЦЬКОГО ТКАЦТВА І ТЕХНОЛОГІЇ ПРИГОТУВАННЯ ОБУХОВИЦЬКОГО СИРНИКА)

Формування культурної ідентичності є багатограним процесом, що відбувається на стику особистих переживань, колективної пам'яті та успадкованих форм культурного самовираження. У цьому контексті народна культура виконує роль своєрідного шаблону для ідентифікаційних наративів, інтегруючи матеріальні та нематеріальні практики, які передаються з покоління у покоління. Серед таких практик я пропоную звернутися до традиційного ткацтва та гастрономічної спадщини, котрі не лише підтримують локальну культурну самобутність, але й сприяють укріпленню загальнонаціональної ідентичності.

Село Обуховичі нині входить до Вишгородського району, Київської області (до адміністративно-територіальної реформи воно було частиною Іванківського району). Село досить-таки давнє – перші писемні згадки про нього датуються XVI ст. Історія села та його мешканців відображає чимало історичних перипетій. Не минули його й наші сьогоднішні важкі часи. З початку повномасштабного вторгнення російських зайд мешканці села вже в перші години 24 лютого 2022 р. опинилися в окупації. Протягом лютого-березня 2022 р. обухівці, так само як і жителі низки інших населених пунктів півночі Київщини (*наразі я залишаю поза увагою інші регіони України.* – О.С.) перебували в окупації. Приміщення

Обуховицького музею ткацтва (створений у 1983 р.) за цей час зазнало значних пошкоджень. Окрім того, самі окупанти використовували рушники (експонати музею) як ковдри чи ще для якихось своїх потреб. Частину музейних експонатів вони просто вкрали або понівечили. На щастя, працівницям місцевої бібліотеки та хранителькам музею вдалося зберегти частину колекції, яка, окрім рушників, складалася й з унікального ткацького верстата та низки інших культурних артефактів, пов'язаних із цим ремеслом (знаряддя праці для обробки льону). У фондах музею зберігалися роботи Ганни Верес, майстрині, представниці ткацької династії Пособчук-Верес [2]. Відновлення музею розпочалося після деокупації, через залучення міжнародної допомоги та проведення виставок експонатів музею. Зокрема, «За сприяння Управління Верховного комісара ООН у справах біженців в Обуховицькому сільському будинку культури зроблено ремонт <...> на суму 6 млн грн» [1]. 13 березня 2023 р. відповідним наказом Міністерства культури та інформаційної політики України Обуховицьке ткацтво було включено до Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України [3].

*«Трудівниця-чарівниця» Ганна Верес.
Робота художника Василя Скопича [2].*

Обуховицьке узористе ткацтво репрезентує унікальну локальну традицію Полісся, сформовану чотирма поколіннями майстринь. Його характерними ознаками є сталість техніки виконання, виразні символізм та колористика. Традиція передавалася пере-

важно в родинному колі: дівчата, спостерігаючи щоденну працю старших жінок, поступово оволодівали складними прийомами ткацтва й переймали особливості побудови колірної гами. Орнаментальна система обуховицького ткацтва ґрунтується на геометричних формах: прямокутниках, крапках, ромбах, хрестиках, що вибудовуються у ритмічні стрічкові композиції. Домінантним є червоний колір, гармонізований із чорним та білим. Для збагачення колористики використовували також жовті, сині й зелені відтінки. Вагомий внесок у розвиток цієї естетики зробила відома майстриня Марія Пособчук, яка розширила звичну для Полісся триколірну палітру, ввівши до неї різнобарв'я, символічно означене як «райдуга барв життя» [4]. Символіка цього мистецтва міцно переплетена з місцевою ідентичністю. Наприклад, на зупинці громадського транспорту у селі зображений янгол з тканими крилами й орнаментами на одязі, що наочно відображає глибокий зв'язок громади з традицією ткацтва.

*Зупинка в селі Обуховичі, 2024.
Фотоархів Оксани Сморжевської.*

Ще один цікавий елемент нематеріальної культурної спадщини села Обуховичі пов'язаний із традиційною кухнею. Йдеться про таку звичну українцям страву, як сирники. Але обу-

хівці пишаються технологією приготування особливих сирників. Жителі наколишніх сіл та колишнього райцентру, селища Іванків, добре знають обухівські сирники, знамениті своїм ніжним смаком і зовнішнім виглядом, який мало нагадує звичні сирники. Особливість їх у тому, що, згідно з рецептом, сирники не смажать, а печуть у печі як пиріжки. Потім їх заправляють сметаною, збитою з цукром і продовжують томити у печі аж доколи вони не розплавляються. Їдять такий десерт ложкою. Традицію приготування Обухівських сирників популяризувала у своєму Тік-Токі ведуча і поетеса Євгенія Оденюк, одягнута у костюм, створений свого часу Ганною Верес [5]. Коли і як виник такий рецепт сирників, вже ніхто й не згадає. За словами старших людей, вони були завжди. Їх готували й продовжують готувати як на великі родинні свята, так і як повсякденну страву. Як зазначено у «Звіті Іванківського селищного голови про діяльність Іванківської селищної ради та її виконавчих органів за 2024 рік», для збереження культурної спадщини було надіслано відповідну інформацію до Міністерства культури та стратегічних комунікацій «елемент нематеріальної культурної спадщини «Обуховицькі сирники» для внесення його до відповідного Державного реєстру» [1].

Обуховицькі локальні традиції ткацтва й кулінарії є яскравим проявом культурної самобутності громади, які водночас слугують мостом до формування ширшого національного ідентифікаційного наративу. У сучасних умовах, коли культурна спадщина стикається з численними загрозами й руйнуваннями, збереження та популяризація цих традицій набуває особливого значення як інструмент консолідації спільноти, відновлення історичної пам'яті та утвердження культурної стійкості. Завдяки народній культурі, що знаходить своє вираження у візерунках тканин і смакових відтінках традиційних страв, минуле перетворюється на активний ресурс для сучасної культурної політики та процесу націєтворення.

Список використаних джерел

1. Звіт Іванківського селищного голови про діяльність Іванківської селищної ради та її виконавчих органів за 2024 рік. *Іванківська селищна рада, 2024. 25 груд.* Facebook. Режим доступу: <https://surl.li/dovtgb> (дата звернення: 12 серп. 2025).

2. Новосвітня К. У столичному музеї продемонструють роботи знаменитої ткалі з Вишгородщини. *Вечірній Київ*. 2022. 15 серп. URL: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/70306/> (дата звернення: 13 серп. 2025).
3. Обуховицьке ткацтво – новий елемент Національного переліку нематеріальної культурної спадщини України. *Київська обласна військова адміністрація*. 2023. 17 берез.: URL <https://koda.gov.ua/obuhovyczke-tkaczto-novyj-element-nacziionalnogo-pereliku-nematerialnoyi-kulturnoyi-spadshhynu-ukrayiny/> (дата звернення: 14 серп. 2025).
4. Ремесла, що живуть: Обуховицьке ткацтво. *Національний музей декоративного мистецтва України*, 2025. 9 трав. Facebook. URL: <https://www.facebook.com/DecArtMuseum> (дата звернення: 15 серп. 2025).
5. Щедра скатертина Київщини. *Київський обласний центр народної творчості та культурно-освітньої роботи*. URL: https://kocntkor.com.ua/podiyi---2022-rik/shchedra-skatertina-kiyivshchini/_shchedra-skatertina-kiyivshchini_---ivankivska-tg.html (дата звернення: 13 серп. 2025).

Тетяна ПОДКУПКО,

кандидат історичних наук,
доцент кафедри суспільних наук
Одеського національного медичного університету.
м. Одеса, Україна

КОБЗАРСЬКО-ЛІРНИЦЬКА ТРАДИЦІЯ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ У XVII–XVIII СТОЛІТТЯХ

Метою цієї розвідки є висвітлення ролі кобзарсько-лірницької традиції як важливого чинника формування української національної ідентичності в добу Козацько-гетьманської держави. У контексті державотворення, політичної нестабільності XVII–XVIII століть, що позначилися національними трагедіями, зовнішніми втручаннями та внутрішніми розколами, саме культура, традиція, релігія та колективна пам'ять стали тими консолідуючими силами, які підтримували єдність українського народу.

Особливе місце серед цих чинників посідає кобзарсько-лірницька традиція, яка набула організованих форм у XVII–XVIII століттях. У той період кобзарство постало не просто як музичне мистецтво, а як складна світоглядна та філософська система, що поєднувала історичну, виховну, духовну й терапевтичну функції.

У фольклорно-етнографічних дослідженнях Дмитра Яворницького, зокрема в рукописній праці «Українське кобзарство» та в «Історії запорозьких козаків», міститься вичерпна інформація про еволюцію кобзарства, про музичні інструменти (кобзи, бандури, ліри), репертуар, а також соціокультурну функцію кобзарів [2; 5].

Витоки кобзи як музичного інструмента сягають понад тисячу років тому, доби половців (куманів) і татар, де зустрічається термін «кабуз». Уже в середньовічній Європі (в Італії, Польщі, Франції та Німеччині) були відомі бандури, які через Польщу поширилися на українські землі. Поряд із ними в Україні утвердилася ліра, інструмент, що прийшов із Заходу і поступово почав витісняти інші струнні [4].

Кобза, бандура і ліра – інструменти, з якими українці пов'язували історичну пам'ять. У козацькому середовищі кобза не просто супроводжувала дозвілля, а ставала своєрідною моральною зброєю: надихала, бадьорила, надавала сили, розраджувала, підтримувала.

Пісні та думи, які виконували кобзарі та бандуристи, оспівували героїв, перемоги, поразки, моральні цінності, історичні події, біблійні сюжети. Вони не лише розважали, а й навчали, утішали, лікували духовні травми. Після виконання кобзар міг тлумачити зміст, що було своєрідною формою народної катехизації. Усе це засвідчує глибоку духовну, церковну, виховну та психотерапевтичну функцію кобзарського мистецтва.

В умовах українського державотворення XVII–XVIII століть, збереження тяглості національної ідентичності брало на себе культурне середовище, зокрема, кобзарство. Образ кобзаря утвердився як образ носія правди, захисника морального ідеалу, символу незламного духу. Його вплив охоплював різні верстви: від селянства до шляхти, досягав навіть до царського двору, де тримали кобзарські капели. Зокрема, кобзу вважали «вірною подругою» козака, її зображення супроводжувало численні портрети, фольклорні образи, особливо постать козака Мамая [3].

Була також категорія «військових кобзарів», музикантів із числа нездатних до бою козаків. Поширеність кобзи серед козацтва ілюструють численні народні малюнки з відповідними написами:

*Струни мої золотії, заграйте мені стиха,
А чей козак нетяжище позабуде лиха...*

Полковник Семен Палій, ідучи в заслання до Сибіру, взяв із собою кобзу:

*Прийшов пан Палій додому та й сів у наміті,
На бандурці виграває: «Лихо жити в світі!»*

Гетьман Іван Мазепа не лише складав вірші й пісні, а й грав на кобзі.

Поступовий занепад кобзарства в XIX столітті вивів його за межі політичного і духовного центру, воно стало сферою діяльності переважно жебраків, проте не втратило сакрального та мистецького значення. Кобзарські братства, з їхніми законами, традиціями, навіть спеціальною мовою («лебійська»), зберігали пам'ять і передавали її наступним поколінням [1, с. 70–76].

У XVII–XVIII століттях кобзарсько-лірницька традиція стала одним з головних інструментів збереження й конструювання національної ідентичності українців. Її значення полягало в унікальному поєднанні функцій: історико-пам'ятотворчої, морально-виховної, ду-

ховної, естетичної та соціотерапевтичної. У часи бездержавності вона підтримувала уявлення про спільне минуле, укоріненість у героїчну традицію, а також надію на відновлення національної суб'єктності.

Упродовж XVII–XVIII століть кобзарство перетворилося на своєрідну філософсько-світоглядну традицію, що суттєво відрізнялася від діяльності мандрівних музикантів Європи. Воно виконувало низку важливих функцій у суспільстві: збереження історичної пам'яті (фольклор створював зв'язок між минулим і майбутнім); релігійної функції (кобзарі були носіями християнської моралі, виконували біблійні сюжети з поясненнями); виховної та психотерапевтичної функції (співпереживання давало змогу позбутися страху, напруження, осмислити досвід війни чи втрат).

Козацько-лірницька традиція була віддзеркаленням колективної, спільної пам'яті українців. Літописи, пісні, думи, перекази зберігали уявлення про героїчне минуле, боротьбу за свободу, зраду й втрати. Постаті видатних гетьманів, зокрема Богдана Хмельницького і Івана Мазепи стали символами ідентичності, навколо яких формувалися національні наративи.

У складних умовах козацького державотворення українська ідентичність спиралася не стільки на політичні, скільки на духовно-культурні ресурси. Саме такими яскравими їх репрезентантами стали кобзарі, лірники і бандуристи.

Досвід XVII–XVIII століть засвідчив: національна ідентичність може зберігатися навіть без формальних державних структур – за умови сили внутрішніх духовних опор!

Список використаних джерел

1. Герман З. Дослідження українського кобзарства Дмитром Яворницьким / Зоя Герман. *Етнічна історія народів Європи* : зб. наук. праць. – Київ, 2009. Вип. 29. С. 70-76.
2. Наукові архівні фонди рукописів і фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України. Ф. 8., К. 2., Од. зб. 56.
3. Українське кобзарство. *Споживач*. [Катеринослав], 1920. № 12, 13.
4. Хоткевич Г. Музичні інструменти українського народу. Харків, 2002. 228 с.; Спогади. Статті. Світлина / Г. Хоткевич. Київ, 1994. 166 с.; Дещо про бандурників та лірників / Г. Хоткевич // *Науковий вісник*. 1903. – № 1.
5. Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків. У 3 т. Т. 1. / редкол.: П.С. Сохань та ін. Київ, 1990.

Оксана ГРИЦЮТА,

кандидат історичних наук,

завідувач відділу експонування

Одеського археологічного музею НАН України.

м. Одеса, Україна

МУЗЕЙНІ КОМУНІКАЦІЇ У КРИЗОВИЙ ПЕРІОД: ПРАКТИКИ ВЗАЄМОДІЇ ТА ПРОСТІР ПУБЛІЧНОГО ДІАЛОГУ

Анотація. Статтю присвячено аналізу діяльності Одеського археологічного музею НАН України у кризовий період, зумовлений пандемією COVID-19 та повномасштабною війною. Висвітлюються проблеми збереження комунікації з громадою в умовах обмеження доступу до основних експозиційних фондів та пошуку нових форм публічної взаємодії. На прикладі тематичних, а також інтерактивних подій аналізуються креативні методи актуалізації археологічної спадщини в умовах війни. Підкреслюється значення актуальної тематики виставок для налагодження діалогу з суспільством. Досвід музею демонструє, що археологічний музей у кризових умовах може залишатися живим простором комунікації та діалогу, реагуючи на суспільні виклики та виконуючи освітню й культурну місію.

Ключові слова: музейні комунікації, археологічний музей, виставкова діяльність, цифровізація, публічний діалог.

Пандемія COVID-19, а згодом повномасштабна війна Росії проти України стали безпрецедентними викликами для музейної сфери. Одеський археологічний музей НАН України, один із найстаріших в Україні, опинився у ситуації, коли основна експозиція була евакуйована, а традиційна виставкова діяльність фактично зупинена. Це поставило під сумнів не лише видимість музею у культурному просторі, а й саме його існування як живого центру публічного діалогу. Проте саме кризові обставини стимулювали музей до пошуку нових форм взаємодії з громадою. Виставкова діяльність музею трансформувалася у напрямі створення тимчасових і тематичних експозицій. Першою тематичною експозицією стала виставка «Зміїний – острів, що боронять боги», присвячена давній історії та сучасним подіям

на о. Зміїний, який став символом українського спротиву у перші дні війни. Цей проєкт став можливим завдяки фінансовій підтримці фонду «Партнерство за сильну Україну». Виставка не лише відновила зв'язок із суспільством, а й стала прикладом актуалізації археологічної спадщини у світлі сучасних подій [1].

Іншим важливим проєктом стала фотовиставка Наталії Довбиш «Музей у часі та поза ним», яка відобразила життя музею та його співробітників у часи війни. Формат фотовиставки є нетиповим для археологічного музею, однак саме завдяки йому вдалося відкрити новий вимір комунікації з громадою. Через фотографії ми показали не лише те, як музей працює та рефлексує події війни, а й дозволили відвідувачам «доторкнутися» до цього досвіду та пригадати власні переживання. Виставка була схвально сприйнята аудиторією та сприяла формуванню актуального діалогу між музеєм і суспільством [2].

Важливим додатком до виставок стало проведення авторських екскурсій. Вони створили умови для безпосереднього спілкування: відвідувачі не лише розглядали фотографії та експонати, а й мали можливість зрозуміти контекст і сенси, які вони передають. Такий формат поєднав візуальне враження з глибинною інтерпретацією, перетворивши виставки на простір взаємодії. Авторські та кураторські екскурсії, що доповнювали виставкові проєкти, дозволили відвідувачам почути «живий голос» музейних співробітників.

В умовах обмеженого виставкового простору інтерактивні практики набули особливого значення. Серія заходів «ПЕРЕГРАТИ АХІЛЛА. НАСТІЛЬНІ ІГРИ АНТИЧНОСТІ» стала справжнім хітом, зібравши широку аудиторію від дітей і підлітків до внутрішньо переміщених осіб та родин військових. Учасники не просто дізнавалися про правила античних ігор, а й самі ставали частиною цього культурного досвіду, що створювало відчуття дотику до живої історії.

Було відроджено формат лекцій і розповідей, проте змінився сам підхід до подання змісту: замість сухих наукових доповідей вони перетворилися на події, що давали можливість говорити про різне й торкатися тем, які хвилюють сьогодні. Цей формат дав можливість відвідувачам не тільки слухати, а й проживати тему разом із лектором, співвідносити її з власними переживаннями. Такі зустрічі показали, що музей може бути місцем не лише для експонатів, а й для діалогу, підтримки і роздумів. Завдяки цьому музей перестає бути «стіною з експонатами» і перетворюється на простір, де можна знайти підтримку й відчувати себе частиною спільноти.

У пошуках нових аудиторій та нових каналів комунікації було залучено соціальні мережі ОАМ. Нам вдалося перетворити їх на простір постійного діалогу з громадою. В умовах відсутності сучасного функціонального сайту саме соцмережі стали головним інструментом спілкування. Через них ми ділилися новинами про виставки й заходи, показували робочі процеси, розповідали історії артефактів та людей, які працюють у музеї.

Музей отримав технічні можливості для створення віртуальних 3D-моделей, що стало важливим кроком у розвитку цифрових практик. Це дало змогу не лише відтворювати окремі артефакти у цифровому форматі, але й формувати повноцінні віртуальні виставки. Такий підхід відкрив нові можливості для презентації колекцій, забезпечив доступ до них навіть у період, коли основна експозиція була закрита, і зробив музейну спадщину доступною для ширшої аудиторії. Колекція 3D-моделей на платформі Sketchfab складає близько 200 моделей і постійно розширюється [3].

Діяльність Одеського археологічного музею в умовах кризи демонструє, що навіть за відсутності доступу до основних фондів можна створювати ефективні практики взаємодії. Тематичні та фотовиставки, інтерактивні формати та партнерські ініціативи доводять здатність музею залишатися актуальним і потрібним. Важливо, щоб музей не був формальною установою для зберігання артефактів, а перетворювався на живий простір взаємодії суспільства зі спадщиною, на місце, де минуле й сучасність поєднуються у діалозі.

Список використаних джерел

1. Залишки храму Ахілла та античні амфори: знахідки зі Зміїного вперше презентували в Одесі. *Суспільне*. 2024. URL: <https://suspilne.media/odesa/806071-zaliski-hramu-ahilla-ta-anticni-amfori-znahidki-zi-zmiinogovperse-prezentovali-v-odesi/> (дата звернення: 26.08.2025)
2. В Одеському археологічному музеї відкрили унікальну виставку світлин журналістки. *UCI*. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/4011198-v-odeskomu-arheologichnomu-muzei-vidkrili-unikalnu-vistavku-svitlin-zurnalistki.html?fbclid=IwY2xjawMakdNleHRuA2FlbQIxMQABHhLRgm_VmKH-bvT9gX9rgdNzyv_qYHaQ4k28lC77YHUdlUkoslL3Pusza9Yz_aem_c5LqTlnzVh9htw-TZ5nHGA (дата звернення: 26.08.2025)
3. Акаунт на платформі Sketchfab
<https://sketchfab.com/OdesaArchaeologicalMuseum>

Олег МЕЛЬНИК,

кандидат історичних наук, доцент,
Національний університет «Одеська політехніка».
м. Одеса, Україна

ДЕКОЛОНІЗАЦІЯ ТА ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Анотація. Мета статті полягає у визначенні внеску процесу викладання історії України у закладах вищої освіти в зміни історичної свідомості як складової діяльності, спрямованої на деколонізацію свідомості українців та на розгляд етапів інтенсифікації викладання та патріотичного виховання молоді 1991–2025 років. Висвітлено процеси застосування критичного мислення, аналітики та історичних джерел, персоналізацію історичної та патріотичної громадськості. Досліджено та введено в науковий обіг матеріал стосовно етапів розвитку викладання історії України.

Ключові слова: *деколонізація, історія України, історична свідомість.*

Abstract. The aim of the article is to determine the contribution of the process of teaching the History of Ukraine in higher education institutions to changes in historical consciousness, as a component of the activity of decolonization of the consciousness of Ukrainians, and to consider the stages of intensification of teaching and patriotic education of youth in 1991–2025. The processes of applying critical thinking, analytics and historical sources, personalization of historical and patriotic public are highlighted. The stages of development of teaching the History of Ukraine are researched and introduced into scientific circulation.

Keywords: *decolonization, history of Ukrain, historical consciousness.*

Актуальність теми продиктована необхідністю простежити зміни у викладанні історії України у вищих навчальних закладах України від 1991 року і до сьогодні, врахувати всі недоліки та охарактеризувати етапи розвитку викладання та зміни пріоритетів у цьому предметі в процесах деколонізації свідомості.

Характерно, що без формування історичної свідомості громадян не може існувати жодна сучасна національна держава і тому саме в 1991 році починається процес відкриття історії для основної маси громадян України, які проголосували за Незалежність України. Кафедри колишніх суспільних наук та історії КІПС у вишах масово перетворюються на кафедри історії України, а базовим підручником стає монографія Ореста Субтельного «Україна : історія».

«Найбільше визнання Орестові Субтельному принесла праця «Ukraine: A History» («Україна: історія»), яка вперше була опублікована видавництвом університету в Торонто і яку згодом було визнано однією з найбільш впливових і важливих книжок, що були оприлюднені цим навчальним закладом за понад сторічну історію його існування. Гарвардський університет назвав цю книгу “можливо, найкращим доробком” вченого» [1].

Поступово для науковців, педагогів та студентської аудиторії видаються нові підручники, підготовлені дослідниками історії України, з грифом міністерства освіти, але вони часто недосконалі через те, що написані вихідцями з СРСР і більше зосереджуються на соціально-економічних процесах, ніж на процесах творення нації та державності України.

У програмах курсу історії України, розрахованому на 136 годин, багато скорочень тем та часто наявна стара класифікація часів СРСР певних історичних подій та періодів історії, але включено і нові історіографічні здобутки світової історичної науки.

У період від 2004 року відбувається справжнє відродження дослідження тем: радянські репресії в Україні; голодомори, ОУН-УПА та дисидентський рух. Однак наявні й певні проблеми, що позначаються на викладанні історії та формуванні національної свідомості молодих українців, на патріотичному вихованні [2].

З боку бюрократично-чиновницьких структур та ЗВО розпочинаються процеси постійного намагання скоротити курс історії України або перетворити його на курс «Історії української культури» або впровадити курси «Історії університетської освіти» ніби для поширення ідей Болонського процесу, а потім він взагалі стає непомітним факультативом. З 2014 року, з початку гібридної російсько-української війни, вже маємо частково обмежений курс «Історії України та української культури» (90 годин), хоча до цього викладалося два курси по 90 годин. Це «Історія України» та «Історія української культури», які об'єднали. Врешті-решт вдвічі скорочено практичні заняття з «Історії України та української культури» – з 16 тем до 7, а кількість лекцій – до 90 годин. Тобто

не лише скорочено викладання матеріалу, але й обмежено можливість ґрунтовного спілкування зі студентами на практичних семінарських заняттях.

Лише кропітка праця викладачів, які створюють скорочені конспекти лекцій, дає можливість здобувачам отримувати знання, які не завжди можна встигнути отримати на лекціях та семінарах. Інформація ж з інтернет-ресурсів, як правило, має упереджений або фейковий характер через інформаційні спецоперації агресора щодо українського інформаційного простору [3]. Виходом стає включення до лекційного матеріалу елементів критичного та аналітичного мислення, розвиток науково-дослідницької роботи зі студентами, в тому числі в гуртках, та розвиток реферативних робіт на практиці, коли вони дають змогу включити елементи наукової дискусії під час захисту рефератів, тобто виробити наукові навички.

Початок тотальної війни у 2022 році поставив викладання предмету «Історія України» та розвиток патріотичного виховання молоді на рівень стратегічних завдань громадянського суспільства України. Спроба збільшити кількість годин на Історію України з боку НАЗЯВО та Запорізького університету в 2022 році є прикладом для інших ЗВО, але ці зміни так і не реалізовано.

Таким чином, процес викладання Історії України в ЗВО України можна розділити на декілька періодів, згідно з їх внутрішнім та зовнішнім впливом на процеси формування національно-патріотичної еліти суспільства.

Перший період: з 1988 до 1991 року – процес формування та консолідації історичної науки України та розвиток дисципліни «Історія України» як фактора національно патріотичного виховання, що продовжується вже у відродженій Незалежній Україні – з 1991 до 2004 року.

Другий період: з 2004 до 2014 року – вдосконалення національної ідеї та її вплив на викладання Історії України, водночас із ростом кількості публікацій історичних джерел з архівів СБУ щодо репресій, голодоморів в Україні та діяльності ОУН-УПА.

Третій період: з 2014 до 2022 року – Історія України стає складовою національно-патріотичної ідеології та пропаганди під час російсько-української війни. В цей період Український інститут національної пам'яті та політика декомунізації все більше застосовує методи поширення національної історії серед молоді та боротьби з російськими міфологемами історичного розвитку України.

Четвертий період: з 2022 року по наш час – розгляд Історії України, як одного із засобів посилення української національної ідеї та боротьби проти ворога, що розпочав тотальну війну, вдосконалення методів розвитку критичного мислення під час викладання історії України, застосування методів викриття російських інформаційно-психологічних спецоперацій (ІПСО) проти української історії та української національної ідеології, а також застосування методів деколонізації історичної свідомості.

Тому, в процесі вдосконалення деколонізації в Україні зростає необхідність залучення студентської молоді до цих процесів в тому числі через зміни у викладанні Історії України, як через збільшення годин так і до розділення курсу на два семестри, що повинно включати історію України та української культури в різні історичні етапи та в перспективи розвитку нації, держави та міжнародного внеску України в глобальні історичні процеси.

Список використаних джерел

1. Орест Субтельний – автор першого та найпопулярнішого підручника з історії в незалежній Україні. UkrNews.ca. 2021. 24 лип. URL: <https://ukrnews.ca/orest-subtelnyy-avtor-pershoho-ta-naypopuliarnishoho-pidruchnyka-z-istorii-v-nezalezhniy-ukraini/>
2. Бойко О. Д. Історія України. 8-ме вид., перероб., допов. Київ, 2021; Борисенко В.Й. Курс української історії: з найдавніших часів до XX століття. Київ, 1996; Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX-XX ст. Київ, 2019 ; Українське століття (1921–2021): витоки, уроки, перспективи державотворення. Нариси. Київ, 2021; Чорненький Я.Я. Українська та зарубіжна культура : Теорія. Практика. Самостійна робота : Навч. посіб. Львів, 2002; Яковенко Н.М. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII століття. Київ, 2006 ; Лановик Б.Д. Історія України : навч. посіб. Київ, 2000 ; Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності. 2-ге вид. Харків, 2018.
3. Маніпуляції та фейки: росія, яка живе у ваших соцмережах. Назар Здоровенко. cbn.com 20.09.24 (15:33). URL : <https://cbn.com.ua/articles/manipulyatsii-ta-fejki-rosiya-yaka-zhive-u-vashih-sotsmerezah>

Вікторія ЛЯШЕНКО,

головний спеціаліст відділу довідкового апарату
та обліку документів Центрального державного
історичного архіву України.
м. Київ, Україна

**ОДЕСЬКІ БІБЛІОТЕКИ
В ІСТОРИЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ:
ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОГО
ПРОСТОРУ МІСТА**

Київський центральний архів давніх (древніх) актів (КЦАДА) засновано у 1852 р. згідно з указом Сенату від 2 (14) квітня про організацію центральних архівів для актових книг у Києві, Вітебську та Вільно. Регіональні архіви в Україні, Литві та Білорусії створювалися для зберігання документів колишніх установ Великого князівства Литовського і Речі Посполитої XVI–XVIII ст.

Представлені вашій увазі документи Центрального державного історичного архіву (ЦДІАК) України з історії Одеської публічної бібліотеки, звичайно, не відкривають повністю історію діяльності, функціонування бібліотеки, але вони можуть слугувати більш детальному та розширеному дослідженню історії установи.

У фондї 1038, оп. 1, спр. 5 відклалися 2 листи від 3 березня та 22 грудня 1861 р. Одеської міської публічної бібліотеки до редакції «Київських єпархіальних відомостей», в яких було зазначено, що Одеська міська публічна бібліотека є головним та центральним книгосховищем, яке несе велику користь жителям Новоросійського краю (так у тексті) та розташованих поряд губерній, особливо малозабезпеченим, збираючи по можливості усю друковану продукцію в імперії та за кордоном та надаючи безкоштовно на громадське читання. Взявши все це до уваги, імператор свого часу видав розпорядження щодо надходження усіх без винятку надрукованих у 2-му відділенні Власної його Імператорської Величності канцелярії видань до бібліотеки. Свої журнали та інші видання надсилають майже усі міністерства. Окрім того, Академія наук, Київська духовна академія, університети, наукові установи та товариства, видав-

ці журналів і газет, навіть деякі книгопродавці дарують бібліотеці твори та періодичні видання.

У першому листі повідомляється, що на превеликий жаль, бібліотека має дуже невеликі кошти і не має змоги випускати журнал «Київські єпархіальні відомості» – тому вирішено потурбувати редакцію журналу проханням подарувати для загального користування один примірник. Бібліотека буде очікувати повідомлення від редакції. І в кінці підпис бібліотекаря М. Керстича. Редакція отримала лист 13 березня.

У другому листі, від 22 грудня, М. Керстич знов пише у редакцію, що Одеська міська публічна бібліотека зобов'язана за призначенням своїм всіляко намагатися збирати усі можливі книжкові посібники, щоб безкоштовно надавати їх читачам і тим сприяти розповсюдженню народної освіти в Новоросійському краї та суміжних губерніях, та не маючи для цього достатньо коштів, вирішила потурбувати редакцію листом від 3 березня про подарунок одного примірника «Київських єпархіальних відомостей» на 1861 рік. Не отримавши відповіді, можливо, через помилку в адресі, через яку лист не надійшов, Бібліотека висловлює упевненість у тому, що редакція поділяє співчуття майже усіх Міністерств, наукових установ, товариств, багатьох видавців і редакторів і її прохання про безкоштовне надсилання «Єпархіальних відомостей» не залишиться поза увагою у подальшому.

У фонді 385, оп. 1, спр. 929, на аркуші 116 ми знаходимо друкований лист (циркуляр) виконуючого обов'язки інспектора друкарень, літографій та закладів книжкової торгівлі в м. Одесі, статського радника С. Плаксіна від 22 березня 1902 року власникам бібліотек та завідувачам народних читалень: «Оглядаючи бібліотеки та народні читальні, я звернув увагу на стан каталогів, зокрема, в деяких з них різного роду замітки та приписки. Враховуюче це, вважаю своїм обов'язком просити вжити заходів при користуванні каталогами звертати особливу увагу на те, щоб відвідувачі не робили в них ніяких заміток, приміток та ін., а тим більше, на вкладали будь-які сторонні аркуші тощо».

У фонді 335, оп. 1, спр. 108, на сторінках 55–58, 61–62 ми знаходимо статут Одеської громадської бібліотеки, надрукований у 1904 р. в типолітографії А. Шульце, на Ланжеронівській вулиці, № 30. В ньому було зазначено, що бібліотека заснована з метою надання жителям міста Одеси та його околиць можливості користуватися читанням книг, журналів, газет, а також спеціальних видань з усіх галузей науки та мистецтва.

У бібліотеку повинні були надходити книжки, журнали, газети, географічні мапи, альбоми, навчальні посібники.

За читання на дому загальним зібранням встановлено плату: за право користування однією книжкою від 1 руб. 50 коп. до 2 руб. 50 коп. на рік, від 15 до 25 коп. на місяць та 5 коп. на добу; за дві книжки від 2 руб. 50 коп. до 3 руб. 50 коп. на рік та від 25 коп. до 35 коп. на місяць.

Членами бібліотеки можуть бути повнолітні особи обох статей та усіх станів. Вони розподілялися так: 1) дійсні члени, а саме, головні передплатники, які внесли одночасно всю річну плату; платні читачі бібліотеки протягом 2-х років; особи, які робили одноразово щорічні внески у розмірі не менше 3-х рублів; прижиттєві та почесні члени.

Бібліотека організовувала загальні та надзвичайні зібрання. Перші збиралися двічі на рік: на початку, не пізніше квітня, та в кінці року, не пізніше листопада. Розглядався звіт за рік та відбувалися вибори членів дирекції та ревізійної комісії; на другому зібранні затверджувався кошторис на наступний рік.

Надзвичайні зібрання скликалися у випадку екстреної потреби, за ініціативи дирекції, ревізійної комісії, а також за письмовою заявою, зверненою до дирекції з боку не менше як 15 членів.

День скликання чергового загального зібрання визначала дирекція, про що вона не пізніше, як за 2 тижні, повідомляла членів оголошенням, розміщеним у приміщенні бібліотеки та відповідними листами. День скликання надзвичайного зібрання оголошувався так само, як і чергового, але за тиждень.

На загальному зібранні могли розглядатися такі питання: обрання складу дирекції та ревізійної комісії; обрання для сприяння дирекції особливих комісій для розробки окремих питань (вибір книг, розгляд кошторису та ін.); обрання осіб, які надали бібліотеці особливі послуги; розгляд та затвердження річного звіту, кошторисів; затвердження обов'язкових правил для користування бібліотекою; встановлення розміру плати за користування книгами; розгляд пропозицій щодо змін статуту бібліотеки; вирішення питань щодо придбання, відчуження та застави нерухомого майна.

До обов'язків дирекції відносяться: завідування грошовою, адміністративною, господарською частинами бібліотеки, а саме: прийняття на посади бібліотекарів, помічників та служниць; опалення, освітлення, благоустрій бібліотеки; ведення грошової звітності; збереження майна; оснащення бібліотеки книгами, періодичними виданнями та різними необхідними для неї предме-

тами; здійснення заходів для збільшення коштів, прийом пожертвувань на користь бібліотеки; складання проекту обов'язкових правил користування бібліотекою та пропозицій щодо поліпшення її у тому чи іншому відношенні; розподіл між членами дирекції та службовцями обов'язків щодо ведення каталогів, касових книг, статистики читання та ін.

Засідання дирекції відбуваються на початку кожного тижня – для вирішення поточних справ та розгляду грошової звітності, скликаються головою та дійсними членами за наявності не менше однієї третини обраних членів дирекції.

Ревізійна комісія зобов'язана щороку контролювати суми, майно, канцелярію та бібліотеку. Вона має право робити також миттєві ревізії на свій розсуд або за письмовою заявою однієї десятої усіх членів бібліотеки із указанням підстав.

Одеська громадська бібліотека має право придбати та відчужувати усіма законними засобами нерухоме майно, необхідне для її потреб; віддавати майно у заставу для отримання позики у кредитних установ або приватних осіб; укладати угоди, які стосуються потреб бібліотеки та майна, що їй належить.

Бібліотека має печатку зі своєю назвою.

Питання про закриття та передачу бібліотеки будь-якій установі вирішується загальним зібранням членів засідань більшістю не менше $\frac{3}{4}$ наявних голосів. Інформація про відкриття, а також закриття її повідомляється Міністерству внутрішніх справ через одеського градоначальника.

Статут бібліотеки підписали: за директора, віцедиректор М. Бюнтінг, начальник відділення А. Артоблевський. Вірно: за столоначальника Є. Мезенцов.

Цікавий документ за 1906 рік було знайдено у ф. 2052, оп. 1, спр. 968. Лист співробітника Одеської міської публічної бібліотеки від 7 липня на ім'я Сумцова Миколи Федоровича з проханням одержати ювілейні видання Харківського університету: «підключись про надання нашій бібліотеці можливості користуватися фундаментальними виданнями по ювілею Харківського університету, дозволяю собі уклінно просити Вас не відмовити нам допомогти у отриманні цих видань. Думаю, що Вам як члену ювілейної комісії виконати це буде нескладно. Будемо дуже вдячні. Бажаю усього найкращого». У кінці стоїть підпис.

Звичайно, це невелика кількість документів з історії бібліотеки, але й вони дуже цікаві за своїм наповненням, репрезентативністю, відображенням тогочасних подій на культурній ниві.

Світлана ЯРЕМЕНКО,

старший науковий співробітник
відділу науково-фондової роботи та експозиції,
завідувач експозиції
Державного історико-культурного заповідника
«Поле Полтавської битви».
м. Полтава, Україна

**ВИСТАВКА «LOUVRE COUTURE» В ЛУВРІ
ЯК СПОСІБ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ**

Культурна спадщина є важливою складовою будь-якого суспільства. Вона має історичне, культурне, естетичне значення, забезпечує зв'язок поколінь, є невід'ємною частиною національної ідентичності. Значна частина культурної спадщини зберігається в музеях. У сучасному світі роль музеїв невинно змінюється. Згідно з визначенням музею від Міжнародної ради музеїв (ICOM) за 2022 рік музеї є тими установами, які досліджують, збирають, зберігають, інтерпретують та експонують матеріальну та нематеріальну спадщини. Відкриті для громадськості, доступні та інклюзивні, музеї сприяють розмаїттю та сталості. Вони працюють і спілкуються етично, професійно та за участі спільнот, пропонуючи різноманітний досвід для освіти, розваг, рефлексії та обміну знаннями [2, с. 3].

У музеях культурну спадщину презентують та популяризують здебільшого за допомогою виставок, які ґрунтуються на цінностях та місії музеїв. Варто зазначити, що виставки – це місця не лише знань чи розваг, але й діалогу. Вони завжди орієнтовані на аудиторію і є засобом донесення певних повідомлень до відвідувачів. Зокрема, вони можуть порушувати соціальні проблеми, сприяти переосмисленню певних історичних моментів, популяризувати національну культурну спадщину. «Виставки допомагають класифікувати, контекстуалізувати, розглядати з різних позицій і критично осмислювати об'єкти. Вони підтримують розмаїття культурних форм вираження» [2, с. 38].

Метою цього дослідження є аналіз виставки «Louvre Couture» в Луврі як способу популяризації національної культурної спадщини.

З розвитком інформаційних технологій популяризувати культурну спадщину стало і легше, і водночас складніше. Легше тому, що з'явилися різноманітні цифрові технології, які можна використовувати, складніше, тому що потрібно вміти конкурувати з цими технологіями, проявляючи все більшу креативність. Обмін досвідом між музейними інституціями різних країн сприяє їх сталому розвитку та появі нових форм популяризації культурної спадщини.

Українські музеї ведуть активну міжнародну діяльність та обмінюються своїм досвідом, вивчаючи зарубіжний. З 23 по 27 червня 2025 року старший науковий співробітник відділу науково-фондової роботи та експозиції, завідувач експозиції Державного історико-культурного заповідника «Поле Полтавської битви» Світлана Яременко у складі групи з десяти українських музейників, брала участь у програмі професійного обміну, присвяченому захисту культурної спадщини в умовах кризи, для українських музейників, які працюють у сфері захисту спадщини. Організатори: Міністерство культури та Міністерство оборони Франції у співпраці з Посольством Франції та Французьким інститутом в Україні, Фондом Blue Shields France, Фондом ALIPH, Українським інститутом у Франції, музеєм Лувр, Центром досліджень та реставрації музеїв Франції. Частина семінарів проходила на базі музею Лувр у Парижі.

Рис.1, 2. Сукні на виставці «Louvre Couture». Фот. С. Яременко

Під час професійного обміну українські музейники мали змогу познайомитися з виставкою «Louvre Couture» в Луврі, яка поєднала між собою високу моду та класичне мистецтво (Рис. 1, 2). Термін експонування: 24 січня – 24 серпня 2025 року. Куратором про-

екту був директор Департаменту декоративних мистецтв Лувру Олів'є Габе [3].

45 будинків мод, серед яких Balenciaga Крістобаля Баленсиаги та Демни, Christian Dior Крістіана та Марії Грації К'юрі, Schiaparelli Деніела Розберрі, Louis Vuitton Ніколя Жес'єра, Chanel Карла Лагерфельда, Thom Browne, Marine Serre та Iris van Herpen [1], які надали 65 дизайнів, а також аксесуари, «що по-новому висвітлюють тісний історичний діалог, який продовжує відбуватися між світом моди та найвидатнішими шедеврами відділу, від Візантії до Другої імперії» [3].

Загалом, було відібрано близько 100 предметів haute couture, прет-а-порте та аксесуарів, що датуються періодом від 1949 року до сьогодення, які якнайкраще поєдналися з предметами культурної спадщини, представленими у залах Лувру, в тому числі колишніх апартаментів Наполеона III. Деякі з суконь були створені кутюр'є, які надихалися, споглядаючи музейні експонати (гобелени, лицарські обладунки, прикраси та ін.) (Рис. 3, 4).

Рис. 3, 4. Сукні на виставці «Louvre Couture». Фот. С. Яременко

Куратор виставки Олів'є Габе зазначив, що предмети високої моди розставлені в залах так, щоб підкреслити існуючі паралелі. «Ці незліченні зв'язки охоплюють спільну методологічну основу в галузі історії мистецтв та моди: знання технік предків, візуальної культури та тонкої взаємодії посилань...» [3].

Предмети виставлені без вітрин, за словами Анни де Валланс (англ. Anne de Wallens), очільниці відділу превентивної кон-

сервації Лувру, це ускладнює роботу з їх збереження, але краще передає їх красу. Пані Анна ознайомила українських музейників з проблемами експонування цих речей.

Виставка «Louvre Couture», представлена у Луврі, стала вдалим прикладом поєднання високої моди та класичного мистецтва задля популяризації національної культурної спадщини Франції. Досвід Лувру є надзвичайно цінним та спонукає українських музейників до розвитку креативності й пошуку не менш оригінальних рішень задля популяризації власної культурної спадщини в музеях України.

Список використаних джерел

1. Мода та мистецтво: перший погляд на масштабну виставку Louvre Couture. *Vogue*. URL: <https://vogue.ua/article/culture/art/moda-ta-mistectvo-pershiy-poglyad-na-masshtabnu-vistavku-louvre-couture-58080.html>. (дата звернення: 08.08.2025).
2. Стандарти для музеїв : посібник / пер. і ред.: Зоряна Ципишева, д-р Сергій Ципишев ; ICOM Німеччини (ICOM Deutschland e.V.), Асоціація музеїв Німеччини (DMB-Deutschen Museumsbund) та Конференція музейних консультативних офісів у федеральних землях (KMBL-Konferenz der Museumsberatungsstellen in den Ländern). Берлін. 52 с.
3. Gabet O. Louvre Couture. Art and Fashion: statement pieces. *Louvre*. URL: <https://www.louvre.fr/en/exhibitions-and-events/exhibitions/louvre-couture>. (дата звернення: 07.08.2025).

Ксенія ЛПЩИНА,

здобувач ступеня доктора філософії,
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова,
провідний фахівець навчальної лабораторії кафедри археології,
етнології та всесвітньої історії факультету історії та філософії
ОНУ імені І.І. Мечникова.
м. Одеса, Україна.

ОСТРІВ ЗМІЇНИЙ У СИСТЕМІ СУЧАСНИХ МАРКЕРІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ

Національна ідентичність є багатовимірним феноменом, що формується внаслідок взаємодії історичної пам'яті, культурних практик, політичних орієнтацій та символічних репрезентацій простору. Особливу роль у процесах конструювання ідентичності відіграють географічні об'єкти, які набувають статусу національних символів [12, с. 105]. У випадку з Україною одним із таких маркерів став острів Зміїний, розташований у північно-західній частині Чорного моря. Його стратегічне значення та символічна репрезентація після 2014 р., а особливо в умовах повномасштабної агресії Росії з 2022 р., перетворили Зміїний на важливий елемент колективної пам'яті й сучасної української ідентичності [21, с. 102]. Метою цієї статті є аналіз трансформації образу острова Зміїний та його місця у системі сучасних маркерів національної ідентичності українців.

Американський політолог, соціолог і державний діяч, один із найвпливовіших геостратегів Збігнев Бжезинський (США) ще у 1996 році наголошував на «критичній ролі України» у пострадянському просторі [2, с. 5]. На його думку, саме незалежність України послабила імперські амбіції Росії, створила додатковий рівень безпеки для Польщі, Румунії та Туреччини, а також зробила проблематичною ідею відновлення Москвою контролю над простором колишнього СРСР. Він сформулював запитання, яке залишається актуальним і нині: «Що таке Росія?» – адже незалежність України автоматично ставить під сумнів російську концепцію «єдиного народу».

Тарас Кузьо, британський та канадський політолог українського походження, спеціаліст з історії та політики незалежної

України, у своїх працях деталізує зовнішньополітичні орієнтації держав СНД: від радикального прозахідного курсу до входження в російсько-білоруський союз [3, с. 81]. Водночас він наголошує: культурна та історична близькість із Росією посилює потребу в чіткому усвідомленні відмінності, інакше Україна ризикує втратити свою національну ідентичність [4, с. 344]. Ця думка напряму перегукується із сучасними реаліями: ідентичність українців дедалі більше формується «через відмежування від Росії» [5, с. 420].

Вже у незалежній Україні питання приналежності окремих територій українському народу, а особливо острова Зміїного, постало у справі «Румунія проти України» в Міжнародному суді ООН (2009), де українська сторона відстоювала свої права на виключну економічну зону [6]. Це закріпило Зміїний як символ державного суверенітету та інтегральну частину територіальної цілісності України.

Вагомий внесок у вивчення острова Зміїний зробили науковці Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (ОНУ). Їхні праці, опубліковані в серії «Острів Зміїний», є комплексним дослідженням, яке охоплює його історію, археологію, правовий статус, а також рослинний і тваринний світ [22, с. 15; 23, с. 9]. Саме вони стали фундаментальною базою для наукових і правових обґрунтувань, що захищають українські інтереси. Серед цих робіт слід відзначити колективну монографію «Острів Зміїний. Історія та археологія», де висвітлюється значення острова як спадщини античних цивілізацій [22, с. 23]. Це дослідження доводить, що острів був не просто точкою на карті, а місцем, де перетиналися давні культури, що робить його частиною світової спадщини. Окрім того, колективні праці, як-от «Острів Зміїний. Природа і люди», «Острів Зміїний. Рослинний і тваринний світ», підкреслюють унікальність біорізноманіття острова, що має значення для збереження природних ресурсів [23, с. 11].

Зміїний здавна був об'єктом геополітичних інтересів, що зумовлено його стратегічним розташуванням на морських шляхах. У давнину він асоціювався з культами грецьких богів, зокрема Ахілла, про що згадували античні автори [13, с. 54]. У XX ст. острів неодноразово переходив від однієї держави до іншої, стаючи предметом суперечок і міжнародних переговорів [14, с. 117]. Після Революції гідності та на початку російсько-української війни 2014 р. символічне значення острова набуло нових рис. Українське суспільство, стикаючись із загрозою втрати суверенітету, почало активніше конструювати просторові маркери ідентичності. Змії-

ний розглядався як частина морського фронтиру, що протистояв експансіоністським планам Росії [12, с. 117].

Дослідження соціологів свідчать, що у цей період зростала значимість територіальної цілісності як складової національної ідентичності. Зокрема, за даними Центру Разумкова, у 2016 р. 74% українців визначали «належність до української держави» як один із ключових елементів своєї ідентичності [7, с. 34]. У цьому контексті Зміїний виступав маркером державних кордонів, які необхідно було захищати. Початок повномасштабного вторгнення Росії в Україну у лютому 2022 р. радикально підсилив символічне значення острова. Подія, коли українські прикордонники відповіли російському крейсеру «Москва» словами «Русській военний корабль, іді...!», миттєво перетворила Зміїний на символ спротиву [18]. Цей вислів став мемом, відображенням у медіа, мистецтві, на поштових марках та у повсякденному спілкуванні [1, с. 12; 24]. Маленький острів із географічного об'єкта трансформувався у символ колективної мужності, стійкості та незламності. Соціологічні дані 2022–2023 рр. підтверджують зростання ролі символічних наративів у консолідації українського суспільства. Так, за опитуванням КМІС у грудні 2022 р., 95% українців відчували гордість за приналежність до своєї держави [16, с. 22].

Зміїний отримав значне відображення у культурних практиках. Зокрема, Національний банк України у квітні 2022 р. випустив монету «Руський военний корабль, іді...», а «Укрпошта» видала поштову марку з аналогічною назвою [24]. Ці образи набутих артефактів стали частиною матеріальної культури війни й символами спротиву [21, с. 107].

В українському мистецтві та публічному дискурсі образ Зміїного посідає місце сакрального простору. Як зазначає М. Рябчук, український журналіст, публіцист, поет, прозаїк, перекладач, національна ідентичність конструюється через символи, які здатні акумулювати колективний досвід [20, с. 145]. У цьому сенсі острів виступає маркером «кордону свободи», за який українці готові боротися [11, с. 210].

У системі сучасних маркерів української ідентичності Зміїний поєднує кілька вимірів:

- територіальний (символ державного суверенітету й територіальної цілісності);
- політичний (символ спротиву російським окупантам);
- культурний (образ, відтворений у мистецтві, медіа, мемах);
- соціально-психологічний (фактор консолідації, що формує відчуття гордості й єдності).

Завдяки цим вимірам Зміїний став невід'ємною частиною новітньої національної міфології, яка сприяє посиленню почуття національної гідності та самоідентифікації українців [10, с. 30].

Таким чином, дослідження Зміїного як маркера національної ідентичності дозволяє простежити, як просторові об'єкти набувають символічного значення та стають чинниками консолідації нації в умовах війни.

Список використаних джерел

1. Bilaniuk L. Memes as antibodies. Creativity and resilience in the face of Russia's war. Routledge, 2023. 24 p.
2. Brzezinski Z. Ukraine's Critical Role in the Post-Soviet Space. *Harvard Ukrainian Studies*. 1996. Vol. 20. P. 3–8.
3. Kuzio T. Geopolitical pluralism in the CIS: The emergence of GUUAM. *European Security*. 2000. Vol. 9, № 2. P. 81–114.
4. Kuzio T. Identity and nation-building in Ukraine: Defining The “Other” Ethnicities. *Nationalities Papers*. 2001. Vol. 1, № 3. P. 343–365.
5. Kuzio T. National identity and history writing in Ukraine. *Nationalities Papers*. 2006. Vol. 34, № 4. P. 407–427.
6. Maritime Delimitation in the Black Sea (Romania v. Ukraine). Judgment, I.C.J. Reports 2009. URL: <https://www.icj-cij.org> (дата звернення: 15.08.2025).
7. National identity громадян України: тенденції змін. Київ : Центр Разумкова, 2016. 72 с.
8. Rating Group. Суспільно-політичні настрої населення України (2023). URL: <https://ratinggroup.ua> (дата звернення: 15.08.2025).
9. Razumkov Centre. Ukraine and the EU: Public Opinion Dynamics (2012–2024). Київ, 2024.
10. Wolczuk K. Ukraine's Nation-Building and Identity after Maidan. London : Chatham House, 2017. 38 p.
11. Yekelchuk S. War and Memory in Ukraine. Toronto, 2020. 270 p.
12. Zhurzhenko T. Borders and Memory: Ukraine's Symbolic Geographies after 2014. *Europe-Asia Studies*. 2019. Vol. 71, № 1. P. 104–126.
13. Брайтчевський М. Ю. Античні міфи та археологія Північного Причорномор'я. Київ: Наук. думка, 1998. 240 с.
14. Вовканич І. Й. Геополітика Чорноморського регіону: український контекст. Львів : ЛНУ, 2004. 312 с.

15. Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX–XX століття. Київ : Генеза, 2016. 488 с.
16. Київський міжнародний інститут соціології. Українці у 2022 році: цінності, ідентичність, бачення майбутнього. Київ : КМІС, 2023. 64 с.
17. Ніколаєнко Д. В. Острів Зміїний. Природа і люди : монографія / за заг. наук. ред. В. М. Пащенко. Київ : НДІГК, 2008. 304 с.
18. Прикордонники зі Зміїного живі, вони у полоні – ВМС. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-60546736> (дата звернення: 14. 06. 2025).
19. Результати сьомої хвилі Світового дослідження цінностей в Україні. URL: <https://www.sapiens.com.ua/ua/publication-single-page?id=140> (дата звернення: 20.06.2025).
20. Рябчук М. Дилеми української ідентичності. Київ : Критика, 2019. 256 с.
21. Савченко В. Острів Зміїний як символ спротиву: медійний дискурс 2022 р. *Українознавчий альманах*. 2023. № 31. С. 101–112.
22. Сминтина В. А. Острів Зміїний. Історія та археологія / ред. О. В. Сминтина. Одеса : Астропринт, 2008. 175 с.
23. Сминтина В. А. Острів Зміїний. Рослинний і тваринний світ / ред. В. О. Іваниця. Одеса : Астропринт, 2008. 178 с.
24. Укрпошта. Поштова марка «Русский военный корабль, иди...». URL: <https://ukrposhta.ua> (дата звернення: 15.07.2025).

СЕКЦІЯ 5

«БІБЛІОТЕКИ ЯК ЦЕНТРИ
КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ
ТА МІЖКУЛЬТУРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ»

Ольга МИХАЙЛОВА,

завідувач науково-методичного відділу
Національної історичної бібліотеки України.
м. Київ, Україна

НЕРУХОМА КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА УКРАЇНИ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ В ІНФОРМАЦІЙНО-ПРОСВІТНИЦЬКИХ ПРОЄКТАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІСТОРИЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ

Анотація: Про проекти Національної історичної бібліотеки України, спрямовані на інформування української та світової спільноти про об'єкти нерухомої культурної спадщини, пошкоджені або втрачені внаслідок російської агресії в Україні.

Ключові слова: *культурна спадщина, російсько-українська війна, історія міст і сіл, Національна історична бібліотека України.*

Abstract: About the projects of the National Historical Library of Ukraine aimed at informing the Ukrainian and world community about the objects of immovable cultural heritage damaged or lost as a result of the Russian aggression in Ukraine.

Keywords: *cultural heritage, Russo-Ukrainian war, history of cities and villages, National Historical Library of Ukraine.*

У відповідності до Закону України «Про охорону культурної спадщини» від 8 червня 2000 року № 1805-III [1] об'єктом культурної спадщини є «визначне місце, споруда (витвір), комплекс (ансамбль), їхні частини, пов'язані з ними рухомі предмети, а також території чи водні об'єкти (об'єкти підводної культурної та археологічної спадщини), інші природні, природно-антропогенні або створені людиною об'єкти незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду і зберегли свою автентичність; ... нерухомий об'єкт культурної спадщини – об'єкт ... який не може бути перенесений на інше місце без втрати його цінності з архео-

логічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, місцевого, наукового чи художнього погляду та збереження своєї автентичності». Таким чином, до об'єктів нерухомої культурної спадщини відносять археологічні пам'ятки, історичні будівлі, сакральні споруди, витвори монументального мистецтва тощо.

Уже навесні 2022 року, в перші ж дні російської агресії, почали надходити відомості про численні пошкодження й навіть руйнування пам'яток нерухомої культурної спадщини українського народу. Кожен день приносив нові й нові повідомлення про черговий злочин проти архітектурної, історичної чи сакральної пам'ятки, хоча справжніх масштабів трагедії на той час ще ніхто не уявляв. Однак питання про необхідність фіксації та систематизації цих фактів вже було на часі, тому ще у березні 2022 року Міністерство культури та інформаційної політики України створило спеціалізовану інтернет-платформу «Зафіксовані воєнні злочини» [2], де будь-яка юридична або фізична особа могла розмістити інформацію про постраждалі об'єкти культурної спадщини та додати фотографію або відеодокази, а також джерело інформації – як особисті свідчення, так і мережеві ресурси інтернет-ЗМІ, соціальні мережі.

Однак лише фіксації фактів недостатньо, не менш важливим є максимальне поширення інформації про воєнні злочини проти культурної спадщини. Цю роботу взяла на себе Національна історична бібліотека України – провідна бібліотечна установа з історичної та історико-краєзнавчої бібліографії. Вона вже понад 60 років здійснює бібліографічну обробку документів про історію міст і сіл України: спочатку як координаційний центр зі створення бібліографічної бази даних при написанні 26-томної «Історії міст і сіл УРСР», продовжуючи цю роботу і після завершення проекту, а з 2012 року реалізує онлайн-проект «Інтегрований краєзнавчий ресурс «Історія міст і сіл України». Саме цей краєзнавчий ресурс у поєднанні з інтернет-ресурсами було використано для роботи над проектом «Міста і села України. Втрати воєнного часу» [3], який НІБУ започаткувала вже у квітні 2022 року. Мета проекту – оперативно виявити й розповісти про пошкоджені або зруйновані під час російсько-української війни об'єкти нерухомої культурної спадщини. Структурно проект являє собою цикл бібліографічних списків, кожен з яких присвячений окремому регіону чи населеному пункту України. До бібліографічних списків включалися лише об'єкти нерухомої культурної спадщини, зареєстровані у ресурсі МКіП «Зафіксовані воєнні злочини», оскільки вони вже пройшли певну верифікацію.

Експериментальним шляхом склалася оптимальна структура бібліографічних списків: регіональний центр, головні розділи за алфавітом районів, всередині розділів – рубрики за алфавітом населених пунктів, всередині рубрик – підрубрики, присвячені окремим культурним об'єктам. Статті, присвячені окремому населеному пункту або культурному об'єкту, містили інформацію як про населений пункт, так і про об'єкт, згруповану в кілька блоків: стисла фактографічна/історична довідка, бібліографія/вебліографія, ілюстрації – фотографії об'єкта до події та фотографії наслідків. У межах проєкту підготовлено 7 бібліографічних списків: Сумська область, Чернігівська область, Київська область, Житомирська область, Миколаївська область, Харківська область («Місто Харків» та «Харківщина»).

Для розвитку цього проєкту і з метою підвищення оперативності та охоплення більшої аудиторії в липні 2024 року започатковано цикл інформаційних дописів «Міста і села України. Зруйновані війною» [4], спрямований на поширення, перш за все, у соціальних мережах. Це невеликі за обсягом, але насичені інформаційно статті про найбільш постраждали від війни населені пункти Сходу України. Вже підготовлено 8 випусків: міста Оріхів і Гуляйполе (Запорізька область), міста Соледар, Бахмут і Покровськ (Донецька область), міста Вовчанськ, Куп'янськ та Ізюм (Харківська область), місто Олешки (Херсонська область).

На новий рівень робота з дослідження стану пам'яток нерухомої культурної спадщини під час війни вийшла в 2023 році, коли НІБУ та Центр досліджень історико-культурної спадщини України Інституту історії України НАН України почали реалізацію спільного проєкту «Незнищенна пам'ять України» – каталог пам'яток нерухомої культурної спадщини, втрачених або пошкоджених під час російсько-української війни у 2022–2023 рр.

Відбір пам'яток до каталогу здійснювався на основі «Переліку пам'яток культурної спадщини, які постраждали в результаті військової агресії Російської Федерації» [5], що формує Міністерство культури та стратегічних комунікацій України на основі даних обласних військових адміністрацій. Складання каталогу завершено в травні 2025 року. Видання містить відомості про майже 900 пам'яток нерухомої культурної спадщини – археології, архітектури, мистецтва, історії, науки і техніки національного і місцевого значення, а також про щойно виявлені об'єкти культурної спадщини з 16 регіонів, включно з тимчасово окупованими територіями (після 24.02.2024): м. Київ, Вінницька, Дніпропетровська,

Донецька, Житомирська, Запорізька, Київська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Сумська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська області. Ілюстративний супровід становить майже 1 100 світлин.

Структура статей про кожен об'єкт аналогічна тій, що була використана в попередніх проєктах і виправдала себе: мистецько-історичний опис, бібліографія/вебліографія, фотозображення об'єкта до і після пошкодження (руйнації).

З сумом можна зазначити, що це тільки перший випуск видання. Лише за попередніми підрахунками за 2024–2025 роки постраждало вже понад 600 пам'яток нерухомої культурної спадщини.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про охорону культурної спадщини» від 8 червня 2000 року № 1805-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text>
2. Зафіксовані воєнні злочини. URL: <https://mkip.notion.site/7be52d2803994651a23a220a8ed85f1cv=49c5b44ce6c64534a719bab610474c6f&p=99f4ee9dcfe44e449938b9cfa9805200&pm=s>
3. Міста і села України. Втрати воєнного часу. URL: https://nibu.kyiv.ua/msu_vtraty/
4. Міста і села України. Зруйновані війною. URL: <https://nibu.kyiv.ua/pages/bikr/kzimis/>
5. Перелік пам'яток культурної спадщини, які постраждали в результаті військової агресії Російської Федерації. URL: https://glavcom.ua/pub/pdf/181/18127/kultura3010_gl.pdf

Ірина ДРУЖКОВА,

кандидат історичних наук,
доцент кафедри менеджменту охорони здоров'я та психології
Одеського національного медичного університету.
м. Одеса, Україна

ІННОВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ БІБЛІОТЕК У РЕГІОНАЛЬНІЙ НАУКОВО-ОСВІТНІЙ ЕКОСИСТЕМІ

Актуальність дослідження зумовлена трансформацією наукової комунікації та освіти в умовах цифровізації, відкритої науки та післявоєнної відбудови України. Бібліотеки швидко переходять від традиційної ролі сховищ знань до функцій інноваційних хабів, що підтримують доступ до публікацій і даних, впроваджують RDM/FAIR, консультують з авторського права та проводять наукометричну аналітику. Це зміцнює інтеграцію університетів у європейський дослідницький простір та підвищує конкурентоспроможність регіонів. У логіці моделі Quintuple Helix бібліотеки стають інтеграторами між університетами, бізнесом, державою, громадянським суспільством і довкіллям. Вони сприяють розвитку цифрової та дослідницької грамотності, протидії дезінформації та формуванню академічної доброчесності. Наявність інноваційних сервісів, таких як репозиторії, makerspaces чи XR-лабораторії, стає умовою реалізації регіональних стратегій і грантових програм.

Інноваційний потенціал бібліотек визначається як поєднання ресурсів, компетенцій та управлінських практик, що дозволяють створювати нові моделі взаємодії зі стейкхолдерами. Він проявляється у підтримці відкритої науки, управлінні дослідницькими даними, розвитку цифрової грамотності й інноваційної культури. Типологія охоплює процесні інновації (цифровізація та автоматизація), сервісні (електронні репозиторії, RDM), організаційні (нові форми управління й партнерства) та бізнес-модельні (участь у грантах, створення makerspaces).

Сучасні бібліотеки дедалі частіше виступають активними учасниками наукової комунікації та аналітичної підтримки досліджень. Їхня діяльність структурується у три ключові напрями.

По-перше, це наукові комунікації: розміщення публікацій і даних у відкритих репозиторіях, підтримка ORCID та DOI, консультації з видавничої етики й атрибуції результатів. По-друге, це управління дослідницькими даними (RDM): розробка політик, допомога у створенні Data Management Plans, забезпечення довготривалого зберігання й інтегрованості даних. По-третє, це бібліометрія та аналітика: підготовка звітів про публікаційну активність і цитованість, картування наукових колаборацій, підтримка стратегічного планування та грантових заявок. Сукупно ці напрями формують основу нової ролі бібліотек у регіональній науково-освітній екосистемі, забезпечуючи прозорість і якість досліджень.

Важливим є і правовий вимір діяльності бібліотек. Вони виконують функцію консультативних центрів з авторського права, ліцензування та доброчесності, допомагають орієнтуватись у відкритих моделях поширення контенту та запобігати плагіату. Водночас відбувається трансформація бібліотек у простори спільного творення знань. Makerspaces, медіалаби та XR-лабораторії стають майданчиками для міждисциплінарної співпраці, 3D-модельовання, симуляцій та підприємницького прототипування.

Освітня місія реалізується через програми з академічної доброчесності, інформаційної та дата-грамотності, управління даними й використання штучного інтелекту. Сертифікаційні модулі та мікрокреденціали підтримують молодих дослідників, формуючи культуру відкритих досліджень. Партнерська діяльність бібліотек охоплює співпрацю з університетами, IT-службами, бізнесом і владою, участь у консорціумах, підтримку грантових заявок та аналітичних платформ. Це підсилює масштабованість і сприяє сталому розвитку наукової екосистеми особливо в ситуації війни.

Для оцінки інноваційної спроможності бібліотек використовується модель зрілості та індекс IP-LIB. Модель окреслює п'ять рівнів, від базового надання послуг (рівень 0) до стратегічного лідерства у регіональній екосистемі (рівень 4). Індекс IP-LIB складається з шести компонентів: інфраструктура, сервіси, кадри, управління, партнерства та вплив. Він дозволяє діагностувати слабкі місця, визначати пріоритети інвестицій і забезпечувати прозору комунікацію прогресу через наочні інструменти (радар-діаграми, теплокарти). Попри комплексність, індекс не замінює експертної оцінки й потребує регулярної верифікації та адаптації до регіонального контексту.

Узагальнено, бібліотеки є не лише інфраструктурними елементами, а й стратегічними акторами інноваційної екосистеми.

Вони інтегрують ресурси й компетенції у єдину рамку, що поєднує політику відкритої науки, цифрову інфраструктуру та управління змінами.

Для закладів вищої освіти й наукових інститутів доцільно рекомендувати інституціоналізувати політики відкритої науки, зробити DMP обов'язковими, інтегрувати ORCID/DOI, створити комітети з даних і забезпечити фінансування репозиторіїв та бібліометрії. Для бібліотек – сформувати комплексний портфель сервісів, розвивати RDM-ланцюг, кадри та makerspaces, регулярно вимірювати IP-LIB. Для органів влади – закріпити бібліотеки у стратегіях smart-спеціалізації, співфінансувати інфраструктурні сервіси та підтримувати грантові мікропрограми. Для донорів і бізнесу – орієнтувати конкурси на принципи відкритої науки, фінансувати бібліотечні компоненти у проектах, розвивати спільні лабораторії та освітні програми для дата-менеджерів і аналітиків. У контексті війни бібліотеки в Україні стають не лише інституціями знань, а й просторами стійкості та відновлення, забезпечуючи доступ до наукових ресурсів і підтримку академічних спільнот у кризових умовах. Таким чином, поєднання моделі зрілості та індексу IP-LIB створює керовану методологію розвитку бібліотек у напрямі відкритої та взаємопрацюючої інфраструктури знань, здатної масштабувати науковий і суспільний вплив у регіональній екосистемі.

Список використаних джерел

1. Колоскова Г. Бібліотечно-інформаційний потенціал як складник ресурсного потенціалу інформаційної економіки регіону. *Вісник Книжкової палати*. 2023. № 4. С. 39 – 47.
2. Колоскова Г., Кобелев О. Формування бібліотечно-інформаційного потенціалу регіону в умовах цифровізації. *Вісник Книжкової палати*. 2022. № 5. С. 33 – 40.
3. Поступна О. В. Публічне управління регіональними освітніми системами в Україні : монографія / О. В. Поступна. Харків : ТОВ «Оберіг», 2021. 400 с.
4. Притула Х. М., Демедюк О. П. Науковий потенціал регіонів України в контексті забезпечення формування національної інноваційної екосистеми. *Регіональна економіка*. 2021. № 2. С. 37 – 52.
5. Туз О. І. Сучасні вектори цифрової трансформації у публічному управлінні: тенденції та перспективи / редкол. : Г. В. Старченко, А. П. Дука. 2025. С. 253.

6. de Zubielqui G. C., Jones J. Seet P. S.. & Lindsay N. (2015). Knowledge transfer between actors in the innovation system : a study of higher education institutions (HEIS) and SMES. *Journal of Business and Industrial Marketing*, 30 (3/4). P. 436 –458. <https://doi.org/10.1108/JBIM-07-2013-0152>
7. The Triple, Quadruple, and Quintuple Helix Models: A Bibliometric Analysis and Research Agenda. / Hazimam Z., Fauzi M.A., Kamarudin D. [et al.] *J. Knowl Econ.* 2024. <https://doi.org/10.1007/s13132-024-02554-z>

Олег ДЬОМІН,

доктор історичних наук, професор,
головний бібліотекар науково-методичного відділу
Одеської національної наукової бібліотеки.
м. Одеса, Україна

ВИДАННЯ США ТА ОДЕСЬКІ ВИДАННЯ ПРО США ХІХ СТОЛІТТЯ У ФОНДАХ ОДЕСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ

Тема місця США у бібліотечному просторі українських земель ХІХ ст. на сьогодні актуальна і багатоаспектна та, певним чином, заплутана і мало вивчена. Наочно проступає її зв'язок із історичними науками: джерелознавством, історією міжнародних відносин, історією нового часу; із філологічними науками: літературознавством, історією всесвітньої літератури, історією перекладу та ін.; з новими науковими напрямками, такими як імагологія, компаративістика, нова культурна історія та ін. Останнє в цьому переліку, але перше за значенням, місце займає широке коло книгознавчих наук: а саме книгознавство, бібліотекознавство, бібліографія, історія видавничої справи, читачезнавство тощо.

Не можна не сказати про плутанину та ступінь вивченості теми. Звернення до інтернету та штучного інтелекту дало несподіваний результат: «У ХІХ ст. в Одесі, як і в інших великих портових містах Російської імперії, існувала практика перекладу та публікації книжок іноземних авторів, але конкретних даних про переклади книжок американських письменників, виконаних в Одесі в ХІХ ст., не збережено в доступних джерелах». Разом із тим, інтернет підтвердив наявність перекладів французької літератури в Одесі.

На уточнене запитання про переклади творів американського письменника Фенімора Купера, зроблені в Одесі, відповідь носила загальний характер: «У ХІХ ст. в Одесі могли з'явитися саме книги Ф. Д. Купера, бо це був період активного книгодруку». Проте конкретних даних про такі переклади немає.

Зовсім відсутня інформація про міжкультурну бібліотечну співпрацю в історіографії. В книжці відомої американської істо-

рикіні-урбаністки П. Герлігі наявний лише параграф про культурний розвиток міста тільки до 1861 р. без будь-яких згадок книжкових чи бібліотечних обмінів [1].

В українській історіографії, на відміну від американської, є дисертаційна робота І. В. Сидун про сприйняття політичного та економічного розвитку США, насамперед, одеситами другої половини XIX ст. [3], але тільки за матеріалами засобів масової інформації – газет. До того ж культурна історія залишилася поза колом предмета вивчення.

Проте, звернення до фондів Одеської національної наукової бібліотеки засвідчило, що існували й інші, крім преси, шляхи отримання інформації та літератури про США, в тому числі і через переклади робіт американських авторів та їх видання в Одесі. Отож, основним джерелом, крім архівів та книжок, виступив «Каталог Одеської міської публічної бібліотеки» [2].

Головним місцем зосередження американських книжок стали зібрання великих одеських бібліотек – Імператорського Новоросійського університету та Одеської міської публічної бібліотеки. В Державному архіві Одеської області наявні документи від американських університетів до керівництва університету в Одесі із пропозиціями про обмін книжками. І відомо, що такий обмін продовжувався впродовж років.

Те саме спостерігалось і стосовно Одеської міської публічної бібліотеки, архів якої зберігає пропозиції американських університетів про обмін. Проте, керівництво бібліотеки знайшло й інший шлях отримання заокеанських видань – через звернення до американських консулів в Одесі. Можна припустити, що міська бібліотека першою серед українських бібліотек розпочала міжбібліотечний обмін, використовуючи співробітництво із консульською службою США. І тут справа вже в тому, що Одеса була єдиною із українських міст, де знаходилося повноцінне консульство США.

Збережені архівні документи підтверджують два шляхи отримання ОМПБ книжкової продукції США: як через прямий книгообмін своїми виданнями, так і внаслідок безкоштовного отримання після звернення бібліотеки до американських дипломатів. Третій шлях – отримання одиничних примірників у подарунк – потребує подальших досліджень.

Переважаюча більшість видань відноситься до другої половини XIX ст. з пріоритетом 1890-х рр. Поодинокі представлені книжки, що публікувались у США у першій половині століт-

тя. В одеському зібранні – північноамериканські книжки, видані у головних великих містах США: у Нью-Йорку, Вашингтоні, Бостоні, Філадельфії. Серед американських видань є і франкомовне вашингтонське видання, присвячене імміграції. Чужорідним тілом у цьому переліку виглядає англomовний бедекерівський путівник по Сполучених Штатах та Мексиці, виданий 1893 року у німецькому Лейпцигу; він стоїть у каталозі у розділі «Географія».

Серед відомих сьогодні американських видань у фондах ОННБ найбільшу частину складають книжки, віднесені за існуючою на той час рубрикацією до «політичних наук» із включенням до неї «політичної економії». На початок ХХ ст. до каталогу занесені 22 такі книжки. За змістом вони надзвичайно різноманітні, що, як здається, не свідчить про цілеспрямоване формування цього невеликого зібрання. В ньому представлені роботи із викладом основ політичної економії, про банківську справу, про гроші та шляхи до багатства, про основи бізнесу, про сільськогосподарський імпорт США та ін.

Крім того, у цій самій рубриці ще 4 назви юридичних праць, причому дві з них стосувались американських патентів із 1790 по майже 1870 р. із п'ятнадцятирічною перервою у середині століття.

Педагогічних видань – вісім. Вони присвячені різноманітній освіті в декількох штатах за 1855 – 1900 рр. В інших розділах англomовні американські видання зустрічаються не так часто. Так, у розділі «Богослов'я» присутнє тільки одне нью-йоркське видання для протестантської єпископальної церкви США.

Дещо дивно виглядає перелік книжок літературного спрямування, їх тільки чотири. Дві з них присвячені англійській літературі: одна енциклопедичного характеру, друга – історія англійської літератури, але це переклад із французької мови. Інші два видання – загального характеру. До того ж загалом відсутні художні твори американських авторів. Пояснень цьому може бути багато, але ОМІБ довгий час репрезентувала себе як бібліотека не популярного читання, а як заклад, орієнтований на професійного, освітнє та науково налаштованого читача. Для читання художньої літератури існували інші, головним чином, відомі під назвою народні бібліотеки. Тому белетристика могла просто не потрапляти до фондів бібліотеки.

На відміну від американської книжкової номенклатури одеські видання американського спрямування мають інший характер. По-перше, представлені переклади художніх творів американських письменників. І хоч їх усього два-три, але це книжки

досить відомих авторів: Г. Бічер-Стоу «Хижа дядька Тома» (у каталозі вказано одеське видання 1897 р., а в реальності наявне видання СПб., 1858 р.), Ф. Купера «Останній із могікан», Ж. Ж. Одюбона «Пригоди в американських лісах, степах і на ріках».

Книжка Ф. Купера, так само як і Ж.Ж. Одюбона, представлена специфічним виданням «для учнівської бібліотеки», у скороченому варіанті, усього на 88 сторінок формату А16. Вона з'явилася серед публікацій Південно-Російського Товариства Друкованої Справи і друкувалась у друкарні Товариства за адресою: вул. Пушкінська, будинок 20. Причому, це були видання кінця століття 1897 – 1898 рр.

Інший автор, Джон Джеймс Одюбон (1780 – 1851), був широко відомим орнітологом, автором низки книжок-альбомів із малюнками птахів Північної Америки та оповідей про життя та природу США. У каталозі бібліотеки назва книжки не відповідає фоновим реаліям, а автор записаний як Одгобон Ж.Ж.

По-друге, неочікувано мало книжок із описом економічного та технічного розвитку заокеанської країни, зате представлені книжки одеситів, що публікувалися в Санкт-Петербурзі. Найбільш відомий автор подібних робіт – К. А. Скальковський, син відомого історика, археографа та дослідника А. О. Скальковського.

По-третє, наявні видання із описом реалій США, але в назві яких відсутня згадка про США, зате присутня вказівка загалом на Америку як географічне поняття. Прикладом може слугувати видана промова О.О. Матвеева про терміни «Старий» та «Новий» світ.

Практично відсутні праці з історії США. Присвячена 400-річчю плавань Колумба книжка опинилась у розділі «Географія», а книжка М. Вольського «Рабська обробка землі» із значним екскурсом в історію Давнього Риму та США потрапила у «Політичні науки» відповідно до предмета, який викладав автор.

Тобто одеські видання про США ставлять питання про основні напрями зацікавленості одеситів в інформації щодо США та про наявність в Одесі американськоорієнтованого читача. З одного боку, показова майже повна відсутність одеських видань англійською мовою, навіть незважаючи на те, що у місті існувала англійська церква (була знищена). Серед нечисленних англійських одеських видань в бібліотеці є книжка О. Бориневича «Соціальна робота жінок Одеси» [4]. Це свідчить про малу поширеність проамериканських інтересів та англійської мови серед одеситів ХІХ ст. Навіть існуюча досить широка практика видання у перекладі на іноземні мови статутних документів різноманітних товариств та організацій не поширилась на публікації англійською

мовою. Отож проблемним питанням є визначення читача англomовної американської літератури.

Проте, з іншого боку, впродовж пів століття в місті працює консульство США, преса постійно подає відомості про різноманітні сторони життя США, їх досягнення. Великим подразником для одеситів, що торгували українським зерном, була жорстка конкуренція на європейських ринках з постачальниками американського збіжжя. Ця тема знайшла відображення в роботах М. Вольського та, особливо, Р. В. Орбінського, який спеціально їздив у відрядження до США з метою вивчення ситуації із зерном.

Незважаючи на американську зацікавленість одеського суспільства, про що свідчить одеська преса, в місті з'явилося значно менше видань про США, ніж в столицях. Разом із тим, одеські видання і кількісно, і якісно переважали проамериканські видання інших українських міст ХІХ ст. Тільки видана у Києві книга А. Токвіля «Демократія в Америці» стала суспільним явищем (потрапила і в одеську бібліотеку).

Залишається вивчити ступінь присутності видань США та видань про США в бібліотеках інших українських міст та співставити з кількістю видань про Велику Британію, Німеччину, Францію та інші європейські країни, щоб побачити різнобарвну багатомовну картину, яка пропонувалася бібліотечним світом читачеві великого міста впродовж ХІХ ст.

Список використаних джерел

1. Герлігі П. Одеса. Історія міста, 1794 – 1914. Київ, 1999.
2. Каталог Одесской городской публичной библиотеки. Т. 1, 2. Одесса, 1901.
3. Сидун І. В. Політичний та економічний розвиток Сполучених Штатів Америки другої половини ХІХ ст. в оцінці періодичної преси Російської імперії (за матеріалами Херсонської та Бессарабської губерній) : автореф. дис. ...канд. іст. наук. Одеса, 2011.
4. Borinevitch A. The social work of the women of Odessa. Odessa, 1893.

Валентина БІЛОУС,

директор бібліотеки

Вінницького державного педагогічного

університету імені Михайла Коцюбинського.

м. Вінниця, Україна

БІБЛІОТЕКА ВДПУ ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО: ХРАНИТЕЛЬКА КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ОСВІТЯН ТА ПАМ'ЯТІ РЕГІОНУ

Анотація. У пропонованій статті підкреслено важливість, роль та значення діяльності системи інституцій пам'яті у формуванні документно-інформаційного простору. Відображено наукову, інформаційну та культурну діяльність бібліотеки як інституції культурної спадщини, носія національної пам'яті. Виокремлено значення краєзнавчої роботи та видавничої діяльності бібліотеки. Акцентовано увагу на роботі бібліотеки з формування та збереження джерел соціальної, історичної, національної пам'яті. Наведено досвід діяльності бібліотеки ВДПУ ім. М. Коцюбинського з формування історичної пам'яті, вивчення і презентації наукового та культурного надбання Вінниччини та, зокрема, Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Показано роботу університетської бібліотеки у проєкті «Цифровий архів документів про російсько-українську війну». Підкреслено важливість генерації нових знань та ідей, цифровізації інформаційно-бібліотечних ресурсів та послуг.

Ключові слова: *інституції пам'яті, культурна спадщина, національна пам'ять, краєзнавча діяльність, цифровізація, бібліотека Вінницького педуніверситету.*

VINNYTSIA MYKHAILO KOTSIUBYNSKYI STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY LIBRARY: GUARDIAN OF THE CULTURAL HERITAGE OF EDUCATORS AND THE REGION'S MEMORY

Abstract. This article emphasizes the importance, role, and significance of the activities of memory institutions in shaping the

document and information space. It reflects the scientific, informational, and cultural activities of the library as a cultural heritage institution and a bearer of national memory. The significance of the library's local history work and publishing activities is highlighted. Attention is focused on the library's work in forming and preserving sources of social, historical, and national memory. The article presents the experience of the Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University library's activities in forming the historical memory and scientific and cultural heritage of Vinnytsia region, and specifically of the Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University. It also shows the university library's involvement in the «Digital Archive of Documents on the Russian-Ukrainian War» project. The importance of generating new knowledge and ideas, as well as the digitalization of information and library resources and services, is underlined.

Keywords: *memory institutions, cultural heritage, national memory, local history activities, digitalization, Vinnytsia Pedagogical University library.*

Глобалізація інформаційних світових тенденцій, діяльність системи інституцій пам'яті формують документно-інформаційний простір, сприяють збереженню, охороні та передаванню майбутнім поколінням унікального ментального надбання, що міститься у культурному, історичному, освітньому, знаньовому спадку громади, вони відтворюють її специфічні відмінності, котрі ідентифікують місцевих мешканців, викликають незмінний інтерес у дослідників, туристів. Ці риси становлять соціальну пам'ять громади, а її сховищами та носіями є місцеві бібліотеки, архіви, музеї [4, с. 9]. Вони є своєрідними історичними документальними депозитаріями, що мають величезне значення у накопиченні національної пам'яті, вони також є потужними акумулюючими посередниками між минулим, сучасним і майбутнім. Діяльність інституцій пам'яті інколи подається через метафори – «скарбниці пам'яті нації», «будинки пам'яті», «сховища пам'яті», «суспільні інститути пам'яті» тощо [5, с. 163]. Серед численних соціальних інститутів, які здійснюють функції збереження національно-культурної пам'яті, особлива роль належить бібліотеці. У різних сценаріях невизначеності, у викликах сьогодення, спричинених війною, бібліотека залишається надійним інформаційним центром університету. Перед працівниками бібліотеки стоять високі вимоги. Ми повинні бути готовими до будь-яких викликів та ризиків, «до виживання та досягнення успіху в різних сценаріях часів драматичних невідомостей» [3].

Бібліотека Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського є осередком, хранительською культурної спадщини освітян та національної пам'яті регіону. Важливим напрямом діяльності бібліотеки є формування та збереження краєзнавчих документів, які є унікальним джерелом інформації про рідний край, духовний зв'язок між багатьма поколіннями освітян, рівноцінними інформаційними підсистемами історичної пам'яті. Бібліотечні фонди є носіями культурної спадщини та соціальної пам'яті народу – це пам'ять установи, яка надає своїм користувачам інформацію про національні, етнічні, природничо-географічні, культурно-історичні, мовні традиції краю, популяризує творчість місцевих письменників та діяльність талановитих земляків. У бібліотеці формуються історико-біографічні ресурси наукового, освітнього, культурно-інформаційного та пізнавального характеру. Створено своєрідну галерею представників української педагогічної еліти, підготовлено низку інформаційних довідників та показників біобіографічного характеру. Славна когорта яскравих особистостей педагогів ВДПУ гідно представлена виданнями бібліотеки у серії «Педагоги Вінниччини». Кожний випуск – це своєрідний літопис галузі, що фіксує документальний зріз і відповідний масив інформації про знаних науковців університету («Н. М. Шунда», «А. М. Подолинний», «І. І. Заєць. Історик. Археолог. Педагог», «Н. Л. Іваницька. З когорт вчених-філологів», «Пірус Т. П. З любов'ю до рідної землі», «Г. І. Дениsik», «М. М. Кравець», «Крупка В. П.: слово промовити, як розділити хліб», «Н.І. Лазаренко» та інші). Видано довідники «Ювіляри ВДПУ», присвячені викладачам, котрі зробили вагомий внесок у справу підготовки вчительських кадрів та розвиток освітянської галузі на Поділлі. Підготовлено шість випусків показників наукових праць викладачів ВДПУ ім. М.М. Коцюбинського, які охоплюють публікації від 1970 р. З досвіду краєзнавчої роботи в бібліотеці видано брошуру «Краєзнавча робота в бібліотеці ВДПУ». Окремим напрямом наукової діяльності бібліотеки є вивчення історії власне бібліотеки, становлення якої тісно пов'язане з історією університету.

Об'єктивні закони розвитку інформаційного суспільства неминує ведуть до впровадження інноваційних технологій, цифровізації традиційних джерел та створення інформаційних ресурсів нового типу, надання інформаційних послуг у різних форматах (онлайн та офлайн) за будь-яких ризиків та викликів часу. Сьогодні активно застосовуються інструменти цифрових комунікацій, пов'язані з порталами, сайтами, соціальними мережами та ін.,

за допомогою яких здійснюється обмін інформацією, популяризація національного культурного надбання. Впроваджуються різноманітні методи оцифрування культурного надбання і зберігання цифрових даних з використанням, зокрема, таких методів: 3D моделі, 3D-сканування, бази даних і цифрові паспорти, доповнена реальність, фотограмметрія, цифровий сторітелінг тощо.

У віртуальному інформаційному просторі вагоме місце належить вебсайту бібліотеки, який є ефективним інструментом доступу до інформаційних ресурсів, активною формою взаємодії з користувачами шляхом застосування інноваційних інструментів маркетингових комунікацій як складових бібліотечного менеджменту. Серед матеріалів, розміщених на вебсайтах, – колекції унікальних фотодокументів, публікації наукової, історичної, краєзнавчої тематики, онлайн-виставки інформаційних ресурсів бібліотеки. Постійно поповнюються архів повнотекстових документів «Вінниччина в Інтернеті». На сайті бібліотеки широко висвітлюється краєзнавча інформація, там також розташовано постійно діючу віртуальну виставку «М. М. Коцюбинський», розміщено коротку історичну довідку про бібліотеку, фотогалерею бібліотеки. У соціальній мережі Facebook представлено проєкт про видавничу діяльність учених університету – «Є імена, які талантом сяють». Використовуючи сучасні цифрові та комп'ютерні технології, бібліотека активно ілюструє свою діяльність: створює електронні архіви фотодокументів, блоги, флешальбоми, презентації, розділ на сайті «Віртуальні виставки» містить матеріали регіональної біографіки [2]. Створено краєзнавчий вебпроєкт «Персоналії, життя яких пов'язане з Поділлям». Довідник містить понад 400 коротких біографій з фотографіями та ілюстраціями.

Під час воєнного стану бібліотека акцентувала увагу на подальше створення цифрового контенту, забезпечила загальнодоступний віддалений доступ через сайт та інтернет-каталог, продовжила наповнення краєзнавчих інтернет-проєктів, у яких відображаються події сьогодення. Бібліотека долучилася до проєкту «Цифровий архів документів про російсько-українську війну», який реалізується бібліотеками України. Це колекція документів з верифікованих відкритих інтернет-джерел. Проєкт ініційовано ВГО Українська бібліотечна асоціація за грантової підтримки Українського культурного фонду. Координатор – Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка. Ресурс створено з метою збереження історичної пам'яті та доступності інформації для широкого кола користувачів. Публікації в ЗМІ та Інтернеті, офіційні документи, фотогра-

фії та відео, історії людей – все це потребує фіксації для подальшого збереження. З метою вшанування та збереження пам'яті про студентів, випускників, співробітників та викладачів ВДПУ ім. М. Коцюбинського, загиблих внаслідок збройної агресії російської федерації проти України, бібліотека започаткувала проєкт «Вінниччина і повномасштабне вторгнення російських військ в Україну». На сайті бібліотеки розміщено банер «Дошка пам'яті ВДПУ». Організаційна стійкість керівників університету та працівників бібліотеки, створення інформаційно-бібліотечних послуг задля підтримки науки та освіти, управління знаннями під час масштабних кризових подій сьогодення демонструють здатність адаптуватися до неочікуваних і трагічних обставин [1]. Четвертий рік в умовах воєнного стану стоїмо пліч-о-пліч, тримаємо інформаційний стрій. Відбудуємо країну, зруйновані міста, навчальні заклади, бібліотеки, архіви, музеї. Збережемо для нащадків культурну та національну пам'ять.

Список використаних джерел

1. Білоус В. С. Бібліотека Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського: з повагою до минулого та вірою у майбутнє. *Бібліотека в умовах сучасності і конструювання майбутнього* : IV наук.-практ. конф. / Вінниц. обл. універс. наук. б-ка ім. В. Отамановського. Вінниця, 2023.
2. Білоус В. С. Біографічні та біобібліографічні дослідження у бібліотеці Вінницького педагогічного університету. *Бібліотеки закладів вищої освіти: історія та сьогодення* : Всеукр. наук.-практ. конф. Кам'янець-Подільський, 2023.
3. Колесникова Т. О. Організація віддаленої роботи колективів бібліотек університетів України за часів драматичних невідомостей. 2021 р. URL: <http://eadnurt.diit.edu.ua/jspui/handle/123456789/11914>.6.
4. Липак Г. Роль бібліотек, архівів, музеїв у формуванні соціокомунікаційного простору територіальних громад. *Бібліотечний вісник*. 2018. № 5. С. 8–14.
5. Щкира О. Бібліотека як соціальна інституція пам'яті: ресурс креативного атмосферного середовища. *Бібліотека у сучасному інформаційному просторі: проблеми та перспективи* : тези доп. Всеукр. наук.-практ. бібл. конф. Одеса : Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського, 2023. 175 с.

Mykhailo BEZSMERTNYI,

lead librarian, Dragomanov Ukrainian State University,
Kyiv, Ukraine.

DIGITAL COLLECTIONS OF DRAGOMANOV UKRAINIAN STATE UNIVERSITY'S ACADEMIC LIBRARY FOR CULTURAL HERITAGE PRESERVATION AND POPULARIZATION

Анотація. Доповідь присвячено ініціативам Наукової бібліотеки Українського державного університету імені Михайла Драгоманова щодо збереження культурної спадщини, цифровізації та популяризації вмісту її фондів. Розглянуто систему цифрових колекцій, що функціонує на базі програмного забезпечення Отека. Проведено огляд колекції оцифрованих рідкісних видань, архіву малотиражної університетської газети «За педагогічні кадри», віртуальних книжкових виставок та меморіалу загиблим героям. Підкреслено, що розміщення матеріалів у відкритому доступі сприяє підвищенню доступності інформації та формуванню інтересу до української культури.

Ключові слова: УДУ імені Михайла Драгоманова, електронні колекції, цифрові колекції, Отека, оцифрування, рідкісне видання, малотиражна газета, університетська бібліотека.

The policy of cultural heritage preservations is evidence of society's maturity and contributes to enhancement of cultural wealth and the acquisition of specific temporal experience. The importance of cultural heritage preservation is enshrined in Article 54 of the Constitution of Ukraine [1].

The development of rules for handling monuments of the past evolved in parallel with global historical developments. Documents such as the Athens Charter (1933), the Venice Charter (1964), the Washington Charter (1987) among others were proclaimed. UNESCO and ICOMOS were founded to promote the cultural heritage preservation. In the 21st century, there is significant momentum in multidisciplinary collaborations that pursue these goals [10; 11].

Ukraine has developed comprehensive legislation and participates in international conventions for the protection of tangible and intangible cultural heritage [2]. Due to the Russian-Ukrainian war, the preservation of monuments has become an act of asserting national identity rather than merely preventing their loss [7]. Both national institutions and public initiatives, supported by the international community, are developing new approaches and mechanisms for the protection, popularization and digitization of cultural heritage.

Dragomanov Ukrainian State University is also involved in these processes. The Educational and Scientific Institute of Philosophy and Educational Policy offers educational programs in cultural studies from bachelor to doctoral levels [4]. The university organizes international conferences (for example, the 10th conference “Current problems in the development of Ukrainian and foreign arts” was held in May 2025, with several panels devoted to the issue [3]) and publishes journals such as Cultural Studies Almanac. Geological, biological, and historical museums also operate.

The Academic Library is one of the university's structural units closely related to heritage preservation [5]. Its collection contains over 1 million copies, including 15 thousand in the rare books collection. The Digital Repository ensures long-term storage and provides open access to educational and scientific sources [6].

An important milestone in the development of technology for preserving and popularizing rare and valuable documents from the library's collection was the implementation of a digital collections system. In 2011, a website was launched based on DC-visu 2.0 software, presenting electronic copies of rare publications dedicated to Mykhailo Dragomanov and Taras Shevchenko. Later, a collection of electronic thematic exhibitions created by the library staff was established. The archived version is maintained for backward compatibility [9].

In 2021, a project of retrocatalogization of the specialized, limited-circulation newspaper “За педагогічні кадри” (“For pedagogical staff”) was initiated. This was the official printed publication of Gorky Kyiv State Pedagogical Institute, the predecessor of the current university, and digitized issues were added to the digital collections [8].

Digital collections acquired their current appearance in 2023 after migration to Omeka platform, developed by Roy Rosenzweig Center for History and New Media at George Mason University [12]. It was chosen due to its speed, ease of management, and compliance with modern international standards. Omeka uses the Dublin Core standard for metadata and is designed for presenting cultural heritage objects. The

portal's content is indexed by search engines, and the interface is user-friendly and supports displaying objects directly during page browsing.

The digital collections of Dragomanov Ukrainian State University's Academic Library include a rare publications collection, virtual book exhibitions, the digital archive of the "For pedagogical staff" newspaper mentioned above, a collection dedicated to university faculty and scientists, and Memorial for Fallen Heroes of Dragomanov University.

The decision to digitize rare publications was made during the retrocatalogization of the corresponding collection. There were publications that did not have electronic versions in other world collections. Twenty-six documents cover the period from 1881 to 1940, dedicated to different fields such as chemistry, physics, linguistics, and theater. All materials are available in open access for interested parties. The collection dedicated to Mykhailo Dragomanov includes 31 documents from 1870-1931, either authored by him or concerning him. Additionally, the collection contains a modern edition of collected works compiled by university faculty, as well as photographic, audio, and video materials. The collection dedicated to Taras Shevchenko includes 23 documents covering 1862-1947.

Virtual book exhibitions are created on the occasion of outstanding events and the introduction of thematic courses taught at university faculties. Bibliographers and departmental specialists collect information and compile source lists from the library's collections, formatting them as presentations that are subsequently used by faculty for delivering lectures and distributed to students as course bibliographies. Copies of presentations are archived in PDF format in the collection for access by future students and other interested parties. This promotes increased student awareness of library usage opportunities and popularizes our resources.

The digital archive of the publication "(За) Педагогічні кадри" ("(For) Pedagogical Staff") was created during the digitization and retrocatalogization project of the paper collection. The aim of the project is to simplify access and to develop possibilities for researching the university's history as well as source studies in general, and preserve the originals. There are 218 digitized issues out of over 1200 available in total, covering the periods 1957-1961, 1970, and 2010-2016.

The collection "Actors of the University's Scientific and Educational Space" is dedicated to figures in pedagogy. The goal is to create a source of information about the educational and scientific achievements of outstanding university faculty in a concise, interactive format that complements information from sources such as the repository,

scientometric databases, and bibliographic indexes, and can serve as a primary point for researching academic achievements.

Recently, a digital memorial was created to honor those who gave their lives in defense of independence in the Russian-Ukrainian war. We consider it our duty to pay tribute to the fallen heroes and preserve their memory for future generations. The collection presents photographs, biographical materials, and publications about students, staff, and graduates who perished at the hands of Russian invaders.

Thus, we are confident that the digital collections portal of Dragomanov Ukrainian State University's Academic Library contributes to the preservation of cultural heritage by covering the history of the imperial, Soviet, and independence periods; it increases information accessibility through open access placement of rare and valuable resources and fosters interest in the study of Ukrainian culture. Overall, these initiatives demonstrate the potential of university libraries to act as dynamic centers for cultural preservation, education, and documentation of contemporary historical events within both national and international contexts.

References

1. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 11.08.2025).
2. Культурна спадщина України. ВУЕ – *Велика українська енциклопедія*. URL: http://vue.gov.ua/Культурна_спадщина_України (дата звернення: 11.08.2025).
3. Міністр культури та стратегічних комунікацій України відзначив внесок Драгомановського університету у вивченні культурної спадщини. *Навчально-науковий інститут філософії та освітньої політики*. URL: <https://nnifop.udu.edu.ua/index.php/fakultet/novyny/746-ministr-kultury-ta-stratehichniy-komunikatsii-ukrainy-vidznachyv-vnesok-drahomanovskoho-universytetu-u-vyvchenni-kulturnoi-spadshchyny> (дата звернення: 11.08.2025).
4. Навчально-науковий інститут філософії та освітньої політики. *Головна*. URL: <https://nnifop.udu.edu.ua> (дата звернення: 11.08.2025).
5. Наукова бібліотека УДУ імені Михайла Драгоманова. *Головна*. URL: <https://lib.udu.edu.ua> (дата звернення: 11.08.2025).
6. Репозитарій УДУ імені Михайла Драгоманова – *Головна*. URL: <https://enpuir.udu.edu.ua> (дата звернення: 11.08.2025).

7. Троч Ю. Культурна спадщина в Україні: ініціативи щодо збереження та оптимізації захисту. *Питання культурології*. 2025. № 45. С. 194–209. URL: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.45.2025.325054> (дата звернення: 11.08.2025).
8. Цифровий архів періодичного видання «За педагогічні кадри» («Педагогічні кадри»). *Цифрові колекції Наукової бібліотеки Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*. URL: <https://libdc.udu.edu.ua/collections/show/2> (дата звернення: 11.08.2025).
9. DC-visu - Система керування електронними колекціями. *Наукова бібліотека / Український державний університет імені Михайла Драгоманова*. URL: <http://old.lib.npu.edu.ua/new-collections/collections> (дата звернення: 11.08.2025).
10. Jagielska-Burduk A., Pszczyński M., Stec P. Cultural heritage education in UNESCO cultural conventions. *Sustainability*. 2021. Vol. 13, № 6. P. 35–48. URL: <https://doi.org/10.3390/su13063548> (date of access: 11.08.2025).
11. Lanxin Li, Yue Tang. Towards the contemporary conservation of cultural heritages: an overview of their conservation history. *Heritage*. 2023. Vol. 7, № 1. P. 175–192. URL: <https://doi.org/10.3390/heritage7010009> (date of access: 11.08.2025).
12. Omeka. *Wikipedia, the free encyclopedia*. URL: <https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Omeka> (date of access: 11.08.2025).

Людмила ТАТАРЧУК,

кандидат історичних наук,
заступник директора з наукової роботи
Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН.
м. Київ, Україна

ННСГБ НААН ЯК ЦЕНТР КУЛЬТУРНОЇ ДИПЛОМАТІЇ: ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ

У сучасному світі, де глобальні виклики вимагають нових форматів міжкультурної взаємодії, бібліотеки виступають не лише як інформаційні центри, а й як активні суб'єкти культурної дипломатії. Культурна дипломатія сприяє впливу на міжнародну аудиторію через культуру, мову, літературу, мистецтво й освіту, передбачає обмін ідеями, цінностями та традиціями з метою налагодження взаєморозуміння і створення позитивного іміджу країни на світовій арені. У цьому процесі провідну роль як універсальні культурно-інформаційні платформи відіграють бібліотеки. Їх діяльність на перетині науки, освіти та культури створює основу для розвитку партнерств, міжкультурного діалогу, академічного обміну.

Національна наукова сільськогосподарська бібліотек НААН (ННСГБ НААН) – не лише головна галузева установа аграрної науки, а й потужний інтелектуальний і культурний центр аграрної спадщини України, який системно і послідовно працює над поширенням національних культурних наративів за кордоном. Цей історично важливий напрям бібліотеки спрямований на інтеграцію у світовий інформаційно-освітній простір і встановлення двосторонніх зв'язків. Ще 1921 р. бібліотека налагодила книгообмін з Америкою. З 1928 р. географія його значно розширилася – до 121 наукової установи із 17 країн світу (США, Канада, Німеччина, Велика Британія, Італія, Австралія, Франція, Польща, Австрія, Бельгія, Японія, Нідерланди, Швеція та ін.), і ці зв'язки перманентно розширюються [1, с. 21]. Бібліотека тісно співпрацює з дипломатичними представництвами зарубіжних країн та міжнародних організацій, акредитованих в Україні (Литва, Польща, Ізраїль,

Франція, Німеччина, Словаччина, Угорщина та ін.); бібліотечними установами, зокрема: Центральною сільськогосподарською бібліотекою Польщі (м. Варшава), Академічною бібліотекою Латвійського університету, Центральною бібліотекою Університету сільськогосподарської науки, ветеринарії, медицини в Клюж-Напока (Румунія), Бібліотекою Берлінського університету імені Гумбольдта (Universitätsbibliothek der Humboldt-Universität zu Berlin, UB HU Berlin; Бібліотекою Берлінського технічного університету та ін. Зв'язки підтримуються з Польським видавництвом сільськогосподарської літератури (Polskie Wydawnictwo Rolnicze Sp. z o. o; закладами вищої освіти, зокрема з Національним інститутом культури і спадщини села (Варшава); Державним університетом сільського господарства у Варшаві, Варшавським економічним університетом та ін.

Співробітники ННСГБ НААН є членами міжнародних наукових організацій, зокрема European Society for the History of Science, Світової асоціації учених і дослідників «Athens Institute for Education and Research» та «Асоціації Європейських дослідницьких бібліотек LIBER» (Нідерланди), яка об'єднує понад 420 національних, університетських та інших бібліотек і є лідером у поширенні знань у цифрову епоху, «FriedensBrot», що підтримує міжнародну мережу «Мир і сільське господарство», ALIPH Foundation (Міжнародний альянс із захисту спадщини в зонах конфлікту) (Швейцарія); SUCHO (Saving Ukrainian Cultural Heritage Online) (організація зі збереження української культурної спадщини «Допомога українським музеям та архівам у Музеї Берлін-Карлсхорст»). Культурна дипломатія ННСГБ НААН носить багатоаспектний характер і зосереджується, передусім, *на популяризації української аграрної культури у міжнародному контексті* (через проект з підготовки науково-допоміжних покажчиків галузевих видань в серії «Колекція іноземних видань сільськогосподарської тематики у фондах ННСГБ НААН та інших аграрних бібліотек України», спрямований на вивчення еволюції світової аграрної наукової думки та виведення на пантеони слави видатних учених та організаторів сільськогосподарської дослідної справи незалежно від їх походження, місця народження і політичних уподобань); у цьому контексті за підтримки дипломатичних представництв іноземних держав в Україні побачили світ одинадцять книг (<https://dnsgb.com.ua/diynalist/bibliografichna-diynalist/inozemna-silskogospodarska-kniga-u-fondah-nnsgb-naan-ukraini-ta-naukovo-doslidnih-ustanov-i-vishhih-navchalnih-zakladiv-agrarnogo-profilu-ukraini>); *на органі-*

зації наукових та культурно-просвітницьких заходів міжнародного масштабу (круглий стіл та відкриття постійно діючої вітрини «Держава Ізраїль – історія та сьогодення. Україна – Ізраїль: перспективи співробітництва» (2010), міжнародна науково-практична конференція «Професор С.Л. Франкфурт (1866–1954) – видатний учений-агробіолог, один із дієвих організаторів академічної науки в Україні (до 150-річчя від дня народження)», державницький захід, присвячений відкриттю іменної меморіальної дошки першому керманичу бібліотеки (ННСГБ НААН) латвійцю за національністю Іоганну-Генріху Оттовичу Коху (18.01.1881–9.04.1948), на презентації нових аграрних видань, зокрема перекладів українською та іноземними мовами); на створенні мультимовних ресурсів для іноземної аудиторії; розвиток електронних інформаційних ресурсів (формування електронного ресурсу «УкрАгротека», доступ до міжнародних ресурсів з питань сільського господарства, проекти з цифровізації фондів, створення віртуальних виставок, а також книгообмін, стажування, підготовка онлайн-виставок, ділові зустрічі тощо (більше тут: <https://dnsgb.com.ua>).

Підсумовуючи, можна стверджувати, що ННСГБ НААН постає не лише як наукова установа, а й як носій гуманітарної місії України, що репрезентує український аграрний культурно-науковий контент у світовому інформаційному просторі та сприяє його включенню в глобальний культурний дискурс.

Список використаних джерел

1. Вергунов В. Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН : історія та сучасність. До 100-річчя від дня створення / ННСГБ НААН. – Київ : Аграр. наука, 2017. 464 с. (Іст.-бібліогр. серія «Аграр. наука України в особах, документах, бібліографії»; кн. 100).

Ганна МАКАРЕНКО,

головний бібліограф відділу мистецтв
Сумської обласної універсальної наукової бібліотеки.
м. Суми, Україна

БІБЛІОТЕКА І ГРЕЦЬКА ГРОМАДА: ГРАНІ СПІВПРАЦІ

Одним із пріоритетних напрямів діяльності відділу мистецтв Сумської ОУНБ вже понад 15 років є робота в межах проєкту «Бібліотека – центр діалогу культур». Відділ став центром неформального спілкування представників різних народів, місцем проведення заходів, спрямованих на зміцнення взаєморозуміння і толерантності, що позитивно позначається на іміджі бібліотеки та сприяє залученню нових користувачів.

Сумські греки – це здебільшого приазовські елліни, нащадки переселенців з Криму. Багато хто з них переїхали на Слобожанщину після закінчення вишів, знайшовши на Сумщині дім, роботу, зустрівши своє кохання. Греки Сумщини дружно живуть, працюють, ростять своїх дітей, а нині захищають свій дім від агресорів, відстоюють державний суверенітет України.

Елліни Сумщини з 2006 року об'єднані в громадську організацію «Сумське обласне товариство греків “Відродження”», яка входить до складу Федерації грецьких товариств України та громадської організації «Рада національностей Сумської області». Товариство «Відродження» у різні роки очолювали Людмила Покидько, Надія Філоненко, Ганна Заболотна, Олександр Цикилек.

Перше знайомство з представниками грецької спільноти відбулося 9 листопада 2011 року. Саме в цей день в обласній науковій бібліотеці пройшов святковий вечір «Елліни Сумщини», присвячений 5-й річниці заснування товариства. Невдовзі члени грецької громади стали активними користувачами, друзями і партнерами бібліотеки. Товариство уклало договір про співпрацю з обласною книгозбірнею, а у 2013 році на базі відділу мистецтв було створено Грецький національний інформаційно-культурний центр. Серед завдань центру: популяризація грецької культури та мови; збереження та розвиток грецької культури в Україні; забезпечення куль-

турно-освітніх та інформаційних потреб представників грецького національно-культурного товариства; створення сприятливих умов для міжкультурного спілкування. На базі центру проходили заняття з вивчення грецької мови. Двом викладачкам із Сум – Ганні Заболотній та Наталі Гладенко – пощастило побувати на семінарі вчителів новогрецької мови в Салоніках, який був організований Генеральним Секретаріатом у справах греків зарубіжжя та Центром грецької мови.

Члени грецького товариства – люди різного віку, серед них багато науковців та освітян, але всіх їх об'єднує бажання вивчати свою історію, культуру, мову. Співпраця грецької громади і бібліотеки почалася з книг. Грецьке товариство мало невелику колекцію цінних видань, яких не було у фонді обласної бібліотеки. Книги були передані на зберігання до відділу мистецтв і стали доступними для всіх зацікавлених користувачів. Бібліотека отримала в дарунок видання від Посольства Грецької Республіки в Україні, Федерації грецьких товариств України, Філіалу Грецького фонду культури в Одесі – організації, яка опікується розвитком грецької культури. Товариство «Відродження» передплачувало для бібліотеки всеукраїнську газету «Эллины Украины», на сторінках якої часто публікувалися матеріали про досвід співпраці сумської книгозбірні та грецької громади.

Греція – колиска європейської цивілізації, тому не випадково, що інтерес до її історії і культури виявляють люди різного віку і національностей. Саме вивченню і популяризації історії грецького народу приділяли особливу увагу члени товариства і співробітники бібліотеки. Традиційно проводилися урочисті заходи з нагоди національних свят – Дня незалежності Греції (25 березня), Дня ОХІ (28 жовтня): вечори національної культури, години історичної пам'яті «Часточка Греції – в наших серцях», «З днем народження, вільна державо!», «Греція – любов моя!», «Свято ОХІ – пам'ять жива!», «ОХІ – ні війні!» тощо. Висвітлювали події, пов'язані з історією греків України: виставка «Греки України в боротьбі за незалежність Греції», історичний екскурс «Товариство «Філікі Етерія», вечір-реквієм «Запали свічку пам'яті» (до 80-річчя Грецької операції НКВС), цикл масово-інформаційних заходів «Греки на теренах України», присвячений відомим грецьким родинам (Аркаси, Капністи, Драгоманови, Іпсіланті, Маразлі, ніжинські просвітителі і меценати брати Зосими), діячам української культури грецького походження – художникам, акторам, композиторам.

Приділяли значну увагу вивченню грецьких сторінок історії Сумщини. Членами «Попівської академії», заснованої на Сумщині у XVIII столітті відомим просвітителем Олександром Паліциним, були представники грецьких династій – видатний вчений, публіцист та громадський діяч, ініціатор відкриття Харківського університету Василь Назарович Каразін (1773–1842), який походив з роду Караджи, та Василь Васильович Капніст (1758–1823) – поет, драматург, родоначальник сатиричної комедії, громадський діяч з древнього роду Капнісосів, православних греків. Останнім володарем маєтку у селі Михайлівка, Лебединського повіту був граф Василь Олексійович Капніст (1838–1910) – нащадок гетьмана Павла Полуботка, онук поета В. В. Капніста, відомий громадський діяч і меценат. Граф В. О. Капніст розумівся на мистецтві, мав чудову колекцію живопису та графіки, родинний архів та багату бібліотеку. Значна частина витворів мистецтва, меблів, посуду з Михайлівського маєтку зберігається нині у фондах музеїв Лебединя.

2014 року на базі Грецького центру пройшов меморіальний вечір «Марія зі славетного роду Капністів», присвячений 100-річчю від дня народження заслуженої артистки України Марії Ростиславівни Капніст (1914–1993) – людини великої власної гідності і рідкісної духовної краси. 2017 року у відділі відбулася незабутня зустріч з нащадками славнозвісного роду Капністів – Радиславою Капніст та Лідією Котовою.

Сумський слід залишився і у житті засновника національної літератури греків України, талановитого поета, письменника, перекладача Георгія Костоправа (1903–1938). Однією з яскравих сторінок його творчості були блискучі переклади творів українських поетів, зокрема «Заповіту» Тараса Шевченка, румейською мовою (його включили до шкільної програми грецьких національних шкіл). Дружина поета, Ольга Костоправ (Маслакова) (1915–1992) була уродженкою Сумщини. Залишившись вдовою у 23 роки, вона пронесла через усе життя світлу любов і вірність чоловікові та зберігала його архів, який зник після її смерті. Представники товариства «Відродження» доклали багато зусиль до пошуку цього архіву, залучивши сумських краєзнавців, письменників, журналістів, громадських активістів. Члени грецького товариства разом зі співробітниками бібліотеки провели меморіальний вечір «Калімера, Костоправ!», видали біобібліографічну пам'ятку, присвячену його життю і творчості, знайшли могилу дружини поета і встановили меморіальну стелу в пам'ять про неї та її чоловіка – жертву сталінських репресій.

Елліни – талановитий, життєрадісний народ. Важливе місце у їх житті завжди займала музична культура. Навіть саме слово «музика» має грецьке походження і означає «мистецтво». На базі Грецького центру проходило багато цікавих заходів, присвячених цій темі: музичні години «Деміс Руссос. Мелодія життя», «Сакіс Рувас – грецький “Елвіс Преслі”», літературно-музичний вечір «Марія Каллас на всі часи», вечір романсу «Відквітли в саду хризантеми, а романси і досі живуть...» та відеопрезентація «Король романсу Микола Харито».

Грецьке коріння мав і уродженець селища Ялта, Донецької області, відомий композитор, автор прекрасних симфонічних, камерних творів, пісень, музики до кінофільмів Іван Карабиць (1945–2002). У 2015 році в Сумах побувала дружина композитора, доктор мистецтвознавства, професор Маріанна Копиця-Карабиць. Вона була учасницею наукової конференції, що проходила на базі обласної книгозбірні, і подарувала бібліотеці багато цінних музикознавчих видань і нотних збірок творів Івана Карабиця.

Низка заходів, проведених на базі Грецького центру, була присвячена популяризації творчості грецьких художників. Члени грецького товариства, шанувальники образотворчого мистецтва, студентська молодь були учасниками тематичного вечора «Світло Куїнджі», який бібліотека організувала спільно із Сумським обласним художнім музеєм ім. Н. Х. Онацького, в фондах якого зберігаються роботи видатного пейзажиста. Цікаво, що фундатор сумського музею, художник і педагог Никанор Онацький навчався в Одеському художньому училищі у славнозвісного митця грецького походження Кіріака Костанді. Творчості цього талановитого художника був присвячений літературно-художній вечір «Світ гармонії та краси». А надихнула на проведення заходу книжка «Кіріак Костанді й художники-греки в Одесі», яку бібліотека отримала в дарунок від Одеського філіалу Грецького фонду культури. Ще одному відомому одеському художнику грецького походження, вчителем якого був К. Костанді, – Олександру Стіліануді фахівці відділу мистецтв присвятили відеопрезентацію.

Окрасою свята національної культури, присвяченого Дню незалежності Греції та 5-й річниці створення Грецького національного інформаційно-культурного центру, стала виставка картин сумських художників «Греція, що надихає». Всі учасники виставки отримали листи-подяки від Федерації грецьких товариств України та грецького товариства «Відродження».

Греція – країна живих легенд, яка притягує до себе туристів з усього світу. Гості Грецького центру могли здійснити захоп-

люючи заочну подорож різними містами країни, помилуватися чудовими краєвидами, ознайомитися з пам'ятками архітектури, музейними експозиціями, поспілкуватися з тими, хто повернувся з мандрівок давньою і вічно юною Елладаю.

Велику зацікавленість користувачів бібліотеки викликали виставки, тур-калейдоскопи, слайд-круїзи, відеоподорожі, лонгріди: «Феєрія мандрів. Найкрасивіші куточки планети: Греція», «Відкрий для себе Грецію», «Афіни: подих тисячоліть», «Салоніки відомі та незнані», «Афон сучасний і вічний», «Цей дивовижний острів Крит», «Культурна спадщина Стародавньої Греції та Олімпійські ігри», «Херсонес Таврійський: подорож в античність» тощо.

На жаль, активну співпрацю відділу мистецтв і грецької громади перервала пандемія коронавірусу. Карантин змусив адаптуватися до нових умов, активізувати діяльність у віртуальному просторі. Дієвим майданчиком просвітницької роботи, розкриття та популяризації фондів бібліотеки стала сторінка відділу у Фейсбуці.

Тяжким випробуванням для всіх громадян нашої держави стала війна, яка прийшла на землю греків України – Приазов'я – ще 2014 року, з початком бойових дій на сході країни. Одним із перших інформаційно-просвітницьких заходів, які були організовані на базі Грецького центру після звільнення Сумщини від ворожої окупації в квітні 2022 року, став цикл виставок «Наша гордість і біль – Маріуполь!», присвячений столиці еллінізму, де знаходилася штаб-квартира Федерації грецьких товариств України.

На збереження для прийдешніх поколінь культурної спадщини греків, які живуть на теренах нашої країни, розкриття фондів обласної книгозбірні та Грецького центру спрямована робота бібліотечних працівників відділу мистецтв у Вікіпедії – найбільшій у світі онлайн-енциклопедії. Навесні 2022 року вони взяли участь у Тижні Маріуполя, який проводила Вікіпедія, створили низку статей, присвячених діячам культури Приазов'я, відомим грекам України. Серед них – журналістка, перша в Маріуполі жінка, що стала членом Національної спілки письменників України, Наталія Харакоз (1935–2022), вона трагічно загинула під час блокади Маріуполя; поет Валерій Кіор (1951–2023), який першим переклав «Кобзаря» Т. Шевченка урумською мовою; учений, ветеран грецького національного руху в Україні Віктор Харабет (1939–2017) та ін.

Інформація про заходи, що проходили на базі Грецького центру, широко висвітлювалася у ЗМІ та соціальних мережах.

За активну та плідну співпрацю із Сумським товариством греків «Відродження», підтримку і зміцнення авторитету греків Сумщини відділ мистецтв нагороджений Подякою Федерації грецьких товариств України.

Список використаних джерел

1. Сумський ренесанс країни древніх еллінів. *Суми: інтеркультурний діалог*. Суми, 2019. С. 56–67 : фот.
2. Макаренко Г. Елліни Сумщини: повернення до своїх джерел. *Бібліотека і грецька громада: грані співпраці* : з досвіду роботи від. мистецтв Сум. ОУНБ і Сум. обл. т-ва греків «Відродження» : метод.-бібліогр. матеріали / Сум. ОУНБ. Суми, 2024. С. 4–20 : фот.

Людмила ЧЕРЕДНИК,

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри українознавства,
культури та документознавства
Національного університету
«Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка».
м. Полтава, Україна

**ОСВІТНІ ІНІЦІАТИВИ БІБЛІОТЕК, АРХІВІВ
І МУЗЕЇВ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ
ТА МІЖКУЛЬТУРНОГО РОЗУМІННЯ**

У сучасних умовах глобалізації та зростання культурного різноманіття суспільство постає перед необхідністю налагодження ефективного діалогу між представниками різних національностей, релігій та соціальних груп. Толерантність і міжкультурне розуміння стають ключовими компетенціями ХХІ століття, а заклади культури – бібліотеки, архіви та музеї – відіграють провідну роль у їх формуванні. Нині вони перетворилися зі «сховищ культурної спадщини на активних учасників освітнього процесу, які впроваджують інноваційні програми та ініціативи, спрямовані на формування цінностей взаємоповаги, відкритості та співпраці» [2, с. 13].

Метою нашого дослідження є визначення освітніх ініціатив бібліотек, архівів і музеїв, спрямованих на розвиток толерантності та міжкультурного діалогу в суспільстві.

Сучасна бібліотека давно вже стала не лише місцем зберігання книг, а й «інтерактивним центром зустрічей та обміну ідеями» [1, с. 10]. Співробітники багатьох бібліотек доволі часто організовують різноманітні книжкові дискусії за творами, що розкривають культурне різноманіття, національні традиції та досвід різних народів. Значущу роль у цьому відіграють тематичні виставки, зустрічі з письменниками та перекладачами, презентації книг іноземними мовами. Так, Центральна міська бібліотека імені М. Л. Кропивницького (м. Миколаїв) спільно з Українською бібліотечною асоціацією та програмою «Еразмус +» успішно зреалізували проєкт «Все про Європу: читай, слухай, дізнавайся у пунктах

європейської інформації у бібліотеках України», метою якого була популяризація європейських цінностей і культури. Співробітники цього закладу організовували волонтерські курси з української мови для всіх охочих, що підтримували інтеграцію ВПО та іноземців, сприяли розвитку у відвідувачів навичок медіаграмотності через участь у проєкті IREX «Вивчай та розрізняй» («Very Verified»).

В Івано-Франківській обласній бібліотеці для юнацтва створили інклюзивний «Сонячний простір» для дітей із синдромом Дауна та їхніх родин, що включав творчі терапевтичні активності.

Співробітники Хмельницької обласної бібліотеки для дітей імені Т. Г. Шевченка в рамках програми «Інклюзивне мистецтво» зреалізували проєкт «FreeDreams», мета якого – створення інклюзивного креативного простору, де діти з інвалідністю та без неї могли спільно брати участь у заходах, знайомитися з прикладами успіху.

Полтавська обласна бібліотека для юнацтва взяла участь у соціальних акціях, зокрема варто назвати театралізовану виставу «СНІД – хвороба душі», створену у співпраці з церквою «Світло надії» та театром «Рубікон». Головна мета заходу – протидія стигмі, виховання емпатії й толерантного ставлення до людей, що живуть із ВІЛ.

Активною у цьому питанні є й діяльність Центральної бібліотеки Полтавської міської територіальної громади. Так, у березні 2025 року відбувся «Тиждень читання», спрямований на інтеграцію книг і читання як фактору культурного єднання громади. Співробітники проводять презентації книг, що формують історичну свідомість та підтримують національну ідентичність. Зокрема, для прикладу слід навести такі заходи: «Без ротації» – про донбаських добровольців; «Мазепа. Karl XII. Петро I. ТОП-10 міфів російської пропаганди» – для розвитку критичного мислення й історичного діалогу. Змістовною була й акція «Листи до вільного Криму», під час якої відбулося читання листів політ'язнів та творів з антології «Кримський інжир / Qırım İnciri». Усі присутні також написали листи, що стали вираженням солідарності з мужнім кримськотатарським народом.

Не менш цікавими є й освітні ініціативи архівних установ. Архіви є хранителями пам'яті країни, народу, а «історичні документи є важливим ресурсом для вивчення культурної спадщини та розуміння багатонаціональної історії України» [3, с. 63]. Архівні установи України активно долучилися до освітніх програм для молоді. Найпоширенішими формами роботи є екскурсії, інтерактивні лекції,

воркшопи з аналізу архівних документів, які демонструють культурну багатоманітність. Цікавими є й сучасні проекти «живої історії», що включають зустрічі з носіями культурної пам'яті, інтерактивні заняття, спрямовані на залучення школярів і студентів до пошуково-дослідницької діяльності. Для прикладу можна навести програму «Архіви – для освіти», яку впроваджує Державна архівна служба України. Головна мета її – сприяння використанню документальної спадщини у навчанні толерантності. Крім того, регіональні архіви організовують тематичні виставки до Міжнародного дня толерантності.

Креативними платформами міжкультурного діалогу можуть стати музеї. Цьому сприяють постійні та тимчасові виставки, що знайомлять із культурою та історією різних етносів, численні інтерактивні музейні програми (квести, майстер-класи з традиційних ремесел, мультимедійні презентації), залучення представників етнічних спільнот до створення експозицій та проведення культурних заходів. Популярними в Україні стали фестивалі традицій різних регіонів України та світу, які проводить Національний центр народної культури «Музей Івана Гончара». Етнографічні музеї активно впроваджують програми «Музей без кордонів» і «Діалог культур». Зокрема, Полтавський краєзнавчий музей імені В. Кричевського разом з ГО «Пушкарівський Яр» зініціювали виставку «Тріумф людини. Жителі України, які пережили нацистські концтабори», на якій використовували архівні документи. Захід продемонстрував важливий досвід вшанування пам'яті, боротьби з ксенофобією і зростання культурного діалогу.

Прикметно, що бібліотеки, архіви й музеї впроваджують і спільні міжінституційні ініціативи. Зокрема, варто назвати такий мережевий проєкт, як всеукраїнська акція «Єднає нас Україна», що включала виставки, лекції та культурні зустрічі. Популярними є також різноманітні онлайн-платформи та віртуальні виставки, які дають змогу знайомитися з культурною спадщиною різних народів, освітні марафони і фестивалі толерантності. Прикметно, що до таких акцій крім працівників бібліотек, архівів, музеїв долучаються школи, ЗВО, громадські організації, медіа.

Отже, бібліотеки, архіви та музеї, завдяки освітнім ініціативам, стають «ключовими агентами суспільних змін, формуючи у громадян повагу до культурного розмаїття та сприяючи налагодженню мирного співіснування»[4, с.142]. Їх діяльність поєднує збереження спадщини з активним залученням громади до діалогу, що є запорукою сталого розвитку та зміцнення демократичних цінностей.

Список використаних джерел

1. Бакуменко Л. Місце наукової бібліотеки в сучасній моделі інформаційно-освітнього середовища університету. *Матеріали IV науково-практичної конференції «Бібліотеки і суспільство: рух у часі та просторі»*. Харків, Наук. б-ка ХНМУ, 26–27 жовт. 2021 р. Харків, 2021. С. 10 – 15.
2. Воскобойнікова-Гузева О. Соціокомунікаційна діяльність бібліотек України в новітніх умовах. *Бібліотечний вісник*. 2016. №1. С. 12–17.
3. Передерій І. Г. Сучасне цифрове середовище як основа конвергенції бібліотек, архівів і музеїв у ХХІ ст. *Збірник матеріалів IX Міжнар. наук.-практ. конф. «Інформація та соціум»*, Вінниця, 7 черв. 2024 р. Вінниця, 2024. С.63–66.
4. Прокоф'єва К., Решетілова О. Європейський вимір інтеграції українських національних архівів, бібліотек та музеїв у єдиний інформаційний простір. *Збірник матеріалів XIX науково-практичної конференції «Актуальні проблеми європейської та євроатлантичної інтеграції України»*, м. Дніпро, 16 черв. 2022 р. Дніпро, 2022. С. 141–143.

СЕКЦІЯ 6

«РЕГІОНАЛЬНА КУЛЬТУРНА
СПАДЩИНА: ВІД МІСЦЕВИХ
ТРАДИЦІЙ ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ
ПАМ'ЯТІ»

Тетяна ЛАТАЙ,

керівник ГО «7 Чудес Солонянщини»,
завідувач Любимівського сільського клубу-філії
Солонянського центру культури і дозвілля.
м. Дніпро, Україна

ВАЖЛИВІСТЬ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ПРОМОЦІЯ ПАМ'ЯТКИ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗНАЧЕННЯ ГОРОДИЩЕ БАШМАЧКА

Башмачанський комплекс черняхівської культури з укріпленням городищем у центрі датується II–IV ст. н. е. Ця археологічна пам'ятка знаходиться в 3 км від річки Дніпро, між Вовнизьким та Будильським порогами.

Сьогодні «Дніпрові пороги» – це геологічний заказник загальнодержавного значення. Природний комплекс заказника включає також наскельну рослинність, залишки байрачних лісів, ділянки цілинного степу і дніпровські плавні. На території заказника знаходяться археологічні та історичні пам'ятки різних періодів.

1. План-схема черняхівського комплексу Башмачка

2. Вовнизький поріг

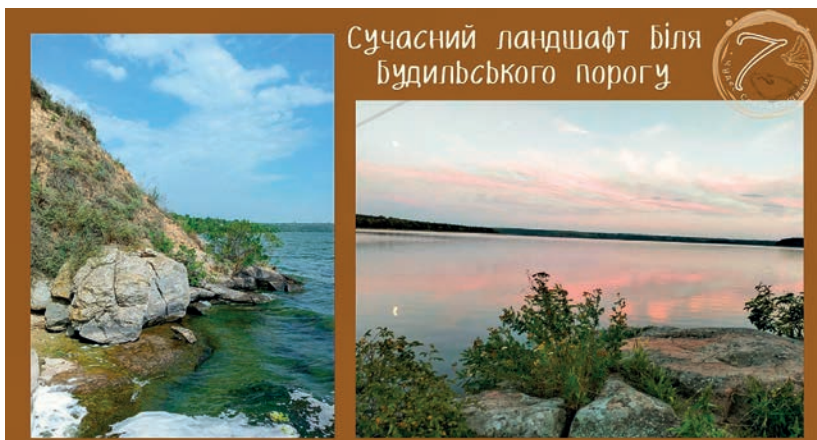
3. Будильський поріг

Саме городище розташоване в с. Башмачка, Дніпропетровської області. На вершині пагорбу і до сьогодні залишилися рештки оригінальних кам'яних укріплень.

Ця пам'ятка об'єднує міжрегіональні та міжнародні культурні відносини, пов'язані з дослідженням черняхівської культури в межах України та Європи.

Археологічна пам'ятка належить до періоду початку великого переселення народів, її можна вважати спільною європейською культурною спадщиною, бо йдеться про древньогерманські племена остготів, які рушили з південної Скандинавії до Польщі, України, Італії та інших місць.

Готи – древньогерманський союз племен, який відіграв важливу роль в історії Європи, зокрема Подніпров'я і Криму, з II

4. Сучасний ландшафт біля Будильського порогу

по VI ст. н. е. За походженням – готи з півдня Скандинавії (Швеції). У II ст. н.е. вони перепливли Балтійське море і висадились у гирлі річки Вісли, бажаючи переселитися на нові простори, що вабили сприятливішим кліматом і родючими землями. Їм сподобалися і терени сучасної правобережної і південної України.

Городище було відкрите в 1953 р. археологом Олександром Бодянським. У 1973 – 1980 рр. археологічні розкопки очолювала Алла Сміленко. Поселення і могильники досліджувалися паралельно з роботами на городищі. Саме городище археологи вважали резиденцією військових ватажків та їхніх вояків. Археологи відкрили два періоди існування – ранній і пізній. На ранньому етапі тут було слов'янське укріплення, що відноситься до зарубінецької культури, а на пізньому – готська фортеця. Артефакти, знайдені під час розкопок, зберігаються у фондах Інституту археології НАН України.

Одне з поселень Башмачанського черняхівського комплексу розташоване на приватній території. 2021 року власник ділянки надав доступ до території членам ГО «7 Чудес Солонянщини», завдяки цьому було виявлено низку предметів черняхівської культури. Сьогодні в музеї, що знаходиться біля пам'ятки, експонуються знахідки з черняхівського поселення II-IV ст. н. е.

ГО «7 Чудес Солонянщини» з 2021 року проводить благодійні екскурсії до пам'ятки національного значення як для місцевих мешканців, так і для гостей громади. Завдяки популяризаторській роботі членів ГО «7 Чудес Солонянщини» охочих відвідати пам'ят-

5. Кам'яні рештки оборонної фортеці городища Башмачка

6. Музей ГО «7 Чудес Солонянщини» біля городища Башмачка

ку стає все більше. Наші екскурсії відвідують ветерани, члени їхніх родин, ВПО, мешканці Дніпра, Запоріжжя та ін.

Члени нашої команди: Кирило Габор – старший науковий співробітник КП «Музей історії Дніпра» Дніпровської міської ради, студент історичного факультету ДНУ ім. Олеся Гончара. Під час навчання у школі та університеті брав участь у таких археологічних експедиціях: Новоолександрівський курган (2021), с. Рудка (2021) балка Канцерка (2021, 2022), Нехворощанський монастир (2023). З 2021 року – член ініціативної групи «7 Чудес Солонянщини», проводив краєзнавчі подорожі для місцевих та груп з Дніпра, Запоріжжя, Марганця та ін. Тетяна Латай – керівник і засновниця ГО «7 Чудес Солонянщини», випускниця ХНАМГ – менеджер ресторанного, туристичного та курортного сервісу, менеджер-економіст. У 2021 р. розробила туристичний маршрут головними пам'ятками Солонянської ТГ. З того ж року організовує та проводить краєзнавчі подорожі Солонянським краєм. З 2022 завідує Любимівським сільським клубом-філією Солонянського центру культури і дозвілля. У 2020 році створила інформаційну сторінку «Городище Башмачка». Мар'яна Петрів – краєзнавець із с. Вовніги, випускниця ДНУ ім. Олеся Гончара. З 2021 р. організовує та проводить краєзнавчі подорожі Солонянським краєм. Юрій Лавріщев – головний «хранитель» городища Башмачка, косить траву, упорядковує територію пам'ятки.

Володимир ПАРАЦІЙ,

старший науковий співробітник

Бережанського краєзнавчого музею.

м. Бережани, Тернопільська обл., Україна

МУЗЕЙНІ ТРАДИЦІЇ ПОВІТОВОГО МІСТА (1920–1930-ті рр.): БЕРЕЖАНИ. ПОЛЬСЬКИЙ ТА УКРАЇНСЬКИЙ КУЛЬТУРНІ ВЕКТОРИ

Бережани як історичне місто зберегло до сьогодні і шарм минулих епох (через ареали архітектурно-містобудівної спадщини), і свою власну «історичність» (події, факти, артефакти з минулого). Ця «пам'ять» зосереджується, перш за все, у місцевих музейних зібраннях. Бережани мають вже свою музейну традицію; вони пережили складний період «безмузейності» та не менш складний етап відродження сучасного музейного життя.

З 1925 р. в Бережанах існував музей полоністичного ідеологічного спрямування. Він розташовувався в кількох окремих кімнатах міського магістрату. Ініціатива його створення належала магістратському чиновнику Адольфу Лучинському. Вже через п'ять років музейні фонди налічували понад 2500 цінних предметів, значна частина яких відображала події недалекого військового минулого (події Першої світової, Українсько-польської війни). Частково під музейно-експозиційні потреби пристосовувалися окремі приміщення міської ратуші [6, s. 18-19].

Музейні колекції активно рекламувалися, що підвищувало наплив туристів. До 1930 р. музей відвідало понад дві тисячі гостей міста – зі Львова, Тернополя, Варшави, Кракова, інших великих населених пунктів. Серед зібрань музею історичну цінність мали: колекція різних документів, банкнот, фотографій учасників бойових дій, кількадесят шабел і карабінів, осколки артилерійських снарядів, монети, медалі, печатки, кілька листів генералів Едварда Ридз-Смігли (уродженець Бережан і випускник Бережанської гімназії) та Владислава Сікорського. Окремо згадується збірка з восьми старих книг – однієї Біблії та семи замкових і міських інвентарних [9, s. 37-38].

Сприймався цей музей і в контексті організації туристичних (екскурсійних) маршрутів. Уже з перших років свого органі-

заційного становлення та дієвого розвитку співробітники Подільського туристично-краєзнавчого товариства (створене у 1925 р.) підтримували тісні зв'язки з існуючими повітовими музеями, зокрема з «міським музеєм у Бережанах» [8, с. 16-17]. Описуючи об'єкти екскурсійного відвідування у місті, Томаш Кунзек (голова товариства та, водночас, воєводський референт з туристики) відзначає, що «музей міський (будинок міського правління при вул. Гартлера, 2) можна відвідати за попереднім оголошенням в міському правлінні» [7, с. 176-177].

Це були виключно пропольські (за ідеологічним змістом) музейні зібрання, на які, загалом, і спрямовувалися державні кошти. Тим часом, потреба створити українське музейне середовище, зокрема і музей у Бережанах, де репрезентувалися б матеріали традиційного побуту та культури перш за все місцевого українського етносу, була нагальною, але це завдання було покладене виключно на сили українського громадянства, без жодних сподівань на урядові дотації.

Згідно з твердженням львівського дослідника В. Кушніра, з поч. 1930-х рр. «формою систематичної співпраці українських музеїв Галичини стали музейні з'їзди». Перший з них було проведено 25 квітня 1931 р. у Львові в приміщенні Національного музею. Учасники другого з'їзду, що пройшов у Самборі 3 червня 1933 р., вирішили налагодити постійну та цілеспрямовану співпрацю між східногалицькими українськими музеями. А на наступному – третьому – з'їзді, що відбувся у Львові, 9 червня 1935 р. (знову в приміщенні Національного музею), розглядалося і питання щодо організації нових регіональних українських музеїв, зокрема вирішено домагатися їх відкриття у Станіславові, Бережанах і Збаражі [3, с. 828, 830-832]. До речі, на цьому міжмузейному зібранні регіональний музей «Лемківщина» (м. Сянок) представляв один із його співзасновників Франц Коковський – правник (суддя та адвокат), письменник і поет, етнограф, громадський діяч, уроженець Бережан. Його було обрано секретарем з'їзду [3, с. 832].

Загалом, музейні з'їзди 1930-х рр. стимулювали подальший розвиток регіонального музейництва та створення нових провінційних музеїв. Одним із них був український музей у Бережанах.

У середині 1930-х рр. Франц Коковський повертається до міста свого народження і гімназійного навчання і відразу ж очолює роботу з організації крайового українського музею. Швидко підготовлено колективну відозву про створення при місцевій філії педагогічного товариства «Рідна школа» «Українського Національного

музею ім. Андрія Чайковського у Бережанах» [2, с. 3]. А 12 листопада 1935 року при місцевій філії товариства «Рідна школа» було створено Музейне товариство ім. А. Чайковського. Франц Коковський – в управі музею. Для популяризації та активізації збиральної роботи серед населення краю управа осередку в Бережанах розробила спеціальний квестіонар, у якому було чітко зазначено, що саме потрібно збирати для музейного зібрання: «всі пам'ятки побуту (народна українська ноша, вишивки, писанка), культури (церковне та світське мистецтво, рукописи, книги), археологічні знахідки, матеріали з краєзнавства, народної творчості...» [5, с. 770].

Ще одне звернення до Бережанського повітового староства з обґрунтуванням потреби в існуванні нової музейної структури в такому історично значимому місті було подане на початку 1936 року: «Ваша достоїнство! Громадянство Бережан рішило обнови при кружку “Рідної школи” в Бережанах та на його статуті Музей, що має стати храмом нашої культури».

Цей музей конче потрібний, коли зважимо те, що не мали дотепер свого музею ні Бережани, ні Підгайці, ні Перемишляни, ні, врешті, Монастириськ та Бучач. А тут, на цих землях, починаючи з наших княжих часів йшли завзяті бої за володіння цією землею, тут наші предки грудь об грудь ставали проти наступів татарів, волохів, мадяр, московитів, тут врешті наше славне стрільцтво написало кров'ю найкращі картини свого існування» [1, с. 2]. Серед ініціаторів створення музею, підписи яких поставлено під зверненням, звісно, був і Франц Коковський як представник музейної управи.

Впродовж 1935–1936 рр. головні проблеми, пов'язані з організацією українського музею в Бережанах, були вирішені. Уже на четвертому музейному з'їзді (31 травня – 1 червня 1936 р.), господарем якого був музей товариства «Лемківщина» у м. Сяноку, уперше було представлено новостворений Бережанський музей [3, с. 832–833].

Як і польський міський, так і український музеї у Бережанах проіснували до 1939 р. Наступна зміна політичних обставин та орієнтацій, на жаль, змела їх. А колекції, швидше за все, поповнили фонди новоствореного обласного краєзнавчого музею у Тернополі. Власне, такий висновок можна зробити, прочитавши газетне повідомлення за 1941 р.: «Тому десять літ була музейна гарячка. Майже кожне містечко старалося створити у себе музей. Мали такі музеї не лише Тернопіль, а Золочів, Теребовля, Бучач, Монастириськ, Борщів, Заліщики, Городенка, Бережани, Підгайці,

Збараж, Кудринці. За більшовицької влади був наказ скомасувати всі музеї і створити обласний Музей у Тернополі. Управа Музею докладала всіх зусиль, щоб ті збірки звезти до Тернополя. План переведено майже в цілості» [4, с. 4].

Для східногалицького музейництва 1920–1930-ті рр. були періодом переходу на новий, більш якісний та професійний етап еволюції. І в цьому контексті позитивного розвитку проявляли свої кращі сторони бережанські музеї. Їх традиції якщо й не перейшли у практику сучасного регіонального музейництва, то все ж залишили свій слід у сьогоденні, адже сам факт існування доброї традиції – це вже користь.

Список використаних джерел

1. Бережанські вісті. Бережани, 1936. Ч. 2.
2. Діло. Львів, 1935. Ч. 53.
3. Кушнір В. Західноукраїнські музейні з'їзди 1930-х рр. *Народознавчі зошити*. Львів, 2003. № 5/6.
4. Львівські вісті. Львів, 1941. Ч. 124.
5. Надопта А. Роль громадських наукових організацій та церкви у формуванні та становленні українського етнографічного музейництва Галичини кін. XIX ст. – 30-х рр. XX ст. *Народознавчі зошити*. Львів, 2012. № 4.
6. Brzeżany 1530-1930. Brzeżany, 1930.
7. Kunzek T. Przewodnik po wojewodstwie Tarnopolskiem. Tarnopol, 1936.
8. Sprawozdanie wydziału Podolskiego Towarystwa Turystyczno-krajoznawczego z działalności za czas od dnia 1 maja 1930 do dnia 30 kwietnia 1931 roku. Tarnopol, 1931.
9. Wiszniewski S. Przewodnik po Brzeżanach i okolicy. Brzeżany, 1937.

Дмитро ГОРШКОВ,

магістр історії, науковий співробітник,
завідувач наукової бібліотеки ДУ «Інститут очних хвороб
і тканинної терапії ім. В.П. Філатова НАМН України»,

Олег ЗАДОРЖНИЙ,

доктор медичних наук, старший науковий співробітник
відділу вивчення біологічної дії та застосування лазерів
в офтальмології ДУ «Інститут очних хвороб і тканинної
терапії ім. В.П. Філатова НАМН України».
м. Одеса, Україна.

**«ЧЕТВЕРТЕ ПОКОЛІННЯ ФІЛАТОВЦІВ»:
СПАДКОЄМНІСТЬ ТРАДИЦІЙ ТА ЗДОБУТКИ
ІНСТИТУТУ ІМЕНІ В. П. ФІЛАТОВА**

Вступ. Державна установа «Інститут очних хвороб і тканинної терапії ім. В.П. Філатова НАМН України» є провідним науковим і клінічним центром офтальмології України, який зберігає та примножує національні наукові й культурні традиції. Наукова бібліотека та музей Інституту виконують функцію інституцій національної пам'яті, зберігаючи рукописи, книги, особисті речі та твори В. П. Філатова та його учнів. Інститут активно розвиває міжнародне партнерство, бере участь у провідних офтальмологічних конгресах та підтримує академічну мобільність.

Мета дослідження. Показати спадкоємність поколінь філатовців у науковій діяльності, охарактеризувати роль сучасного керівництва та представити здобутки молодих учених — так званого «четвертого покоління філатовців».

Результати. Під керівництвом члена-кореспондента НАМН України, професора Н. В. Пасечнікової Інститут зумів подолати кризові періоди та зберегти традиції філатовської школи.

У 2023 році відкрито новий шестиповерховий хірургічний корпус, будівництво якого розпочалося ще у 1990-х роках. В умовах війни завершення будівництва та введення корпусу в експлуатацію є символом стійкості української науки й медицини.

Попри війну, в Інституті продовжується клінічна, наукова та освітня робота. Активно працює відділення посттравматич-

ної патології ока (керівник – проф. Н. А. Ульянова), де проводяться унікальні операції з реконструктивної хірургії бойових травм. Досвід практичної роботи відділення узагальнено у монографії «Реконструктивна хірургія бойової травми ока» [1].

За період війни захищено 11 кандидатських і 1 докторська дисертації, видано 8 монографій, відновлено проведення щорічної міжнародної конференції «Філатовські читання», що свідчить про безперервність наукової комунікації.

«Четверте покоління філатовців» – учні Н.В. Пасечнікової (В.О. Науменко, С.В. Кацан, А.Р. Король, О.В. Зборовська, М.М. Уманець, О.С. Задорожний, І.О. Насінник, Т.Б. Кустрин) – зробило вагомий внесок у розвиток офтальмологічної науки, зокрема в розвиток таких напрямів, як лазерні технології, хірургія сітківки, лікування ретинопатії недоношених, увеїтів, застосування штучного інтелекту та інноваційних методик (електрозварювання біотканин, гіпотермія, фотодинамічна терапія). Молоді науковці активно лікують поранених військовослужбовців, забезпечуючи збереження зору та повернення до повноцінного життя захисників України.

Інститут підтримує тісні зв'язки з провідними світовими офтальмологічними школами та університетами Молдови, Румунії, Чехії, Словаччини. Співробітники беруть участь у престижних міжнародних форумах (EuroRetina, EuroCornea, Deutsche Ophthalmologie Congress, EUNOS, EGS та ін.). Це сприяє інтеграції української науки у світовий контекст та підвищує її авторитет.

Висновки

Інститут ім. В.П. Філатова зберіг спадкоємність наукової школи, закладеної академіком Філатовим, попри історичні кризи та сучасні виклики війни.

Сучасні досягнення Інституту поєднують високий рівень клінічної роботи, наукові дослідження, освітню роботу та міжнародне співробітництво.

«Четверте покоління філатовців» демонструє здатність не лише підтримувати традиції, але й впроваджувати інновації, що забезпечує гідне місце української офтальмології у світовій науковій спільноті.

Список використаних джерел

1. Пасечнікова Н.В., Ульянова Н.А., Сідак-Петрецька О.С. Реконструктивна хірургія бойової травми ока. Одеса, 2023 с.

Любов ПОЛЄВА,

завідувач Гранітненської сільської бібліотеки
відділу культури, молоді та спорту
Мирненської селищної військової адміністрації,
Волноваського району, Донецької області, Україна

ТРАДИЦІЇ СІЛ МИРНЕНСЬКОЇ ГРОМАДИ: ПАНАЇР

Коріння громади та її символи

Історія громади сягає XVIII століття, коли кримських християн-греків переселили з Криму, їх нащадки нині відомі як надззовські греки.

Панаїр – храмове свято греків Надазов'я

Одним із найпопулярніших календарно-релігійних свят надззовських греків є храмове свято Панаїр – одне з найдавніших сакральніших для греків Надазов'я. Воно присвячене святому – покровителю села, на честь якого будували храм [3, Хавана К.].

• Назва походить від давньогрецького «πανηγύρι» (пан-агорі), що означає «загальне зібрання»[1, с. 227].

1. Люди йдуть на Панаїр, с. Старогнатівка, початок XX ст.

2. Панаїр, с. Мангуш. Фот. Ф. Браун, 1897 р.

- Коріння свята сягає дохристиянських часів.

Найдавнішою письмовою згадкою про панаїри в Криму є виданий у 1652 р. фірман османського султана Мехмеда IV.

Відмінності святкування Панаїру в селах громади

Відомо про три різновиди панаїрів: загальні, квартальні (або вуличні) та жіночі.

Загальний панаїр є поетапною подією і включає чотири основні послідовні частини: жертвоприношення, літанію (богослужіння), спільну трапезу, ігрову (спортивну) частину. Дати загальних панаїрів є встановленими та суворо дотримуваними. Найчастіше дата проведення загального панаїру збігається з днем храмового свята села. Залежно від того, з пам'яттю про якого християнського святого чи з якою євангельською подією пов'язується панаїр, дата його проведення може бути перехідною або неперехідною [2, Ахбаш М.].

Неперехідними датами загальних панаїрів є:

- день св. Костянтина й Олени (21 травня) святкує село Гранітне;
- день св. Петра і Павла (29 червня) святкувало село Старогнатівка.

Перенесення панаїру на День молоді в радянські часи в селі Старогнатівка призвело до втрати багатьох традицій та поступової відмови від рідної мови [3, Хавана К.].

3. Панаїр, с. Старогнатівка, 1970-ті роки. Фот. Г. Іванової.

Перехідними датами загального панаїру є:

- Вознесіння Господнє в селі Кам'янка (до 1946 року Нова Карань); прив'язка до рухомої дати Великодня робить цей панаїр унікальним у календарі громади.

- квартальні (вуличні) панаїри проводяться в одному або одночасно у декількох кварталах (вулицях) села. До нього, як правило, залучаються мешканці певної вулиці або кварталу. Цей різновид панаїру може бути приурочений до будь-якого християнського свята.

- Жіночий панаїр є винятковим видом панаїру. Проводиться він у день пам'яті св. Параскеви Римської (26 липня), що пов'язано з вірою у те, що свята зцілює жінок від безпліддя та інших недугів [1, с. 228]. У жіночому панаїрі беруть участь виключно жінки.

Взяття обітниці:

Все починалося, коли цьогорічний панаїр ще триває – від моменту проголошення певною особою обітниці про добровільне взяття на себе обов'язку організувати жертвоприношення і спільну трапезу наступного року. Взяття особою обітниці перед Богом провести панаїр викликано бажанням отримати благословення у зв'язку з народженням дитини, тяжкою хворобою члена родини, поганим урожаєм, спробою запобігти лиху та ін. Особу, яка бере на себе обітницю провести панаїр, називають «ватаїрджі» (урумською мовою)

[1, с. 229]. Наявність спеціального терміну на позначення організатора панаїру покликана підкреслити особливе становище такої особи в очах односельців. Покладення на ватаїрджі головної частини відповідальності за майбутній панаїр компенсується глибоким шанобливим ставленням до нього з боку односельців, а надання допомоги ватаїрджі вважається благою справою, йому передають ритуальну хлібину (фільто) та переносять ікони й інші атрибути до його оселі.

Підготовка до свята:

Основне завдання з підготовки панаїру традиційно покладається на чоловіків, провідну роль серед них відіграє ватаїрджі, якого іноді називають також «господарем панаїру».

Підготовка до панаїру відбувається протягом всього року і включає виконання ватаїрджі таких обов'язків:

- вирощування головної жертвовної тварини;
- заготівля круп і борошна для приготування ритуальних страв і напоїв;
- приготування місця проведення панаїру, наведення чистоти;
- випікання ритуальних хлібів та їх освячення;
- виготовлення ритуального напою;
- оформлення імпрізованого вівтаря [2, Ахбаш М.].

4. Панаїр надзівських греків. Колекція Урзуфського музею

Вирощування головної жертвовної тварини є, мабуть, основним обов'язком ватаїрджі. Традиційно такою твариною виступає молодий бик, в останні десятиліття – баран. Ця тварина має ключове значення для проведення панаїру, тому має відповідати чітким вимогам. Жертвовною твариною може бути самець молодого віку, без будь-яких фізичних вад. Важливо, щоб тварина не була чорної масті або рябою [1, с. 231]. Проте останньою вимогою дозволяється знехтувати, якщо ватаїрджі обіцяє принести в жертву ще ненароджену тварину. Ставлення до жертвовної тварини особливе: її не можна карати або сварити за жодних умов, а її викрадення або приховання вважається великим гріхом, не кажучи вже про її передчасне забиття. Якщо ж жертвовна тварина померла або була забита кимось раніше, до початку панаїру, то зобов'язання ватаїрджі щодо принесення жертви вважається виконаним [2, Ахбаш М.].

Іншим обов'язком ватаїрджі є заготівля великої кількості пшона (або рису) та борошна. Розмір цього запасу визначається необхідністю приготування достатньої кількості ритуальних хлібів (фільтю), ритуальної каші та ритуального напою (боза).

Домашній вівтар споруджується в місці проведення панаїру або в оселі ватаїрджі. Центральне місце в ньому займає ікона, яку передають щороку новому ватаїрджі. До цієї ікони бажає доторкнутися кожен учасник панаїру, адже вона наділяється цілющими властивостями [1, с. 229].

Жертвоприношення («хурбан»)

Починається ритуальне дійство з жертвоприношення, що відбувається зазвичай перед самим сходом сонця. Усі учасники, з господарем панаїру на чолі, обводять жертвовного бичка тричі навколо садиби. Після цього всі прямують до місця заклання, де ватаїрджі самостійно або спеціально запрошений ним різник забиває жертвовного бичка [2, Ахбаш М.].

Приготування ритуальних страв

Важливим правилом є те, що м'ясо жертвовної тварини належить готувати виключно на відкритому вогнищі та способом варіння, смажити його суворо заборонено! Така сувора регламентація способів заклання й приготування м'яса жертвовних тварин пояснюється бажанням надазовських греків зробити їжу придатною для ритуального вживання [2, Ахбаш М.]. Спершу варять м'ясо жертвовних тварин, а потім, на отриманому м'ясному бульйоні готують ритуальну пшоняну або рисову кашу [1, с. 232].

До цього дня заздалегідь з просяного та пшеничного борошна готують ритуальний слабоалкогольний напій (боза) [3, Хавана К.].

Коли приготування їжі завершено, господар запрошує священника, який прямо у подвір'ї проводить службу. Наприкінці священник передає право проведення панаїру в наступному році та оголошує про перехід до спільної трапези [2, Ахбаш М.].

Спільна молитва і трапеза

Після святкової літургії у храмі влаштовувалася спільна трапеза, яку часто і називають панаїром. Для всіх жителів та гостей столи накривали прямо на подвір'ї церкви, що символізувало єдність та гостинність. Нікого спеціально не запрошували: немає господарів і гостей, усі охочі можуть приєднатися до святкування, незалежно від етнічної приналежності, місця проживання, заможності, походження та ін. Усі, хто прийшов, мають право рівною мірою брати участь у трапезі. Це досягається шляхом поділу ритуальної їжі та напоїв на рівні долі. Частину ритуальних страв передають тим, хто через хворобу не зміг відвідати панаїр. Залишати ж собі їжу не можна, її належить роздати нужденним [2, Ахбаш М.].

Особливо цінувалася їжа, з'їдена на панаїрі, зокрема м'ясо «хурбан», що вважалося чудодійним [3, Хавана К.].

Напій боза мав у греків Надазов'я магічну властивість – хворі люди швидше одужували, він також слугував символом щедрості та достатку і пропонувався гостям у великій кількості [3, Хавана К.].

Спортивні змагання

Після трапези продовжувалися гуляння з піснями та танцями. Влаштовувалися ярмарки, кінні змагання та боротьба «куреш», що також є традиційним елементом панаїру і має свої правила. Його влаштовують за селом, глядачі роблять велике коло, щоб усі присутні добре бачили дійство. Боролися у спеціальному вбранні: широких штанях та сорочках. Обов'язковим елементом одягу борців був пояс хушах. Під час боротьби борці – кїрешчи (урум.) змагаються, тримаючи одне одного за пояси хушахтан кїреш (урум.). Борець повинен позбавити супротивника точки опори й повалити його на землю. Вагова категорія не враховується. Для перемоги у змаганні необхідно здолати трьох борців поспіль [1, с.233]. Лише тоді отримували головний приз – хурбан. Хурбан – це голова та шкура жертвовної тварини, пізніше, гроші або жива тварина (бичок, баран) чи півень. Переможець на панаїрі вважався богообраним чоловіком.

Збереження ідентичності та майбутнє традицій

Панаїр об'єднує всі покоління, де розповідають історії, яких не знайдеш у підручниках, і говорять мовою предків. Попри важке селянське життя, люди вміли щиро радіти, а свято об'єднувало їх [3, Хавана К.].

Збереження таких свят, як панаїр, є ключовим для культурної пам'яті та ідентичності Мирненської громади. Та існує ризик втратити ідентичність панаїрів, що зумовлене вторгненням російських військових сил та окупацією регіону, яке супроводжується фізичним знищенням населених пунктів та мешканців. Вимушене переселення надазовських греків із місць компактного проживання через воєнні дії та їх розпорошення по різних регіонах призводить до втрати зв'язку з традиційними локаціями проведення панаїрів. Це, своєю чергою, ускладнює живе спілкування з найкомпетентнішими носіями культурних традицій і обрядовості, що формувалися століттями навколо цих свят.

Крім того, стрімкі процеси глобалізації, ослаблення зв'язків між поколіннями та залучення до панаїрів людей, які не належать до етнічної спільноти надазовських греків (що почастишало), поступово змінюють характер самих свят – від глибоко етнічних до більш загальнокультурних [2, Ахбаш М.].

Список використаних джерел

1. Пономарьова І. С. Етнічна історія греків Приазов'я (кінець XVIII – початок XXI ст.) : історико-етнографічне дослідження. Київ : Реферат, 2006. 300 с.
2. Ахбаш М.М. ГО «Надазовські греки: уруми і румеї».
3. Хавана Кірікія, розповідь жительки села Старогнатівка.

Усі світлини надані М.М. Ахбаш (ГО «Надазовські греки: уруми і румеї»).

Надія БАЛАБАН,

бібліотекар краєзнавчого відділу
Комунальної установи «Публічна бібліотека
ім. Євгена Чикаленка Куяльницької сільської ради».
м. Подільськ, Одеська обл.

ЛІРНИЦТВО НА ОДЕЩИНІ ТА ЙОГО ЗБЕРЕЖЕННЯ В КУЯЛЬНИЦЬКІЙ ГРОМАДІ: ВИМІР КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

«Квіти мають очі! Вони повертаються до сонця!» – у цих словах головного героя з фільму «Поводир» скритий великий зміст!

Ми всі повертаємося до сонця, до цілого культурного пластику своєї історії, щоб бути кращими і сильнішими. Кожна громада пишається своєю історією і людьми, які зробили неоціненний внесок у розвиток країни, культури та збереження її спадщини. Чим може пишатися наша громада так, щоб на всю країну?! Найперше, своїм відомим земляком – меценатом Євгеном Чикаленком, по-друге тим, що в селі Коси, Куяльницької громади, існувала єдина на півдні України школа лірників. Саме так, село Коси

нашої громади на початку XIX століття славилася музичною школою, де людей з обмеженим зором навчали не тільки заробляти на хліб, а й майструвати справжні музичні інструменти. Майстри музичного цеху, співці української історії, були незаможні, але такі талановиті та мужні...

Ось як про це писав письменник, журналіст, історик Богдан Сушинський: «Наша громадська думка звикла до того, що центри лірництва віддавна формувалися на Черкащині, Київщині, Полтавщині, Запоріжжі... Але – щоб на Одещині, в одному з віддалених сіл...»

Автор назвав своє дослідження – «Коси – столиця лірників» [2, 3] і зауважив, що це село має офіційно посісти належне йому місце в історії українського музично-пісенного мистецтва.

Чому? «Кожен, хто хоча б поверхово знайомився з долею українського народу, його музичною культурою та козацьким фольклором, знає, що значна частина всієї давньої духовної спадщини була врятована у вирі грабіжницьких ординських навал та майже безперервних воєн і повстань тільки завдяки тому, що багатьма поколіннями кобзарів, лірників та бандуристів, яких у народі узагальнено називали «лірниками», з уст в уста передавалися народні думи, історичні пісні, так звані «невольничі плачі», що давно виокремлені літературознавцями в самостійний жанр, та всілякого роду фольклорні оповідки. Тобто саме ті твори, в яких було творчо закодовано безцінні знання про ті чи інші історичні події, народних героїв та козацьку звичаєвість; про побутові традиції, характер і психологію українців, їх невмирущі фольклорні набуток. Досить сказати, що перші писемні згадки про появу народних дум датуються дослідниками кінцем XVI століття, а в 1819 році, незважаючи на всі імперсько-цензурні заборони, світові явився перший друкований збірник українських дум».

Навіки ввійшли в історію нашого народу імена таких славетних кобзарів, як Остап Вересай, Євдоким Мокровоз, Василь Мороз, Гнат Гончаренко.

У 1896 році з'явилася у щомісячному історичному журналі «Кіевская старина» (№1-3) публікація «Лірник Василь Мороз» [5]. Вона цікава тим, що лірник Василь Мороз якраз і був одним

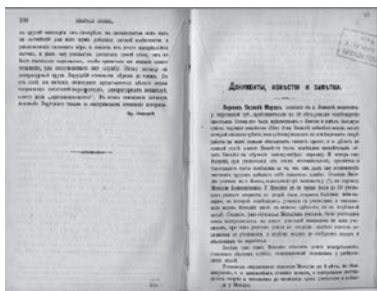
із найздібніших випускників Косівської школи. Подаючи фрагменти записаної з його уст «Думи про панщину», автор публікації Євген Чикаленко водночас оприлюднив фрагмент розповіді лірника про свій життєвий шлях та устрій школи. Відтак ця розповідь набуває для нас із вами неоціненного значення, оскільки наразі залишається єдиним писемним свідченням очевидця тих подій, випускника школи, людини, завдяки якій ми, власне, і дізналися ім'я організатора і провідного викладача косівської школи – Мефодія Колісниченка. «У Мефодія, – мовиться далі в публікації, – на той час було близько тридцяти учнів різного віку. У дворі була влаштована велика хата-казарма, в котрій розташовувалися учні та вчителі, а власник школи Мефодій з родиною жив поруч, але в окремій хаті. Старші, вже вивчені Мефодієм, учні ставали вчителями новачків, і на двох вчителів приходилося по п'ять учнів, причому вчителі навчали по черзі: тиждень вони займалися з учнями, а тиждень ходили сусідніми селами та містечками на заробітки.

Учнів, зазвичай, віддавали Мефодієві на шість років, але «болванувати», тобто нездібні, навчалися довше, а «хитренькі» (здібніші) виучувалися швидше, і до завершення терміну залишалися вчителями та робітниками у Мефодія. Втім, ці останні могли ставати самостійними лірниками, попередньо домовляючись про це з господарем. Після смерті Мефодія, ще до визволення селян (тобто до 1861 року. – Б.С.) школа перестала

існувати, і тепер Василь не знає, чи діє ще десь подібна школа.

З оповіді лірника видно, що школа жила за певними правилами... Тут існували цех-майстри, вчителі та учні, термін навчання та взаємини між якими регламентувалися спеціальним зібранням правил – «канонам». Вони мали свій статут, свої прапори та каси взаємодопомоги; свої секретні музичні сигнали, і навіть свою професійну таємну мову, яку називали «лебійською». Кожному лірникові, який пройшов шкільний вишкіл, надавалася певна територія «для промислу», на яку інші зазіхати не мали

права. Тож випускники косівської школи лірників мандрували мальовничим півднем України. Поліція ретельно стежила за тим, щоб кобзарі не виступали на ярмарках та в інших громадських місцях, але без них не відбувалася жодна подія: обжинки та покоси, родини та поховання, весілля та свята... Відомо чимало випадків, коли поліцей-

ські нападали на лірників, розстрошували інструменти, а самих музикантів заарештовували. Таким чином російська імперія боролася, зокрема, і з українським національним вільнодумством...

Справою честі для Куяльницької громади стало вшанування своїх предків-митців зі школи лірників: на стіні косівської школи в 2012 році встановили меморіальну дошку, у 2020 році був розроблений туристичний маршрут «Шлях лірників», у 2022 році з'явилася паркова скульптура, присвячена Мефодію Колісниченку – засновнику косівської школи лірників (автор – Сергій Стеблук з Рівненщини).

На території села Коси все частіше звучать невибагливі мелодії старовинних інструментів та лунають голоси сучасних лірників та кобзарів. Жодна історична реконструкція, відтворена працівниками культури, не відбувається без старого лірника та його хлопчика-поводиря, які уособлюють в своїх образах символ музичної історії нашого краю. І коли у метушливому сьогоденні раптом оживає шматочок часу, відрізок епохи... ось вже радість!

У Будинку культури вже з'явилася музейна кімната українського лірництва, центральною експозицією якої є величезний банер із зображенням майстерні з виготовлення колісної ліри, її деталей та інструментів для виготовлення. Нагадаємо, що для того, щоб виготовити колісну ліру, потрібно з'єднати між собою більше, ніж 300 деталей.

Гордістю музейної кімнати є справжня колісна ліра, виготовлена сучасним майстром-лірником Вадимом Парцієм за старовинною технологією, а також представлені окремі основні деталі

народного інструмента, які дають змогу уявити складний процес виготовлення ліри. Відвідувачі можуть навіть спробувати пограти на інструменті, відчути, як звучить «дух історії».

Прикрашають музейну кімнату і добірка книжок про лірництво та культуру України, і надруковані тексти старовинних українських пісень, дослідження музикознавців, фотографії та малюнки, що відтворюють буття славних кобзарів.

Громада робить все можливе, щоб наші діти знали свою історію, традиції, щоб слава про край як пісенну музичну столицю повернулася до наших сіл.

У 2021 році побачив світ краєзнавчий альманах «Ягорлицький ключ», підготовлений бібліотекарями громади і виданий за фінансової підтримки Куяльницької сільської ради. Його сторінки містять матеріал про факт існування косівської школи лірників.

Список використаних джерел

1. Лірництво на Одещині. Як Куяльницька громада піднімає пласт культурної спадщини!. *Вісті Подільщини*. 2021. 5 серп. С. 4.
2. Сушинський Б. Коси – столиця лірників. *Забуті сторінки забутої історії*: полемічні нотатки на полях давнописів, наук. розвідки та есе, роздуми над історичними екскурсами попередників і сучасників / Б. Сушинський. Одеса, Астропринт, 2016. С. 4–34.
3. Сушинський Б. Коси – столиця лірників. *Котовські вісті*. 2011. 17 листоп. С. 3.
4. Федорович О. Співцям історії від вдячних нащадків. *Котовські вісті*. 2012. 27 верес. С. 1–2.
5. Чикаленко Є. Лірник Василь Мороз. *Київська старина*. 1896. №1. С. 79–80.
6. Ягорлицький ключ : краєзнав. альм. / упоряд. : Дюгаєва С., Бензар Л., Балабан Н. Луцьк : Терен, 2021. 228 с.
7. Коси – столиця лірників. URL: https://kotovsk-crb.ucoz.ua/index/kosi_stolicja_lirnikiv/0-49
8. Відкриття меморіальної дошки випускникам школи лірників. URL: https://kotovsk-crb.ucoz.ua/index/vidkrittja_memorialnoji_doshki_vipusknikam_shkoli_lirnikiv/0-522
9. Музейна кімната в бібліотеці села Коси. URL: https://kotovsk-crb.ucoz.ua/index/muzejna_kimnata_v_kosakh/0-521
10. Українська душа на струнах ліри: відкриття скульптури Мефодію Колісниченку в селі Коси. URL: https://kotovsk-crb.ucoz.ua/index/vidkrittja_skulpturi_lirniku_mefodiju_kolisnichenku/0-520

Ярослав КНЯЗЄВ,

SMM та PR-менеджер заслуженої артистки України

Олени Білоконь.

м. Вінниця, Україна

МУЗЕЇ ЯК ПЛАТФОРМИ ДІАЛОГУ КУЛЬТУР (НА ПРИКЛАДІ МУЗЕЮ ІСТОРІЇ ТА ЕТНОГРАФІЇ НЕМИРІВЩИНИ)

У XXI столітті музеї перестали бути лише сховищами артефактів. Їх дедалі частіше сприймають не просто як установи зі збереження культурної спадщини, а як активних учасників суспільного життя – простори відкритого діалогу, творчого пошуку, співтворчості та міжкультурного обміну. Із зміною соціокультурних викликів музейна діяльність в Україні набула нових функцій: від збереження артефактів до формування культурної ідентичності, міжетнічної толерантності та сприяння порозумінню в полікультурному суспільстві.

В умовах глобалізації, гібридних воєн та духовного відродження нації музеї відіграють важливу роль як інструменти суспільного діалогу, осмислення спільного минулого, збереження локальної пам'яті та побудови «містків» між культурами, поколіннями, стилями мислення й світоглядними орієнтирами. Сучасний музей – це не лише місце зберігання матеріальної спадщини, а й динамічний простір, у якому відкривається унікальна можливість діалогу між людьми, культурами та епохами.

Зростання уваги до музеїв як виду комунікативних платформ зумовлене запитом суспільства на глибше пізнання себе й інших, на розширення простору довіри й толерантності, а також на взаємне розуміння в багатокультурному середовищі. У цьому контексті особливої ваги набуває досвід регіональних музеїв, які активно впроваджують нові моделі взаємодії з громадою. Один із таких – Музей історії та етнографії Немирівщини (м. Немирів, Вінницька область), що успішно поєднує просвітницьку, культурно-освітню та комунікативну функції, утверджуючи себе як простір міжкультурного діалогу та збереження автентичної історичної пам'яті Поділля.

Актуальність теми статті зумовлена потребою формування нової парадигми музейної діяльності, орієнтованої на активну участь громади, розвиток інтерактивних форм комунікації та забезпечення культурної інклюзії. У цьому контексті Музей історії та етнографії Немирівщини постає як приклад ефективної реалізації місії музею як платформи міжкультурного діалогу.

Мета дослідження – проаналізувати сучасні підходи до музейної діяльності як простору міжкультурного діалогу, висвітлити практики, що реалізуються в Музеї історії та етнографії Немирівщини, та окреслити перспективи розвитку таких практик у регіональному контексті.

Завданнями дослідження є:

- визначити теоретико-методологічні засади концепції «музей як комунікативна платформа»;
- проаналізувати культурно-освітню, наукову та виставкову діяльність музею в контексті міжкультурної взаємодії;
- окреслити ключові форми реалізації культурного діалогу на прикладі музейної практики Немирівщини;
- сформулювати висновки та рекомендації щодо подальшого розвитку музейних платформ як осередків міжкультурної комунікації.

Діалог культур – це процес взаємного сприйняття, обміну та співпраці між представниками різних культурних спільнот, що поглиблює взаєморозуміння й повагу. У контексті Музею історії та етнографії Немирівщини він проявляється через експозиції та заходи, які відображають багатонаціональну й поліетнічну історію регіону – зокрема українців, поляків, євреїв, німців та ін. Музей створює простір, у якому різні культурні наративи представлені рівноправно й можуть співіснувати, сприяючи формуванню спільної історичної пам'яті.

Музей як комунікативна платформа – це культурна інституція, що виконує функцію посередника у передачі знань, цінностей і традицій між різними соціальними та етнічними групами. Музей історії та етнографії Немирівщини не лише зберігає матеріальні артефакти, а й активно організовує виставки, лекції, культурні фестивалі, які є майданчиком для зустрічі та обміну ідеями представників різних культур, стимулюючи їх діалог.

Інтеркультурна взаємодія – це комплекс дій і процесів, що відбуваються між культурами у різних сферах життя, включаючи освіту, мистецтво, побут і традиції. Наприклад, у музеї історії та етнографії Немирівщини це проявляється у формі спільних

проектів із залученням різних етнічних спільнот, у проведенні тематичних заходів, де поєднуються культурні практики, а також через створення експозицій, що ілюструють взаємозбагачення культур регіону.

Музей «Літературна Немирівщина», відкритий 8 травня 1991 року, став важливим осередком збереження та популяризації багатой літературної спадщини краю, сприяючи зміцненню регіональної культурної ідентичності. Експозиція музею розміщена у чотирьох приміщеннях і включає шістнадцять виставок, присвячених видатним письменникам, поетам і митцям, життя та творчість яких пов'язана з регіоном. Особливу увагу приділено землякам – поету Миколі Некрасову та композитору Миколі Леонтовичу. Представлено також творчий доробок Марка Вовчка, Зінаїди Тулуб, Миколи Трублаїні, Михайла Луківа та інших авторів.

Окрему увагу приділено художнім роботам вінницьких і місцевих живописців, зокрема творам Григорія Малакова, які доповнюють і збагачують експозиції музею. Четверта кімната музею слугує вітальнею для засідань студентського клубу «Сузір'я», творчих зустрічей та культурних заходів, що активізують громадське життя регіону.

Через зміну запитів публіки роль Літературного музею в культурному просторі регіону поступово втратила актуальність, що спричинило уповільнення розвитку установи. Лише з приходом нового керівництва у 2021 році музей отримав нове дихання і розпочав динамічний розвиток, а також розширив експозиційну та виставкову діяльність. У 2021 році відбулася реорганізація Літературного музею в історично-етнографічний музей із метою відтворення, дослідження та збереження історичних подій, артефактів, традицій, побуту і культури місцевого населення. Музей відіграє ключову роль у формуванні регіональної ідентичності.

Експозиції музею охоплюють широкий хронологічний період – від прадавніх часів до сучасності, висвітлюючи історію Немирівщини через призму етнографічних, археологічних, історичних, мистецьких та фольклорних матеріалів, а також фотокопій. Особлива увага приділяється збереженню автентичних предметів побуту, зокрема вишитих сорочок і рушників.

У музеї зберігається значна колекція музичних інструментів, що була зібрана у 1980–1990-х роках місцевим жителем, учителем музики та заслуженим працівником культури Валентином Буко. До колекції входять різновиди окарини, сопілок, барабан, контрабас, козабас, ліра, акордеон та інші музичні інструменти. Особли-

ве місце в експозиції займають особисті речі народного артиста України Павла Зіброва, який особисто долучився до створення експозиції, присвяченої його життю і творчості. Ще одна унікальна експозиція музею має назву «Технологічний прогрес ХХ століття», там представлені телефони 1920–1930-х років, телефон-факс, фотоапарати, відеокамери 1970-х років, відеокасети, вінілові платівки та радіоли. Ці предмети є раритетами, нині вони практично не використовуються і зберігаються лише у музейних колекціях.

Сьогодні основними функціями музею є збереження, дослідження та популяризація історичної, етнографічної та культурної спадщини Немирівщини; формування і підтримка регіональної культурної ідентичності через експозиції та освітні проєкти; організація культурно-освітніх заходів, спрямованих на розвиток патріотизму, міжкультурного діалогу та культурної інклюзії; створення платформи для співпраці науковців, митців і громади задля збереження та розвитку місцевої культури; а також популяризація унікальних музейних колекцій, зокрема етнографічних предметів, музичних інструментів та історичних артефактів. Музей активно співпрацює з науковцями, митцями, поетами та місцевою громадою, впроваджуючи інноваційні форми культурно-освітньої діяльності: виставки, лекції, майстер-класи, що сприяють розвитку міжкультурного діалогу та культурної інклюзії. Завдяки цьому Музей історії та етнографії Немирівщини став не лише осередком збереження культурної спадщини, а й живою платформою для комунікації між різними культурними спільнотами Поділля.

Однією з важливих форм реалізації культурного діалогу в музейній практиці є виставкова діяльність, спрямована на популяризацію мистецького доробку місцевих та регіональних художників. У Музеї історії та етнографії Немирівщини за останні роки було організовано низку виставок, що стали майданчиком для культурного самовираження та відкриття нових імен у сучасному подільському мистецькому середовищі. Зокрема, особлива увага приділяється підтримці майстрів пензля, які вперше презентували свої твори широкому загалу. Серед них – Віталій Оцупок, чий роботи виконані в техніці аерографії та акрилового живопису; Ірина Дашенко, яка представила полотна, написані олією й акрилом; Людмила Шильнікова та Тетяна Волошкевич, що продемонстрували власне бачення локальних культурних кодів через живописні образи. Крім того, у виставкових проєктах музею активну участь брали митці з Вінниччини – Федір Ущатовський, Катерина Безугла, Сергій Ткачук та Аліна Славгородська. Їх твор-

чість вирізняється глибоким зв'язком із подільською художньою традицією, тяжінням до символізму, а також акцентом на етнокультурній тематиці. Представлені твори розкривають різні аспекти історичної пам'яті, національної ідентичності та духовних витоків Поділля, що гармонійно поєднуються з експозиційними напрямками музею.

Ще одним важливим аспектом виставкової діяльності музею стала участь майстрів і майстринь народного мистецтва, зокрема вишивальниць та майстрів соломоплетіння. Їх творчість є не лише прикладом високої майстерності, а й яскравим свідченням збереження й розвитку традиційної культури Поділля, глибоко вкоріненої у побуті, обрядах та духовності українського народу. Серед них – знані й шановані в регіоні Ольга Січкарь, Фросина Звонарьова, подружжя Галини та Олександра Придатків, Тетяна Ткачук, Софія Динінберг, Ольга Демиденко, Олена Шрамко. Вони не лише демонстрували свої витвори на виставках, приурочених до Дня вишиванки, а й брали участь у майстер-класах, зустрічах із відвідувачами, передавали знання молодому поколінню.

На тематичних етнографічних виставках майстри представляють унікальні вироби ручної роботи – вишиті рушники, серветки, традиційний одяг із регіональною символікою, декоративні панно з соломи, а також предмети побуту, виготовлені з природних матеріалів за старовинними технологіями. Їхні експонати не лише прикрашають виставкові зали, а й несуть у собі глибоке символічне та естетичне значення: передають код національної ідентичності, любов до рідної землі, повагу до предків, витонченість ручної праці, переданої з покоління в покоління.

Окрема увага у виставковій діяльності музею приділяється подіям сьогодення, зокрема тим, що мають безпосередній вплив на формування колективної пам'яті, національної ідентичності та суспільної свідомості. Так, значущим соціокультурним проєктом стала виставка «На Зламі: виставка свідчень про зміни в житті цивільного населення внаслідок війни з 2014 року», яка репрезентувала документальні та візуальні матеріали, що відображають трансформації повсякденного життя українців у зв'язку з російсько-українською війною. Експозиція була зосереджена на персональних історіях, усних свідченнях, документах, світлинах і відеоматеріалах, зібраних серед цивільного населення з різних регіонів України, зокрема з прифронтових територій та зон активних бойових дій. Представлені матеріали висвітлювали теми вимушеного переселення, втрати житла, травматичного досвіду,

адаптації до нових умов життя, а також громадянської активності та волонтерського руху. Ця виставка не лише виконувала пізнавальну функцію, а й мала потужний емоційний, гуманістичний та комунікативний потенціал. Вона викликала у відвідувачів глибокий емоційний відгук, спонукала до осмислення цінностей миру, свободи та людської гідності, формувала відчуття причетності до загальнонаціонального досвіду спротиву та солідарності.

Таким чином, музей як платформа став місцем збереження нематеріальної культурної спадщини, де поєднуються минуле й сучасне, а традиція оживає через творчість. У цьому контексті він постає не лише простором збереження культурної спадщини, а й важливим комунікативним майданчиком для фіксації та осмислення актуальних суспільних процесів. Виставка «На Зламі» демонструє спроможність музею бути «живим» середовищем, що реагує на виклики часу, сприяє діалогу між поколіннями, національному єднанню та формуванню критичного мислення в суспільстві.

Окрім виставкової діяльності, у музеї регулярно проводяться творчі вечори, зокрема вечори поезії, які стали важливою складовою культурно-мистецького життя закладу. Особливим відкриттям для музею стала поетеса Оксана Радецька. З нею було організовано низку творчих зустрічей, вона неодноразово брала участь у заходах, а деякі вечори поезії відкривала власними творами, що значно збагачувало програму і надавало їй особливої глибини. Її поезія не просто текст на папері, вона є запрошенням до внутрішніх пошуків, до рефлексії над власними переживаннями й сенсами буття. Творчі вечори за участі Оксани Радецької не лише популяризують сучасну українську поезію, а й сприяють розвитку культурного діалогу між митцем і громадою, поглиблюють емоційно-естетичний досвід відвідувачів музею, перетворюючи його на важливу платформу для мистецьких та інтелектуальних зустрічей. У рамках співпраці з музеєм пані Оксана також видала та презентувала свою першу поетичну збірку – «Життєві формули в ліричних алгоритмах», що стала важливою подією в культурному житті регіону. Цей проект не лише розширив можливості мистецької взаємодії, а й підкреслив роль музею як центру підтримки творчих ініціатив і розвитку сучасної літератури.

Працівники музею систематично провадять науково-дослідницьку роботу, активно співпрацюючи з провідними краєзнавцями регіону – лікарем Іваном Зелюком та істориком Оксаною Лобко. У межах цієї співпраці проведено комплексне дослідження

історії родини Потоцьких, які тривалий час мешкали в Немирові, а також пов'язаних із ними історичних об'єктів міста. Особливу увагу приділено вивченню іконографії та життєпису Софії Потоцької та її зв'язку з княгинею Марією Щербатовою – останньою власницею «перлини» Немирова, історичного палацу; опрацьовано також постаті, важливі для місцевої історії, що уможливило уточнення генеалогічних зв'язків і розширення знань про соціокультурний контекст регіону. Водночас особливий інтерес викликало дослідження історії немирівських аптек і функціонування публічних будинків; аналіз їх діяльності дав змогу виявити важливі соціокультурні аспекти, які впливали на повсякденне життя мешканців, формували місцеву соціальну структуру та відображали специфіку історичних трансформацій. Студії поглибили розуміння місцевої історії й відкрили маловідомі, але значущі сторінки культурної спадщини Немирова.

Висновок. Музей історії та етнографії Немирівщини є важливим інституційним осередком, що активно формує толерантне, свідоме й культурно обізнане суспільство. Через збереження, дослідження та репрезентацію багатогранної історико-етнографічної спадщини регіону музей сприяє глибшому розумінню його культурної різноманітності, де співіснували українці, поляки, євреї, німці та інші етнічні спільноти. Такий підхід не лише відновлює історичну пам'ять, а й формує у відвідувачів цінності поваги, емпатії та співпраці між різними спільнотами й конфесіями. Завдяки широкому спектру культурно-освітніх програм, виставок, мистецьких заходів і тематичних проєктів музей виступає як «живий» простір міжкультурного спілкування та взаємозбагачення. Особливу роль відіграє залучення молоді через інтерактивні експозиції та освітні ініціативи, що формують розуміння важливості збереження культурної ідентичності та розвитку міжнаціонального діалогу.

Перспективи подальшого розвитку міжкультурного діалогу пов'язані з активним упровадженням новітніх технологій, зокрема цифрових платформ, які дають змогу не лише розширити аудиторію, а й зробити музейний досвід більш інтерактивним і доступним. Важливим є також поглиблення партнерств із науковцями, мистецькими спільнотами, освітніми закладами та громадськими організаціями для спільного створення інклюзивних культурних проєктів і подій. Крім того, музей має значний потенціал міжнародної співпраці, що уможливорює репрезентацію культурних традицій Немирівщини на світовій арені та обмін досвідом з інституціями, які підтримують міжкультурний діалог.

Завдяки цим зусиллям музей постає не лише як центр збереження спадщини, а й як активний агент соціальних змін, що допомагає долати стереотипи, зміцнює соціальну згуртованість і збагачує культурний простір сучасної України.

Таким чином, музей історії та етнографії Немирівщини не лише виконує функції збереження історії, але й активно формує суспільство, відкрито та з повагою ставиться до культурної різноманітності, створюючи умови для сталого розвитку міжкультурного діалогу в регіоні та поза його межами.

Список використаних джерел

1. Бондаренко О. В. Музей як платформа міжкультурного діалогу: теорія і практика. Київ : Наук. думка, 2018. 256 с.
2. Коваленко І. М. Сучасні тенденції музейної комунікації в Україні . Львів : Світ культури, 2021. 198 с.
3. Публікації на сторінці Facebook. URL: <https://www.facebook.com/share/1M7wk9bPRz/>.

Ольга ЛИСЕНКО,

2 курс, спец. 022 Дизайн, ОПП «ДВК», СВО: магістр,
(науковий керівник: Т.О. Іваненко,
кандидат мистецтвознавства, доцент),
Харківська державна академія дизайну і мистецтв.
м. Харків, Україна

ГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДЕКОРАТИВНОГО ШРИФТУ В УКРАЇНСЬКИХ САКРАЛЬНИХ СТАРОДРУКАХ XIV–XVI ст.

Писемність є важливим аспектом історичного та культурного розвитку для будь-якого народу. Кирилична писемність та мистецтво книги прийшли на українські землі завдяки християнству. У XIV–XVI ст. церква продовжувала сприяти створенню книг, але через розділення територій між іншими державами (в основному Польщею та Великим князівством Литовським) умови розвитку були різними.

Період XIV–XVI ст. є цікавим в історії українського дизайну, адже саме в цей період відбувався перехід від рукописних до друкованих книг. У той час створено багато переписів Євангелія та інших літургійних книг, де особливу увагу приділяли точному перекладу та правопису: «якщо текст сакралізувався по суті, то сакральною ставала і його мовна оболонка, отже, варіанти орфографії набували символічно-філософського значення» зазначає український історик Ярослав Ісаєвич [7, с. 43-65].

З появою можливості друку книг першим постало питання видання Біблії та богослужбових книг. Через високі ціни та рівень попиту світські книги друкувалися лише за наявності спонсора. Тоді їх почали створювати в рукописному варіанті, такі записи несуть історичну та літературну цінність, а щодо оформлення вони поступаються церковним [1, с. 139–142].

З другої половини XVI століття друкарство поширюється на землях Східної Європи й врешті-решт повністю замінює рукописи. Цьому певною мірою сприяли церковні потреби, потреби освіти та громадських справ і світовий рівень розвитку. Як і для рукописів, друкарство потребувало наявності багатьох фа-

хівців (різьбярів, ливарів, оформлювачів та інших), адже технологія, яку свого часу запровадив Гутенберг, використовувалася і в українських друкарнях [6, с. 120–125].

Усі основні текстові частини рукописів та першодруків були написані уставом та півуставом, для заголовків використовували декоративний тип письма – в'язь. Саме на прикладі деяких літер в'язі розглянемо, як змінювалися графічні характеристики декоративних шрифтів в українських сакральних стародруках XIV–XVI ст.

На ілюстрації з літерою А (рис. 1) можна побачити, що в більш ранніх рукописах, як от Київський Псалтир (а), форма літери є досить широкою, а пустий простір не заповнений декоративними елементами або лігатурою. Далі, в прикладах з Пересопницького Євангелія А стає вужчою, а пустий простір заповнюється верхнім хвостиком та декоративним елементом (б, в). Друковані літери А (г, ґ) є ще більш звуженими, а діагональні штрихи більш похилі та плавно переходять в основний штрих. Декоративний елемент можна побачити на діагональному штриху А з Острозької Біблії (ґ).

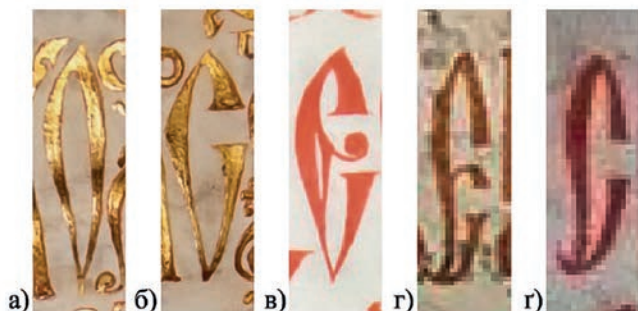
Спільними рисами літер є звужена форма, чітко вертикальний основний штрих та розширення, або невеликі серифи.

Рис.1. Фрагменти сторінок стародруків з літерою А: а) Київський Псалтир 1397 р.; б, в) Пересопницьке Євангеліє 1561 р.; г) Апостол 1574 р.; ґ) Острозька Біблія 1581 р.

Округлі літери, які представлені на прикладах О, С та Є (рис. 2), мають багато спільного між собою: звужена форма, гострі кути, закрита апертура та деякі декоративні елементи. Варто зазначити, що друковані літери відрізняються від рукописних

товщиною напливів, спрощенням декоративних елементів (особливо це видно на літері Є (в, г) та більш вираженим вигином

нижньої частини.

Рис. 2. Фрагменти сторінок стародруків з округлими літерами: а, б, в) Пересопницьке Євангеліє 1561 р.; г) Апостол 1574 р.; ґ) Острозька Біблія 1581 р.

Прямі літери Н та И, які представлені на рис. 3, виглядають майже однаково у рукописах та першодруках, лише літера Н з Київського Псалтиря (а) відрізняється більш широкою формою та майже горизонтальною перекладиною, всі інші літери Н мають з'єднувальний штрих під різними кутами.

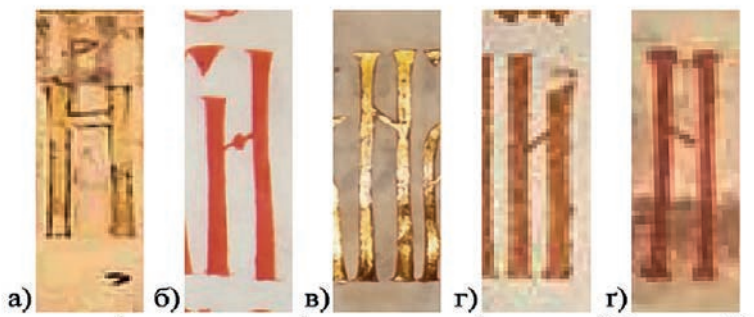

Рис. 3. Фрагменти сторінок стародруків з прямими літерами: а) Київський Псалтир 1397 р.; б, в) Пересопницьке Євангеліє 1561 р.; г) Апостол 1574 р.; ґ) Острозька Біблія 1581 р.

Особливістю рукописної в'язі також є багато декоровані літери, наприклад Ж, Ф, деякі варіанти Є та ін. (рис. 4). Серед роз-

глянутих книг ця риса більш притаманна саме Пересопницькому Євангелію.

Рис. 4. Фрагменти сторінок Пересопницького Євангелія 1561 р. з рукописними літерами

Спільною рисою рукописної та друкованої в'язі є велика кількість лігатур. У книгах вони представлені в найрізноманітніших варіантах: РЬ, ХИ, БИ, БЛ (рис. 5) та інші. Особливо цікаво виглядає один із заголовків львівського Апостола, майже весь текст якого складається з лігатур (рис. 6).

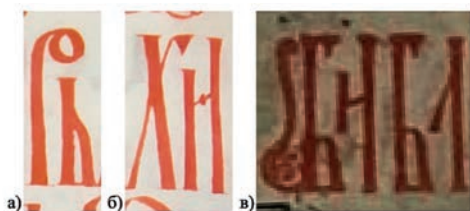

Рис. 5. Лігатури РЬ, ХИ, БИ, БЛ. Фрагменти сторінок з а, б) Пересопницького Євангелія 1561 р.; в) Острозької Біблії 1581 р.

Рис. 6. Приклад заголовка з лігатур. Фрагмент сторінки з Апостола 1574 р.

Отже, в'язь є характерним декоративним шрифтом для українських сакральних книг XIV–XVI ст. З появою друкарства в'язь дещо видозмінюється, стає більш простою та стандартизованою, але не зникає зі сторінок першодруків.

Список використаних джерел

1. Гудзяк Б. Криза і реформа: Київська митрополія, Царгородський патріархат і генеза Берестейської унії. Львів, 2000. С. 139–142.
2. Ілюстративні матеріали // localhistory : вебсайт. URL: <https://localhistory.org.ua/rubrics/artifact/chomu-i-iak-kiyivskii-psaltir-dosi-ie-peterburzki-eksponatom/> (дата звернення: 02.04.2025).
3. Ілюстративні матеріали // lsl.lviv.ua : вебсайт. URL: <https://www.lsl.lviv.ua/index.php/uk/2021/08/11/ostrozka-bibliya/> (дата звернення: 05.04.2025).
4. Ілюстративні матеріали // mefodiy.org.ua : вебсайт. URL: <https://mefodiy.org.ua/peresopnicke-ievangeliiie-svyatyna-ukr/> (дата звернення: 01.04.2024).
5. Ілюстративні матеріали // velychlviv.com : вебсайт. URL: <https://velychlviv.com/apostol-1574-abo-zapys-pro-lviv-u-knyzi-istoriyi-kyrylytseyu/> (дата звернення: 05.04.2025).
6. Історія українського друкарства / І. Огієнко, Київ, 1994. С. 120–125. <http://litopys.org.ua/ohdruk/ohd.htm> (дата звернення: 23.03.2025).
7. Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми / Я. Ісаєвич, Львів, 2002. С. 43–65, 67–77, 87–94, 104–117, 118–127. URL: <http://litopys.org.ua/isaevych/is.htm> (дата звернення: 20.03.2025).

Марі ЯРОШЕВИЧ,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету історії та філософії
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.
м. Одеса, Україна

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ ТА КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА В ТВОРЧОСТІ ПИСЬМЕННИКІВ ДОНБАСУ

Анотація. Сучасна українська літературна складова Донбаського регіону активно поширює ідеї національної ідентичності людей та тяжінню до збереження українських культурних традицій регіону. Їх популяризація на всесвітній арені може позитивно вплинути на розуміння менталітету сучасних українців та їх національної позиції. Розуміння культурної складової цього впливатиме на формування уявлення пересічної людини про регіон та його мешканців як зберігачів культурного коду України. Дослідження творчості популярних постатей допоможе більш глибоко дослідити питання української національної ідеї на території Донбасу.

Ключові слова. Культурна спадщина, українська складова, українська ідентичність, світова популяризація, донбаські письменники.

Мета. Дослідити вплив творчої складової письменства окремого регіону на утвердження та розповсюдження культурної спадщини України; проаналізувати та охарактеризувати основні елементи поетичної складової культурного життя Донбасу крізь призму національної ідеї та ідентичності народу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема вивчення наукового надбання активно розглядається дослідниками. Ключові аспекти цього дослідження вивчають: І. Онікієнко; В. Сабадуха; С. Шевченко; Т. Урись та інші. Але шляхи до розкриття цієї проблеми ще залишаються відкритим полем для більш детального розгляду.

Виклад основного матеріалу. Для сучасної України важливо робити опір на культурний аспект розвитку окупованих те-

риторій для того, щоб утвердити українську ідентичність на регіональному і всесвітньому рівні. Якщо розглядати літературу як політичну та культурну зброю проти дії окупантів, то можна знайти багато ідей, які утверджуються сучасним письменством загалом для підтримки єдності українського духу. Враховуючи те, що всесвітня підтримка у цьому питанні доволі важлива, потрібно підтримувати письменників як розповсюджувачів української традиції як в Україні, так і в світі. Чергова хвиля популяризації українського літературного надбання Донбасу тільки підтверджує той факт, що поетична творчість донбаських письменників ХХ–ХХІ століття має на меті зображувати окуповані території як простір з незламною українською ідентичністю і кропітким збереженням української традиції.

Беручи до уваги сучасних представників українського постмодернізму, можна виділити такі важливі постаті, як С. Жадан і Л. Якимчук. Будучи яскравими представниками донбаського письменства, вони активно розвивають тему ідентичності своїх героїв через призму війни і патріотичної складової («Інтернат» С. Жадана), щирого вболівання за долю народу і його боротьбу з окупаційною владою («Мова війни» Л. Якимчук); авторське передслово до другого видання збірки «Абрикоси Донбасу»). Слід відзначити, що твори письменників перекладаються кількома іноземними мовами, що свідчить про інтерес до української поетичної традиції та національної ідеї.

Контекст української складової в їх творчості доволі розлогий, крім того, зосереджений і на пересічній людині та її місці у воєнному просторі. Це свідчить про багатогранність культури, яку важливо підкреслити на міжнародному рівні, адже ідея такої популяризації має полягати у зображенні людини такою, якою вона є; у формуванні української ідентичності не як загальний обов'язок перед країною, а природне формування особистості. Таким чином, людина, яка не знайома з культурою країни, буде сприймати українську спадщину та національну ідею через призму власного досвіду, що сприятиме їх успішному поширенню.

Розширяючи коло дослідження, варто згадати і дисидентський рух у цьому регіоні на чолі з такими авторами, як І. Дзюба; О. Тихий; В. Стус та інші. Їхня творча спадщина може розглядатися як формування української національної ідеї крізь роки. Основною проблемою для цих людей була роль української традиції у радянському просторі та боротьба за українську ідентичність і продовження української традиції на території Донбасу. Аналізу-

ючи проблему донецької складової української культури, І. Дзюба зазначає: «Вражає вже тільки простий перелік імен видатних особистостей, яких Донеччина дала українській культурі...» [1, с. 59].

Слід відзначити також ідею О. Тихого про українську педагогічну практику, що є частиною культурної спадщини України і наголошує на важливості викладання українською мовою з поширенням, збереженням та підтримкою багаторічних українських традицій. В. Стус для багатьох сучасних українців є символом боротьби за життя всього українського проти радянської машини. Його політична ідея й досі поширена та має масовий відгук у молоді. Можна сказати, що подальша підтримка у розповсюдженні культурного здобутку донбаських письменників сприятиме активній світовій популяризації України не тільки як країни, де відбувається війна, а і як осередку поваги до спадщини та утвердження національної ідеї, це також допоможе у розвінчанні міфу про підкорений простір серед інших українців, що є важливим для здійснення вже міжнародних заходів.

Список використаних джерел

1. Дзюба І. Донецька складова української культури. *Лінгвістичні студії*. 2005. № 12. С. 58–87.
2. Онікієнко І. С. Жадан – виразник національної ідеї в епоху другого модернізму. *Філологічні науки*. 2017. № 44. С. 1–4.
3. Попов В., Котець Я. Соціально-філософські погляди В. Стуса. *Вісник Львівського університету*. 2022. № 41. С. 71–77.
4. Тихий О. На перехресті думок. Донецьк: Музей «Смолооскип», 2013. 438 с.

Наталія ДМИТРИЄВА,

молодший науковий співробітник

Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

м. Київ, Україна

ОСНОВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ТА ПРИНЦИПИ ОБСЛУГОВУВАННЯ КОРИСТУВАЧІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ ФРАНЦІЇ ТА НІМЕЦЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ

Національні бібліотеки Європи та світу завдяки своїм численним, цінним, багатим та універсальним за змістом і видовим складом фондам є осередками збереження національної пам'яті і культури. Вивчення та аналіз напрямів їх розвитку, принципів обслуговування користувачів дають змогу іншим бібліотекам переймати передовий досвід цих установ, ураховуючи власну своєрідність, що сприяє глобальному партнерству і найбільш ефективному реагуванню на серйозні виклики сучасності.

Пріоритети розвитку і функціонування, принципи й аспекти обслуговування користувачів національних бібліотек в епоху швидкомінного технологічного світу розглянемо на прикладах Національної бібліотеки Франції та Німецької національної бібліотеки.

Діяльність Національної бібліотеки Франції (Bibliothèque Nationale de France, BnF) спрямована на: формування та збереження власної бібліотечної колекції задля створення спільної пам'яті у цифрову епоху, зокрема у центрі уваги установи – придбання, збереження, надання широкого доступу до французьких колекцій, а також колекцій інших культур, іншими мовами; розвиток цифрових технологій; розширення та різноманітність користувацької аудиторії; національне і міжнародне співробітництво. Бібліотека є центром каталогізації: BnF відповідальна за Зведений каталог Франції та надає іншим французьким бібліотекам власні бібліографічні продукти. Важливе значення під час обслуговування користувачів відіграє вебсайт BnF. Він вирізняється наочністю, зручністю у використанні, сприяє сучасному, індивідуальному

обслуговуванню користувачів. В особистому кабінеті користувача (фр. *espace personnel*, особистий простір) представлено інформацію про всі можливі послуги та ресурси бібліотеки з посиланнями на них, посилання на знайдені та заброньовані документи, робочі місця, групові кімнати для всіх аудиторій. BnF пропонує дослідницьку підтримку: онлайн, за телефоном, проводить семінари, індивідуальні зустрічі, надає доступ до електронних баз даних, конкретних тем, читальних залів тощо. Наочно популяризує культурну спадщину, історію Франції та світу музеї BnF, який презентує фонд бібліотеки від античності до сьогодення, де крім книг і рукописів представлено монети, медалі, гравюри, костюми, раритетні предмети та ін. BnF проводить політику активного співробітництва з усіма бібліотеками Франції, яка спрямована на популяризацію культурного надбання. Заради цього BnF разом з її партнерами реалізує проекти з ідентифікації та оцифрування фондів для онлайн-доступу. Створені у такий спосіб ресурси публікуються у Зведеному каталозі Франції (*Catalogue collectif de France, CCFr*) та цифровій бібліотеці Галліка (*Gallica*). BnF є організатором та учасником багатьох міжнародних проектів, зокрема цифрових онлайн-бібліотек, об'єднаних під назвою *Patrimoines Partages* (Спільна спадщина), яка сьогодні складається із семи бібліотек, а також бере участь у цифрових бібліотеках Європіана (*Europeana*) та Світова цифрова бібліотека (*World Digital Library*). Крім того, бібліотека задіяна ще у п'яти проектах, пов'язаних з Європою, зокрема, у межах проекту «Солідарність з українським народом» BnF надає підтримку українським культурним установам та їх співробітникам [4].

У Стратегії Німецької національної бібліотеки (нім. *Deutsche Nationalbibliothek, DNB*) під девізом «Збереження культурної спадщини, формування майбутнього» пріоритетними напрямками розвитку установи визначено: орієнтованість на користувача, подальший інноваційний розвиток автоматизації і цифровізації, «сильні зовнішні зв'язки», тобто партнерство [5]. На найближчі три роки DNB окреслила такі основні стратегічні пріоритети своєї діяльності: демократія, верховенство права і свобода слова; розвиток нормативно-методичного забезпечення DNB; систематичне розширення колекції; поліпшення комфорту в бібліотеці, підвищення її привабливості для користувачів з різноманітними потребами, створення простору, «відкритого для всіх людей... для освіти, зустрічей, натхнення, творчості й обміну» [6]; подальший розвиток Німецького музичного архіву; оновлення технічної інфраструктури

з подальшою автоматизацією бібліотечних процесів; розширення послуг і доступу до даних і колекцій; консолідація використання процесів на основі штучного інтелекту; впровадження інновацій у технологіях, методах, стандартах; сприяння довгостроковим, сталим рішенням; зміцнення стійкості та гнучкості установи. Веб-сайт DNB зручний у використанні, добре структурований, вирізняється чіткістю подачі інформації. Особистий кабінет (нім. Mein Konto, мій рахунок) містить усі необхідні опції: посилання на каталог, мій вибір (вибрані користувачем документи), магазин даних, де можна замовити ці документи, надання інформації (з переліком усіх послуг DNB, списком частих запитань, надання допомоги у користуванні сайтом) тощо. Цифрові колекції DNB доступні онлайн або в читальних залах, в залежності від авторських прав. DNB співпрацює з понад двадцятьма національними та міжнародними бібліотеками і профільними організаціями. Бібліотека є учасником цифрових онлайн-бібліотек: Deutsche Digitale Bibliothek (Німецька цифрова бібліотека), Europeana (Європіана). DNB бере участь у чотирнадцяти проєктах, які пов'язані із застосуванням штучного інтелекту для обробки й аналізу текстів і метаданих, поліпшенням якості використання дослідницьких даних, удосконаленням бібліотечних форматів обміну даними тощо. У рамках проєкту «Ми за Україну» DBN збирає інформацію про українські бібліотеки, які шукають допомоги у захисті своїх культурних цінностей під час війни, та німецькі бібліотеки, що пропонують цю допомогу [2]. Німецький музей книги і писемності DNB, заснований 1884 року, вважається найстарішим у світі і одним із найважливіших музеїв у галузі книжкової культури за обсягом та якістю колекцій. Він збирає, експонує, проводить науково-дослідницьку й просвітницьку роботу з історії книги, писемності, медіа.

Найбільшим українським бібліотекам доцільно вивчати досвід BnF і DNB і застосовувати його відповідно до особливостей та рівня розвитку кожної з них при формуванні власної цифрової політики; вдосконаленні структури вебсайтів з метою підвищення їх наочності та зручності для користувачів; організації Зведеного каталогу України; виокремленні й урізноманітненні пропозицій культурних та освітніх заходів задля розширення користувацької аудиторії; відкритті або функціонуванні особистого кабінету користувача, запровадженні й удосконаленні послуги електронного замовлення документів; автоматизації бібліотечних процесів; створенні комфортного, інклюзивного бібліотечного простору; організації бібліотечного музею тощо.

Список використаних джерел

1. Charte documentaire 2025. *Bibliothèque Nationale de France*. URL: https://www.bnf.fr/sites/default/files/2025-04/Charte_Documentaire_BnF.pdf.
2. Die Deutsche Nationalbibliothek für die Ukraine. *Deutsche Nationalbibliothek*. URL: https://www.dnb.de/EN/Ueber-uns/Ukraine/ukraine_node.html.
3. Les missions de la BnF. *Bibliothèque Nationale de France*. URL: <https://www.bnf.fr/en/missions-bnf>.
4. Solidarité avec le peuple ukrainien. *Bibliothèque Nationale de France*. URL: <https://www.bnf.fr/fr/solidarite-avec-le-peuple-ukrainien#:~:text=La%20BnF%20organise%20un%20concert,%C3%A0%20la%20sauvegarde%20du%20patrimoine>.
5. Strategie und Innovation. *Deutsche Nationalbibliothek*. URL: https://www.dnb.de/DE/Ueber-uns/Strategie/strategie_node.html.
6. Strategische Prioritäten 2025–2027. *Deutsche Nationalbibliothek*. URL: <https://d-nb.info/1348383593/34>

Катерина БАРБАЯНОВА,

старший науковий співробітник

КЗК «Миколаївський обласний краєзнавчий музей».

м. Миколаїв, Україна

КУЛЬТУРНА ДИПЛОМАТІЯ В УМОВАХ ВІЙНИ: ВИСТАВКА «ВІЙНА, ЩО ТРИВАЄ...» ЯК ІНСТРУМЕНТ МІЖНАРОДНОГО ДІАЛОГУ

Анотація. У доповіді розглядається виставковий проєкт «Війна, що триває...», реалізований Миколаївським обласним краєзнавчим музеєм у місті Ганновері (Німеччина) в листопаді 2024 року. Захід став частиною програми культурного діалогу між Нижньою Саксонією та Миколаївською областю. Виставка поєднала артефакти війни, фрагменти російської пропаганди та фотороботи українських митців, що демонструють незламність українського народу. Проєкт розглядається як приклад культурної дипломатії, що сприяє міжнародній підтримці України та популяризації її культурної спадщини.

У сучасних умовах війни культурна дипломатія набуває особливого значення як інструмент міжнародного діалогу, підтримки та солідарності. Виставка «Війна, що триває...», організована Миколаївським обласним краєзнавчим музеєм за підтримки Управління культури Миколаївської обласної військової адміністрації, стала важливим кроком у цьому напрямі.

Експозиція була представлена в місті Ганновері (Німеччина) у листопаді 2024 року в межах програми культурного партнерства між Миколаївською областю та землею Нижня Саксонія. Виставка поєднала історичні артефакти, предмети, що засвідчують наслідки російської агресії, фрагменти пропагандистських матеріалів, а також фотороботи українських митців Дмитра Скорохода та Сергія Кононенка.

Метою виставки було донести до європейської аудиторії реалії війни в Україні через мову культури, мистецтва та документального свідчення. Виставка стала платформою для міжкультурного діалогу, де українська історія та сучасність були представлені

не лише як об'єкт дослідження, а як живий досвід, що формує національну ідентичність.

Особливу увагу було приділено темі інформаційного спротиву – через демонстрацію російських пропагандистських матеріалів у контексті їх викриття. Такий підхід дозволив не лише показати механізми маніпуляції, а й підкреслити важливість правдивої культурної комунікації.

Проект реалізовано у співпраці з місцевими німецькими культурними інституціями, що сприяло розширенню партнерських зв'язків та формуванню позитивного іміджу України на міжнародному рівні. Виставка викликала значний інтерес серед відвідувачів, представників ЗМІ та наукової спільноти, що підтверджує її ефективність як інструменту культурної дипломатії.

Таким чином, виставка «Війна, що триває...» є прикладом того, як музейна діяльність може виходити за межі локального простору, перетворюючись на засіб міжнародного діалогу, підтримки та просування української культурної спадщини.

Список використаних джерел

1. Герасимова С. В. Культурна дипломатія в умовах війни: музейні практики України. *Культура і сучасність*. 2024. № 3. С. 25–32.
2. Скороходов Д. Війна очима фотографа: візуальні наративи спротиву. Київ : Артбук, 2023.
3. Кононенко С. Світло і тінь війни: фоторепортажі з Миколаївщини. Миколаїв : МОКМ, 2024.

РОДИННЕ СВЯТО «ЖИВИЙ КОД НАЦІЇ – КОБЗАРСЬКО-ЛІРНИЦЬКА ТРАДИЦІЯ»

Напередодні Дня Незалежності України, 23 серпня 2025 року, галявина внутрішнього дворика Одеської національної наукової бібліотеки перетворилася на особливий мистецький простір, де ожила багатовікова українська культура. У рамках щорічного крос-секторального проекту «Україна: Історія. Культура. Ідентичність» відбулося довгоочікуване родинне свято «Живий код нації – кобзарсько-лірницька традиція», яке зібрало разом колектив бібліотеки, її партнерів, друзів і гостей, аби засвідчити свій інтерес та шану до культурної спадщини нашої держави.

Культура і, зокрема, музика як один з її проявів, відіграє важливу роль в утвердженні незалежності та суверенітету держави, а в етнічному розмаїтті сучасного світу вона є вагомим фактором національної ідентичності та предметом гордості. Особливо важливим цей здобуток є сьогодні, коли наші сучасні кобзарі, як і їхні предки за часів козацтва, підтримують бойовий дух українських захисників та надихають на боротьбу за свободу й незалежність. Їхня музика і світле натхненне слово, як і раніше, пробуджують у людях віру та силу, мотивують плекати та розвивати унікальні культурні традиції українців.

У вітальному слові Ірина Бірюкова, генеральний директор Одеської національної наукової бібліотеки, заслужений працівник культури України, привітала присутніх із 34-ю річницею Незалежності України та розповіла, як до тридцятиліття відновлення нашої державою своєї незалежності зародився проєкт «Україна: Історія. Культура. Ідентичність», а згодом у рамках проєкту в 2023-му році усталилася традиція організовувати родинне свято.

– У минулі роки ми вшановували український борщ та причорноморську глиняну іграшку, а цьогоріч маємо нагоду познайомитися з унікальною кобзарсько-лірницькою традицією України, яку в грудні 2024 року було включено до Реєстру належних практик з охорони нематеріальної культурної спадщини Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО).

Сьогодні завдяки нашим захисникам та захисницям маємо можливість плекати, шанувати та говорити на весь світ, якою прекрасною є культура України, наші традиції та цінності, – зазначила Ірина Олександрівна.

Максим Трубніков, заслужений вчитель України, лауреат фестивалю «Червона рута» у номінації «Автентичний фольклор», реконструктор кобзарських традицій та очільник Одеської кобзарської майстерні «Кобза, старосвітська бандура», у своєму виступі ознайомив гостей свята з особливостями побудови трьох українських автентичних старосвітських музичних інструментів, а саме: кобзи, бандури та колісної ліри. Він також розповів про репертуар кобзарів, бандуристів і лірників. Окремо акцентував увагу на одеській кобзарсько-лірницькій традиції та особистому внеску в її відродження. Розповідь про кобзарсько-лірницьку традицію Одещини та України в цілому Максим Трубніков поєднав з майстерною грою на автентичних музичних інструментах та високопрофесійним виконанням кобзарських дум і пісень.

Образ кобзаря є для українців символічним, він значною мірою уособлює їх духовну сутність, саме тому Тарас Шевченко свого часу і обрав для своєї поетичної збірки назву «Кобзар», а його й самого стали називати Великим Кобзарем.

Яскравим продовженням свята став виступ артистів Одеської обласної філармонії імені Давида Ойстраха Дмитра та Анастасії Варфоломєєвих з використанням сучасних музичних інструментів, створених на основі автентичних народних. Родина Варфоломєєвих – учасники одного із найвідоміших творчих колективів філармонії – ансамблю «Мозаїка». Дмитро – художній керівник і акордеоніст, Анастасія – бандуристка. Цей колектив є яскравим прикладом майстерного використання усіх можливостей народних інструментів, які зачаровують своїми тембрами та мелодійним звучанням як і сотні років тому.

Особливо слід відзначити роботу ведучої Алли Вербанової, провідного редактора Одеської обласної філармонії імені Давида Ойстраха, яка змогла створити затишну, дружню атмосферу родинного свята.

Щиро дякуємо Одеському обласному центру української культури в особі директора Валентини Вітос за організацію цікавих тематичних майстер-класів для дітей і дорослих від провідних майстрів декоративно-ужиткового мистецтва Одещини.

Знайомство з основами гончарства відбувалося під керівництвом Сергія Безкорованюка, практикуючого майстра-кераміста, гончара.

Основам ліплення з глини навчала народна майстриня Ольга Запаріна, лауреат обласної премії народних майстрів імені Ростислава Палецького 2024 року.

Писанкарство усі охочі опановували разом з Леонідою Ткаченко, майстринею з писанкарства.

Майстер-клас «Південний розпис степової України» провела майстриня Лілія Ліптушенко, лауреат обласної премії народних майстрів імені Ростислава Палецького 2016 року.

Народну іграшку виготовляли під керівництвом майстрині Тамари Білоглазової, лауреата обласної премії народних майстрів імені Ростислава Палецького 2024 року.

Про основи бісероплетіння усім охочим розповіла і наочно продемонструвала техніку виготовлення виробів майстриня Тетяна Аргатюк, лауреат обласної премії народних майстрів імені Ростислава Палецького 2015 року, член Національної спілки майстрів народного мистецтва України.

Творча команда палітурної майстерні Одеської національної наукової бібліотеки провела майстер-клас «Підлікуй улюблену книжку», а бібліотекар Лариса Марусяк поділилася навичками виготовлення символічної книжкової закладки із зображенням народних музичних інструментів.

До Дня Незалежності України підготовлено декілька книжково-ілюстративних виставок: «І є держава Україна, і є нескорений народ», «Національна символіка України» та «Кобзарство – зоряний світ України». Бібліографічні огляди представлених експозицій провели Тамара Кухарук, завідувач відділу соціокультурної діяльності, та Марина Житнік, завідувач довідково-інформаційного відділу ОННБ.

Жваве зацікавлення у присутніх викликала виставка-продаж виробів декоративно-ужиткового мистецтва майстрів Одещини.

Родинне свято «Живий код нації – кобзарсько-лірницька традиція» поєднало присутніх навколо українських традицій, які дбайливо зберігаються та передаються від покоління до покоління і становлять невід’ємну складову національної ідентичності та культурної спадщини України.

Висловлюємо щирі вдячність партнерам родинного свята:

Одеській кобзарській майстерні «Кобза, старосвітська бандура», Одеській обласній філармонії імені Давида Ойстраха, Одеському обласному центру української культури, ГО «Десяте квітня», ВГО «Бібліополіс» та первинній профспілковій організації ОННБ.

Наталія БРОВАРСЬКА,

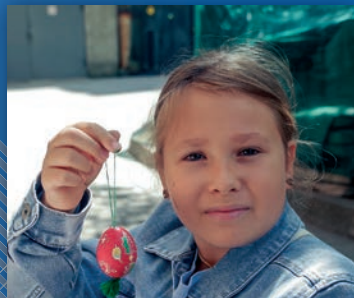
*провідний бібліотекар відділу соціокультурної діяльності
Одеської національної наукової бібліотеки
м. Одеса, Україна*

ФОТОРЕПОРТАЖ

Фото *Сергія Гуменюка*

Наукове видання

**ІНСТИТУЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ
ТА ГЛОБАЛЬНЕ ПАРТНЕРСТВО
В ЗБЕРЕЖЕННІ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ**

Матеріали
Всеукраїнської науково-практичної конференції
з міжнародною участю

Одеса, 21–23 серпня 2025 р.

Українською та англійською мовами

УПОРЯДНИКИ
Світлана Миколаївна Герасимова,
Марина Валеріївна Миргород

ВЕРСТКА
Ірина Михайлівна Свістунова

Підготовлено до оприлюднення редакційним відділом
Одеської національної наукової бібліотеки

Підписано 12.02.2026 р.
Обсяг – 12,0 обл.-вид. арк.